

Vad ska vi göra i framtiden?

– Sverige i globaliseringen

FREDRIK SEGERFELDT M FL

Innehåll

FÖRORD	4	5. HUR KLARAR SVERIGE ÖVERGÅNGEN TILL TJÄNSTESAMHÄLLET?	67
SAMMANFATTNING	6	5.1. Förmågan att anpassa arbetsmarknaden	67
1. VAD ÄR GLOBALISERING?	12	5.2. Faktorer som främjar framväxten av en tjänstesektor	70
1.1. Flödena ökar	12	5.3. Effekter på sysselsättningen	71
1.2. Multi- och transnationella företag	14	5.4. Var på värdestegen kommer Sverige att hamna?	72
1.3. En allt större del av världen tar del i globaliseringen	14	5.5. Potential i vård och högre utbildning	75
1.4. Globaliseringens orsaker och motiv	18	5.6. Även tjänstejobben kan flytta ut	77
1.5. Företagens globalisering: olika strategier	22	5.7. Tjänsters priselasticitet	78
1.6. Det mesta blir bättre och bättre – varför?	25	6. TRE SCENARIER FÖR SVERIGE I GLOBALISERINGEN	82
2. SVERIGE I GLOBALISERINGEN	28	6.1. Scenarierna	84
2.1. Sverige som vinnare	28	KÄLLFÖRTECKNING	90
2.2. Men nu utmanas vi	32		
3. ÖVERGÅNGEN TILL TJÄNSTESAMHÄLLET	48		
3.1. Fler jobb och högre lön	49		
3.2. Tjänstesamhället och inkomsterna	50		
3.3. Tjänstesamhället och arbetslösheten	52		
3.4. Strukturomvandlingens två utmaningar	53		
4. VILKA KRAV STÄLLER OMVANDLINGEN PÅ ETT LAND?	55		
4.1. Anpassning av arbetsmarknaden till strukturomvandling och tjänstesektor	55		
4.2. Faktorer som främjar framväxten av en tjänstesektor	57		
4.3. Hur hamnar ett land högt på värdestegen?	58		
4.4. Sysselsättning	58		

Förord

De senaste decenniernas globalisering har inneburit ökad handel mellan länder, ökade investeringar över nationsgränser och att en allt större del av världen integreras i den globala ekonomin. För några år sedan hade vi en hård debatt om denna utveckling, då främst från utvecklingsländernas utgångspunkt. Numera råder det dock konsensus kring det faktum att ett inträde i världsekonomin är en nödvändig ingrediens i dessa länders strävan att utvecklas och utrota fattigdom. Bevisen är överväldigande.

Världen är ett bättre ställe än någonsin att leva på. Aldrig förr i mänsklighetens historia har så många människor varit i närheten av den levnadsstandard vi har idag. När fler människor lever i globaliserade marknadsekonomier, specialiserar sig på det de är bra på och byter med varandra får alla det bättre.

Svenskt Näringsliv står på stadig mark när det gäller internationell öppenhet. Vi är övertygade om att fria flöden av varor, tjänster, kapital och människor är bra, både av principiella och av mer nyttoinriktade skäl. Globalisering flätar samman företag, människor och länder, och skapar välstånd. Svenska företag och anställda bygger mycket av sin framgång på denna internationalisering. Svenskt Näringsliv har därför kämpat för och försvarat internationell öppenhet ända sedan organisationens bildande.

Nu har diskussionen om den internationella ekonomiska integrationen allt mer kommit att handla om hur Sverige och andra mogna industrialiserade länder kan möta den snabba utvecklingen. Våra företag möter allt hårdare konkurrens från länder med lägre arbetskraftskostnader, främst i Öst- och Centraleuropa och Asien. Många företag flyttar hela eller delar av sin verksamhet till dessa länder. Rubrikerna om neddragningar blir allt vanligare och många frågar sig: hur och med vad vi ska försörja oss i framtiden?

Det finns en stor fara i att se globaliseringen och den internationella konkurrensen främst som ett hot. Då finns det en risk att man sluter sig inåt, vilket inte är någon väg framåt. Även om utvecklingen har varit stark i Sverige sedan mitten av 1850-talet har det alltid funnits de som velat stoppa den. Om de vunnit hade välståndet varit lägre i Sverige idag. Också nu finns det krafter som vill stoppa utvecklingen. Det skulle bara leda till lägre välstånd framgent. I stället måste vi ta tillvara möjligheterna att skapa villkor för fler framgångsrika företag, för högre inkomster och för fler jobb.

Precis som Sverige blev en framgångssaga under efterkrigstiden kan vårt land bli en vinnare i 2000-talets globalisering. Vi har en rad mycket högteknologiska, specialiserade och globalise-

rade företag inom såväl varu- som tjänsteproduktion som är världsledande inom sina nischer. Men det gäller att de arbetstillfällena som försvinner inom tillverkningsindustrin ersätts med nya jobb i företag så högt upp i värdekedjan som möjligt. Det gäller också att den stora del av den arbetsföra befolkningen som står utanför arbetsmarknaden får möjlighet att delta i arbetslivet. Vi får inte sticka huvudet i sanden och möta utvecklingen med passivitet. Villkoren för företagande och arbete måste anpassas till den nya globala verkligheten. Då kan Sverige ta tillvara de stora möjligheter vi har. Om detta handlar denna skrift.

Skriften har utarbetats av Fredrik Segerfeldt med bistånd av Agnes Palinski, Björn Lindgren, Fabian Wallen, Hanna Widell Norström och Hans Ekdahl.

Per Juth

Chef avdelningen för samhällsekonomi och biträdande chefekonom, Svenskt Näringsliv

Göran Norén,

Chef avdelningen för internationell handel och hållbar utveckling

Sammanfattning

Flöden av varor, tjänster, kapital och människor över nationsgränser har ökat kraftigt de senaste decennierna. Det finns numera 61 000 transnationella företag med 900 000 dotterbolag runt om i världen. En allt större del av världen tar del i globaliseringen. År 1987 hade endast 17 länder (varav sju u-länder) en stock av utländska direktinvesteringar på över 10 miljarder dollar. År 2003 var det hela 59 länder, varav 38 u-länder. Globaliseringen drivs av marknadskrafter, politiska beslut och teknisk utveckling.

Företag har reagerat på denna utveckling på olika sätt; genom att dela upp sina produktionsprocesser på olika platser i världen, genom att outsourca (lägga ut på externt bolag) delar av verksamheten, genom att flytta hela eller delar av verksamheten till ett annat land (offshoring) eller genom att standardisera sin produktion globalt.

Globaliseringen har gått hand i hand med dramatiskt förbättrade levnadsvillkor runt om i världen. Att integreras in i världsekonomin ökar tillväxten genom konkurrens och bättre utnyttjande av komparativa fördelar.

Sverige var en av de största vinnarna i 1900-talets globalisering. Mellan 1870 och 1950 hade vi näst högst ekonomisk tillväxt i hela världen. Exporten har ökat sin andel av BNP från omkring 29 procent 1980 till drygt 46 procent 2004. I Sverige arbetar lika många i utländska multinationella företag som i svenska multinationella företag. Även om en stor del av de arbetstillfällena som försvann på 1970- och 1980-talen absorberades av offentlig sektor klarade vi dessa tidigare strukturomvandlingar ganska väl.

Nu utmanas Sverige dock på ett mer omfattande sätt. Arbetskraftskostnaderna i Asien är bara några procent av de svenska, medan de i de nya EU-länderna ligger på omkring en femtedel av de svenska. Detta utan att företagen i dessa länder är så mycket mindre effektiva än de svenska. Det är också lättare att skicka varor och tjänster mellan länder än tidigare, och en allt större del av näringslivet är därför konkurrensutsatt. Svenska företag växer i andra länder. Tillsammans med den tekniska utvecklingen innebär det här att industrins betydelse som arbetsgivare i Sverige håller på att minska. Industrin står numera för endast 17 procent av sysselsättningen. Produktionen minskar dock mycket långsammare. Allt färre gör allt mer. Vad ska vi då arbeta med i framtiden?

Den rika världen är inne i en övergång till ett tjänstesamhälle. Det är svårt att definiera begreppet tjänst. Många industriföretag köper mycket tjänster och håller på att förvandlas till tjänsteföretag. Länder som har en stor andel tjänster i BNP och sysselsättning tenderar att ha

högre inkomstnivå och lägre arbetslöshet. Övergången till tjänstesamhället ställer länder inför två utmaningar. Det gäller att (1) hamna så högt upp på värdestegen som möjligt när strukturomvandlingen är klar och att (2) utveckla tjänstesektorn så att de som inte längre kan arbeta i industrin hittar någon sysselsättning.

Vilka krav ställer då denna omvandling på ett land? Enligt OECD gäller det att (1) anpassa sin arbetsmarknad till strukturomvandling och framväxten av en tjänstesektor samt (2) få fram ett växande tjänsteföretagande. OECD varnar för att följande faktorer kan hämma strukturförändringar:

- höga ersättningsnivåer i socialförsäkringssystemen
- strikt anställningsskydd
- stel lönebildning
- reglerad bostadsmarknad
- hög skatt på arbete och konsumtion.

Följande förslag kan stimulera tjänsteföretagande: konkurrensfrämjande och andra avregleringar, att öppna upp för internationell konkurrens samt avskaffande av offentliga monopol.

Utbildningsnivå och satsningar på forskning och utveckling lägger grunden för hur stort kunskapsinnehåll det kommer att vara i de verksamheter där ett land har sina komparativa fördelar.

Den hårda konkurrensen i globaliseringen ställer krav på företagen att hela tiden öka sin effektivitet. Det innebär att människor som inte klarar av kraven på tempo och kompetens slås ut, inte minst om det inte går att sänka arbetskraftskostnaderna. Många tjänsteföretag har inte heller samma möjlighet att kompensera de höga arbetskraftskostnaderna med ökad produktivitet på samma sätt som många industriföretag.

Det finns två modeller för att möta denna utmaning. De anglosaxiska länderna har valt att tillåta arbetstillfällen med lägre löner. För att göra det möjligt att leva på lägre inkomster har man samtidigt låga skatter på låga inkomster. De västra kontinentaleuropeiska länderna har däremot valt, ofta av ideologiska skäl, att motverka uppkomsten av låglönejobb, antingen via höga lagstadgade minimilöner eller via kollektivavtal, kombinerat med hög beskattning av låga inkomster. Resultatet har då blivit att en stor del av arbetskraften slagits ut och försörjs i stället av det offentliga genom olika former av bidrag. Det leder i sin tur till högre offentliga utgifter och lägre ekonomisk tillväxt.

Sverige tenderar faktiskt att uppvisa de flesta av de faktorer som OECD räknar upp som hämmande för en framgångsrik övergång till tjänstesamhället. Vi har högre ersättningsnivåer i socialförsäkringssystemen, striktare anställningsskydd, lägre flexibilitet i lönebildningen, högre lägstralöner samt högre skatter på arbete och konsumtion än de flesta andra OECD-länder. Sverige ligger bra till när det gäller inhemska regleringar av olika tjänstesektorer och hyfsat till när det gäller skydd mot internationell konkurrens. Vi ligger mycket bra till när det gäller möjligheten att välja mellan utförare av vård och omsorg men mycket sämre till när det gäller andelen privata utförare av olika välfärdstjänster.

Sveriges dåliga förmåga att anpassa arbetsmarknaden till strukturomvandlingen och till de krav som en utveckling av jobb inom tjänstesektorn ställer är en av de huvudsakliga faktorerna bakom det stora utanförskapet på arbetsmarknaden.

Sverige har dock relativt goda förutsättningar för att i framtiden ha komparativa fördelar i verksamhet med stort kunskapsinnehåll. Utbildningsnivån är god och vi satsar mycket på forskning och utveckling (FoU), även om det finns varningssignaler också på detta område. Två tjänstesektorer som har potential i framtiden är vård och högre utbildning.

Även arbetstillfällen inom tjänstesektorer riskerar numera att flyttas till andra länder. De tjänster som har störst chans att stanna kvar och utvecklas i Sverige är sådana som är immobila med låg priselasticitet, det vill säga de är svåra att utföra på distans och efterfrågan varierar endast svagt med priset.

Det är omöjligt att förutse, och ibland farligt att försöka påverka, vilka företag som kommer att vara framgångsrika i framtiden. Här skissas dock på tre scenarier för Sverige i ett globaliserat tjänstesamhälle. I alla tre scenarier har utflyttningen av de stora industriföretagen fortsatt. De företag som dominerar Sveriges näringsliv kan lite förenklat delas upp i tre olika grupper: a) Mycket specialiserade högteknologiska industriföretag där arbetskraftskostnaden utgör en liten del av den totala kostnaden; b) Industriföretag som använder råvaror som finns i landet; c) Tjänsteföretag som behöver vara på plats för att utföra tjänsterna.

Utifrån detta byggs scenarierna upp efter huruvida Sverige har lyckats utveckla tjänsteföretag med högt och/eller lågt förädlingsvärde.

SCENARIO 1: VARKEN ELLER

I detta scenario har Sverige inte genomfört några av de åtgärder som OECD föreslår för att un-

derlätta omvandlingen till, och utvecklingen av tjänstesamhället, utan driver i stort sett den politik som förs idag.

Näringslivet består därför av de tre kategorier som togs upp ovan: högteknologiska industriföretag, industri som är beroende av råvaror samt enklare tjänsteföretag.

De två kategorierna industriföretag har stor produktion och export och bidrar på så sätt till en stor del av BNP. De har dock väldigt få anställda. Majoriteten av den privata sysselsättningen finns därför i lokala tjänstenäringsar med lågt förädlingsvärde. Eftersom arbetsgivaravgifter och inkomstskatter har fått höjas för att kompensera för de flyende skattebaserna är arbetskraftskostnaden alldeles för hög för att en mer omfattande privat tjänstenäring ska kunna utvecklas. Det är helt enkelt för dyrt att köpa folks tjänster. Eftersom det finns få personer med goda inkomster är också efterfrågan på sådana tjänster begränsad.

Sysselsättningen är mycket låg. Mindre än hälften av den vuxna befolkningen har reguljär heltidssysselsättning. Den öppna arbetslösheten har börjat krypa upp mot tioprocentgränsen och en lika stor andel av den arbetsföra befolkningen är sysselsatta i olika arbetsmarknadspolitiska program. Majoriteten av vuxna svenskar försörjs därför via olika former av offentliga transfereringar. På grund av det minskade skatteunderlaget ger dessa en mycket låg levnadsstandard. Sverige har stora problem med utanförskap på arbetsmarknaden.

De som har jobb är en mycket splittrad grupp. Några procent (kanske fem) av befolkningen i arbetsför ålder arbetar med högkvalificerade uppgifter i antingen den råvarubaserade eller högteknologiska industrin. Ytterligare någon procent återfinns i de få högkvalificerade tjänsteföretag som trots allt finns kvar. De flesta av dem som har sysselsättning i privat sektor återfinns i den immobila tjänstesektorn med lågt mervärde, som dock för en tynande tillvaro. Majoriteten av dem som arbetar gör det i en offentlig sektor med allt lägre löner.

Skillnaderna i levnadsstandard mellan olika samhällsgrupper har ökat dramatiskt. Sverige har fortsatt att falla i den internationella välståndsligan och tillhör numera de fattigaste av de traditionella i-länderna.

SCENARIO 2: HÖGT FÖRÄDLINGSVÄRDE

I detta scenario har Sverige genomfört en rad åtgärder för att utveckla ett framgångsrikt tjänsteföretagande, främst när det gäller att avreglera och privatisera framtidens tjänstebanscher, men också delvis för att underlätta arbetsmarknadens förmåga till anpassning.

En flexibblare arbetsmarknad, större skillnader mellan att arbeta och att leva på bidrag, en fri prissättning på bostadsmarknaden samt en mer decentraliserad lönebildning har gjort att människor som förlorade sina jobb inom industrin snabbt kunde slussas över till nya och växande tjänstenärningar. Men höga lägstalöner, skattekilar och höga skatter på låga inkomster omöjliggör fortfarande en lågkvalificerad tjänstesektor.

En stor mängd kvalificerade tjänsteföretag har vuxit fram. Dessa riktar sig främst till internationella kommersiella kunder. Sverige är en stor nettoexportör av högkvalificerade företagsnära tjänster. Exempelvis finns det ett antal ledande ingenjörskonsultföretag som hjälper många nyligen industrialiserade länder att snabbt öka sin produktivitet. Tack vare landets toleranta och skapande kultur har vi också utvecklats starkt inom många mycket kreativa branscher, som olika former av design, reklam, kommunikation och arkitektur. Det spelas in hundratal filmer i Sverige varje år.

De två största tjänstebranscherna och exportframgångarna, är dock vård och utbildning. Precis som avregleringarna inom telekom ledde till att Sverige på 1990-talet blev en framstående nation inom IT och telekom har avregleringar och privatiseringar av vård och utbildning förvandlat Sverige till en av världens främsta utbildnings- och värdeekonomier. Vi är världsledande när det gäller ett tjugotal specialistbehandlingar av livsstilssjukdomar och vi erbjuder mycket avancerade rehabiliteringslösningar för olika "kontorsåkommor". Hundratusentals indier kommer till Sverige varje år för kostsamma behandlingar, samtidigt som många svenskar åker till Indien för enklare rutinoperationer.

Studenter från hela världen söker sig till Sveriges fem stora och mycket framgångsrika privata universitet, som tar ut höga avgifter. Sverige tar emot 100 000-tals asiater som lär sig den senaste teknologin, nya vårdmetoder och hela omsorgskoncept, samt de senaste ledningsstrategierna enligt den skandinaviska managementmodellen. Tre av de högst rankande MBA-utbildningarna i världen finns nu i vårt land.

Sverige har tagit klivet in i den högkvalificerade tjänstevärlden och befinner sig högt upp på den globala värde-trappan. Lönerna hos dem som arbetar är därför höga i ett internationellt perspektiv.

Men runt trettio procent av den arbetsföra befolkningen arbetar inte, utan försörjs av det offentliga via bidrag. De har inte lyckats hänga med i den allmänna kompetenshöjningen i samhället och har inte utvecklats till de högeffektiva och kompetenta tjänsteutövare man måste vara för att få plats på arbetsmarknaden.

Det beror på att skatterna på låga inkomster, både i form av arbetsgivaravgifter och inkomstskatter, och de lägsta tillåtna lönerna fortfarande är mycket höga. Det lönar sig därför inte för någon arbetsgivare att anställa dem. Och eftersom skatterna för dem som arbetar då måste vara fortsatt höga för att försörja dem som inte arbetar, finns det få i Sverige som har råd att köpa personliga tjänster. Precis som i scenario ett lider landet av ett utanförskap på arbetsmarknaden, om än i mindre omfattning.

Andra rika länder har lyckats mycket bättre med att få in även människor med något lägre produktivitet i arbetskraften och har därför en högre genomsnittlig inkomstnivå än Sverige. Vi har alltså inte stigit i den internationella välståndsligan, utan ligger kvar på runt femtonde plats. Sverige är ett två tredjedelssamhälle, ett land av designers och förtidspensionärer.

SCENARIO 3: BÅDE OCH

I detta scenario har Sverige genomfört samma åtgärder som i scenario två, och vi har utvecklat ett mycket framgångsrikt och internationellt sett konkurrenskraftigt och globaliserat tjänsteföretagande. Men vi har dessutom tillåtit ökad lönespridning, sänkt skatten och arbetsgivaravgiften på låga inkomster mycket kraftigt och sänkt skatten på privatpersoners köp av personliga tjänster.

Samhället och ekonomin uppvisar därför alla de styrkor som redovisades i scenario två, men inga av de svagheter som kopplas till ett stort utanförskap för människor med något lägre produktivitet. I stället har ett vibrerande tjänsteföretagande uppstått, som erbjuder privatpersoner en rad tjänster som underlättar deras vardag. Majoriteten av alla måltider som äts i landet köps på restaurang, de flesta hushåll lämnar bort sin tvätt och städhjälp i hemmen är snarast legio. Dessutom har personaltätheten i affärer och restauranger ökat. I varje hotellobby står det unga människor från hela världen och delar ut paraplyer och kartor till gästerna. En stor del av de framgångsrika exportföretagen inom vård och utbildning ger också förstklassig service tack vare att de har råd med mer personal än tidigare, vilket i sin tur gjort företagens produkter mer åtråvärda.

Arbetslösheten är låg, sysselsättningen hög och den sociala harmonin är stor. Skattetrycket har kunnat sänkas rejält i och med att allt färre behöver leva på offentliga bidrag. Sverige har återtagit en tätplacering i den internationella välståndsligan.

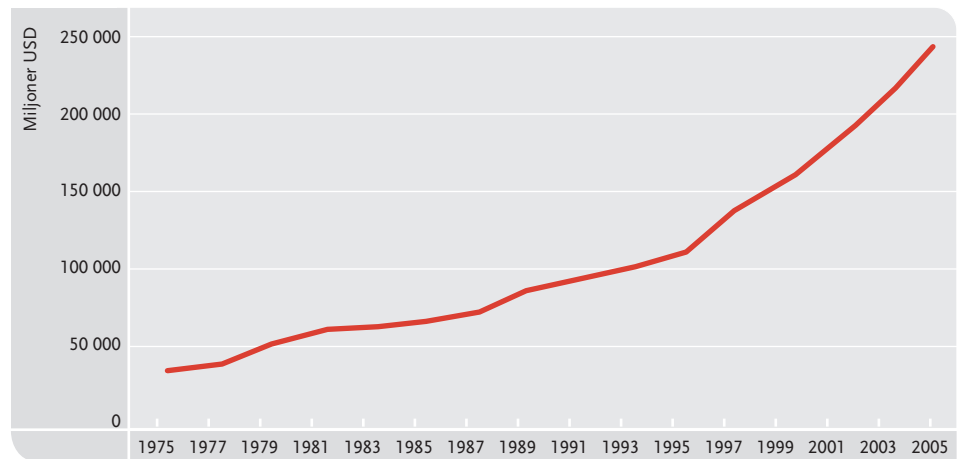
1. Vad är globalisering?

Globalisering har nu i snart ett decennium varit ett ord som det refereras till i tid och otid. Olika aktörer lägger olika betydelser i begreppet. Det vi i denna skrift menar med globalisering är ökad internationell ekonomisk integration. Det handlar om ökande och allt snabbare flöden över nationsgränser av varor, tjänster, kapital och i mindre omfattning människor.

1.1. FLÖDENA ÖKAR

Det allra tydligaste exemplet på ökade globala flöden är den internationella handelns kraftiga ökning sedan mitten på 1970-talet.

FIGUR 1.1
VÄRLDSHANDEL, VAROR OCH TJÄNSTER, 2000 ÅRS PRISER

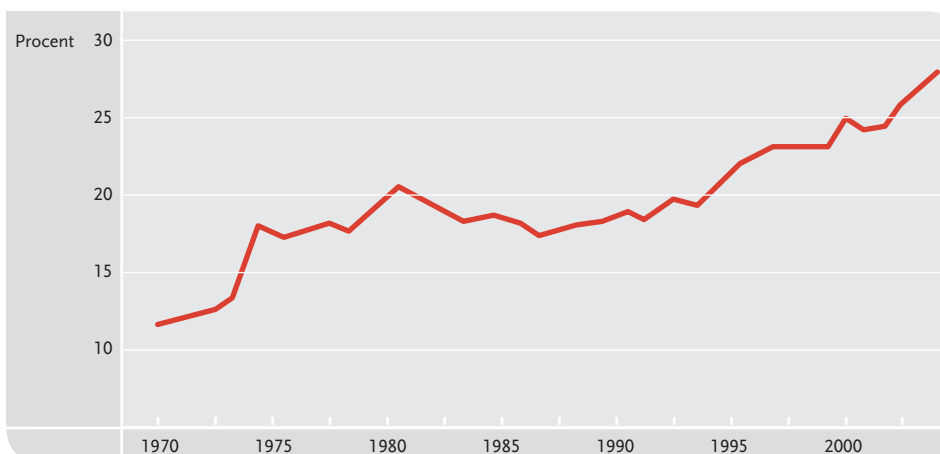

KÄLLA: OECD

En möjlig invändning mot detta resonemang är att eftersom världens ekonomi också har vuxit dramatiskt betyder ökningen av handeln inte så mycket. Men också som andel av global BNP har den internationella handeln vuxit fort de senaste decennierna.

FIGUR 1.2

VÄRLDSHANDEL MED VAROR OCH TJÄNSTER SOM ANDEL AV GLOBAL BNP

KÄLLA: IMF

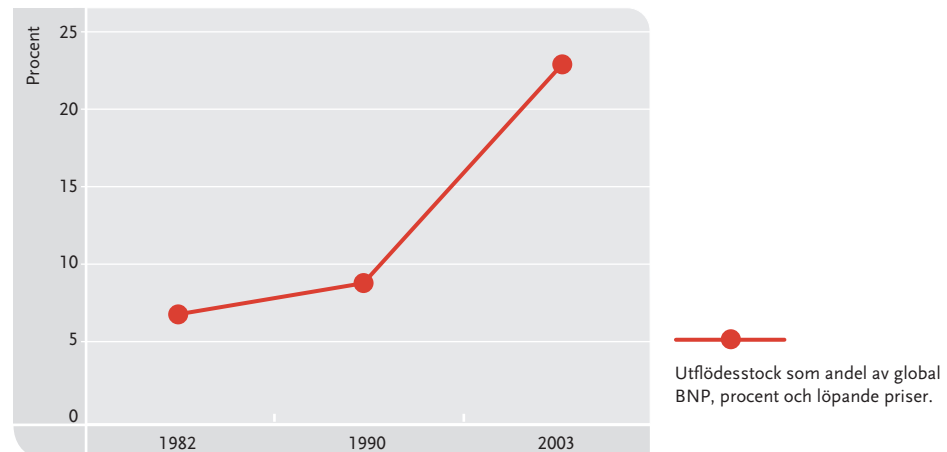
Ett annat sätt att beskriva den ökade världshandeln är att titta på de globala sjötransporterna. Tranporter av styckegods (till skillnad från bulk, som mest är råmaterial) mellan världsdelarna har nästan tredubblats sedan 1985.¹

Flödet av kapital har också ökat dramatiskt. År 1995 fanns det utländska tillgångar i världen motsvarande hela 56,8 procent av global BNP. 1900, då den var som högst under den förra globaliseringsperioden, var motsvarande siffra endast 18,6 procent.² Denna siffra inkluderar även kortsiktiga kapitalinvesteringar som endast har indirekt betydelse för produktionen i världen. Därför är det mer intressant att titta på icke-finansiella investeringar.

År 2003 investerades det hela 560 miljarder dollar över nationsgränser. År 1980 utgjorde stocken av utländska direktinvesteringar knappt sju procent av världsekonomin. År 1990 var motsvarande siffra knappt nio procent. Men 2003 hade siffran gått upp till nästan 23 procent.³ Det är alltså främst sedan 1990 som de globala investeringsflödena tagit fart. Andra källor anger att de globala flödena av utländska direktinvesteringar har 17-dubblats sedan 1985.⁴

FIGUR 1.3

UTLÄNDSKA DIREKTINVESTERINGAR SOM ANDEL AV VÄRLDSEKONOMIN

KÄLLA: WORLD INVESTMENT REPORT 2004, (UNCTAD 2004)

1.2. MULTI- OCH TRANSNATIONELLA FÖRETAG

Av ovanstående figur kan man utläsa att företag har tillgångar i andra länder motsvarande nästan en fjärdedel av världsekonomin. Det återspeglar delvis att allt fler företag är att betrakta som multinationella, det vill säga de har inte sin huvudsakliga verksamhet i ett enda land utan i flera. Man talar numera också om transnationella företag, som har så stor internationell spridning och så svag koppling till ursprungslandet att de är att betrakta som globala aktörer. Det finns 61 000 transnationella företag med 900 000 dotterbolag runt om i världen. De står för en stock av utländska direktinvesteringar värda hela 7 000 miljarder dollar, motsvarande 51 000 miljarder kronor.⁵

1.3. EN ALLT STÖRRE DEL AV VÄRLDEN TAR DEL I GLOBALISERINGEN

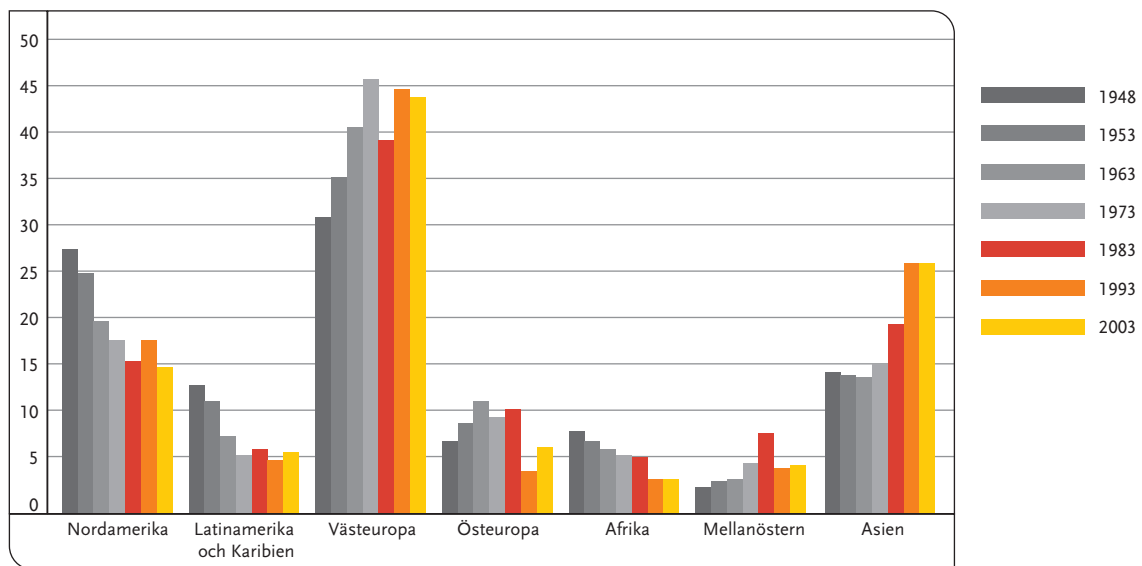
Många har påpekat att globaliseringen inte är någon ny företeelse och att världen har varit ekonomiskt integrerad också i tidigare skeden av världshistorien. Men faktum är att aldrig förr har så stora delar av världen varit med i ett så omfattande och snabbt flöde som idag. Det är svårt att exakt definiera vem som är globaliserad och inte, och exakt hur många människor det rör sig om, men en författare har uttryckt det som att ”numera är omkring två tredjedelar av världens befolkning involverade i globaliseringen”.⁶ Harvardforskaren Richard Freeman har uttryckt det hela som att den globala arbetskraften har fördubblats på 15 år.⁷ Planekonomins nästan totala globala kollaps har naturligtvis spelat en viktig roll i denna process. Än viktigare

är den ekonomiska tillväxten i stora länder i Asien.

I början av efterkrigstiden stod Västeuropa och Nordamerika för den största delen av de ökade flödena över världen. Västeuropa har sedan dess befast och förstärkt sin ställning som världens största handelsblock, men det beror till stor del på den inom-europeiska handeln. Utan denna handel mellan medlemsländerna är EU:s andel av världsexporten mindre än Asiens. Nordamerika däremot, har minskat sin andel medan Asien gått kraftigt framåt, inte minst på 1980-, 1990- och 2000-talen. Japan har lika stor andel av den globala exporten idag som 1973. Det är i stället Kina och sex mycket globaliserade ostasiatiska länder som står för ökningen.

FIGUR 1.4

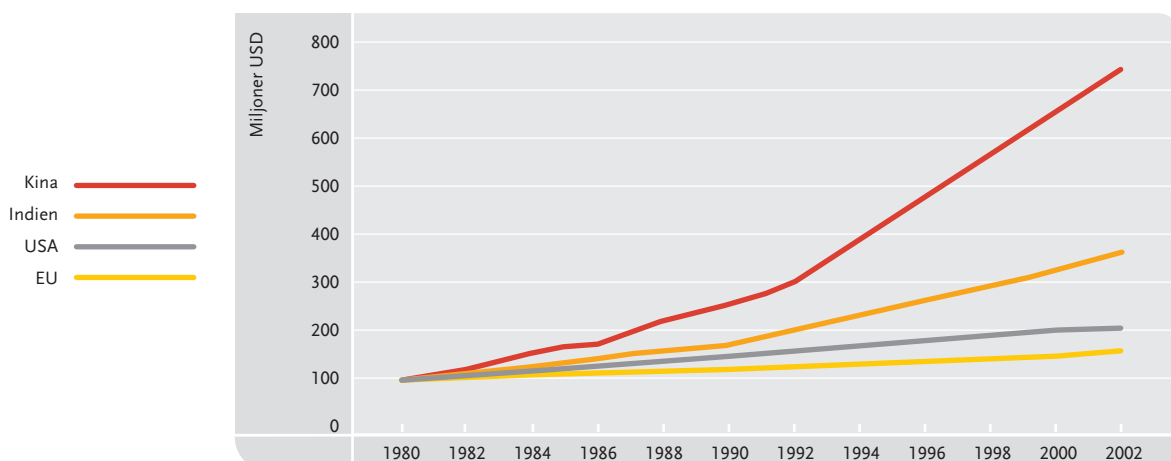
VÄRLDSDELARNAS ANDEL AV TOTAL EXPORT

KÄLLA: INTERNATIONAL TRADE STATISTICS 2004, (WORLD TRADE ORGANIZATION).

En större del av världshandeln är både orsak och verkan till att Asiens andel av global BNP har ökat kraftigt; från 16 procent 1980 till 22 procent 2003. Det är ungefär lika mycket som euroområdet. Särskilt Kina men också Indien har upplevt en mycket hög tillväxt de senaste 20-30 åren.

FIGUR 1.5
EKONOMISK TILLVÄXT I OLIKA DELAR AV VÄRLDEN. INDEX 100 = 1980

KÄLLOR: CENTRAL STATISTICAL ORGANISATION (INDIEN), IMF OCH OECD

Även om de rika länderna fortfarande står för majoriteten av alla utländska direktinvesteringar (FDI) har också dessa spridits över världen. Det är dock inte lika lätt att få en helhetsbild av de internationella investeringsflödena som det är av handeln, i alla fall inte om man är intresserad av att förstå hur dessa påverkar produktion och jobb i olika länder.

Ett problem är att statistik över utländska direktinvesteringar inte bara innehåller investeringar i produktion, utan även förvärv och fusioner (F&F) över nationsgränser. Dessa handlar ju mest om ägande och innebär inte samma direkta förändring i internationella produktionsstrukturer som när man flyttar eller startar ny verksamhet i andra länder. Och eftersom i-länderna står för hela 81 procent av alla köp och 86 procent av alla försäljningar i samband med förvärv och fusioner över nationsgränser finns det anledning att anta att en större andel av den produktion som flyttar utomlands gör det till låglöneländer, än vad statistiken över global FDI antyder.⁸

Ett annat problem är att det är svårt att avgöra om en utländsk direktinvestering motiveras av marknadstillträde eller av att villkoren för produktion är bäst på platsen i fråga. Tidigare valde många företag att förlägga produktion för den lokala marknaden i fattigare länder för att slippa de höga tullarna. Och sådana investeringar har inte lika stora effekter på jobb och produktion i i-länder som när man flyttar ut eller väljer att förlägga ny produktion i låglöneländer för att

sedan exportera produkterna därifrån. Men u-ländernas tullar har gått ned. År 1988 var genomsnittstullen för industrivaror i u-världen knappt 18 procent. Numera är den endast knappa elva procent.⁹ Det finns därför anledning att anta att en större del av de investeringar som numera görs av svenska och andra företag i lågkostnadsländer idag inte främst motiveras av villkoren för marknadstillträde utan av villkoren för produktion.

Ett enkelt sätt att illustrera hur utländska direktinvesteringar sprids till allt fler länder är dock att se hur många länder som tar emot över tio miljarder dollar i FDI på ett år. År 2003 var det 16 länder som gjorde det, mot endast fem länder i genomsnitt mellan 1992 och 1997.¹⁰ En variant på detta är att jämföra hur många länder som har en stock på mottagna utländska direktinvesteringar på minst tio miljarder dollar. År 1985 var det endast 17 länder som hade det, varav sju u-länder. År 2003 fanns det 59 länder med en så omfattande stock, varav 38 u-länder.¹¹ Bara under de senaste decennierna har vi alltså sett en stor spridning av investeringar till fler länder.

Man kan också titta på hur stor andel av länders BNP som utgörs av utländska direktinvesteringar. UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development, FN:s konferens om handel och utveckling) har tagit fram ett index som mäter just det, genom att jämföra ett lands andel av global BNP med landets andel av global FDI. Ju högre siffra, desto större är de utländska direktinvesteringarna i förhållande till BNP. Och här visar det sig att u-länderna har ett högre index idag än de hade på 1990-talet. Mellan 1988 och 1990 låg genomsnittsindex i u-länderna på 0,99, mot 1,25 mellan 2001 och 2003. För utvecklade länder minskade indexet under samma period från 1,03 till 0,92.¹²

Man kan också illustrera den ökade spridningen av kapitalet och produktionen i världen mer anekdotiskt.

- År 2003 var Kina det land som näst Luxemburg som tog emot mest utländska direktinvesteringar.¹³
- Utländska direktinvesteringar i Rumänien har ökat från 80 miljoner dollar 1992 till hela 5 098 miljoner dollar 2004.¹⁴
- År 2004 tog de nya medlemsländerna i EU emot hela 109 000 miljoner kronor i utländska direktinvesteringar.¹⁵
- 400 av de 500 största amerikanska företagen (Fortune 500) har sammanlagt investerat i över 2 000 projekt i Fastlandskina.¹⁶

En annan utvecklingstendens som illustrerar hur utvecklingsländer numera spelar en viktigare

roll när det gäller globala investeringsflöden är att de nu har börjat bli viktiga också som ursprungsland för utländska direktinvesteringar, inte minst i andra utvecklingsländer. Vissa källor pekar på att en tredjedel av alla utländska direktinvesteringar i utvecklingsländer har sitt ursprung i andra sådana länder.¹⁷

1.4. GLOBALISERINGENS ORSAKER OCH MOTIV

Man skulle alltså kunna sammanfatta globalisering som ökade globala flöden. Vad är då drivkrafterna bakom dessa flöden? Vad skapar dem? Många som kommenterar den ökade internationella ekonomiska integrationen tar för givet att det är storföretagen och det internationella kapitalet som är de huvudsakliga aktörerna bakom utvecklingen. Men det är viktigt att komma ihåg att besluten att minska hindren för internationella ekonomiska flöden medvetet har tagits av politiker. Faktum är att det är fler faktorer som spelar in. Man skulle kunna säga att globaliseringens orsaker och drivkrafter är ett samspel mellan marknadskrafter (individuella beslut), politisk vilja (politiska beslut) och teknisk utveckling, som syftar till ökad effektivitet och/eller högre välbefinnande. I olika skeden har dessa faktorer spelat olika stora roller för att driva den ökade internationella öppenheten framåt. Låt oss börja med att diskutera marknadskrafterna, eller individuella beslut.

MARKNADSKRAFTER

Ett av de viktigaste motiven bakom den ökade globaliseringen är ekonomiska drivkrafter, att folk och företag vill tjäna pengar eller få en bättre levnadsstandard. Denna drivkraft kan förklara ökningen av internationell handel, av utländska direktinvesteringar samt av migration.

När det gäller den internationella handeln handlar det i grunden om att företagen vill nå marknader med sina produkter och få intäkter från försäljning där. Men man ska också komma ihåg att en mycket stor del av den internationella handeln består av transaktioner inom samma koncerner. Och då handlar det om att bolagen har förlagt olika funktioner på olika ställen i världen efter de varierande förutsättningar för olika sorters verksamhet som dessa platser har. Allt för att kunna bedriva verksamheten så effektivt som möjligt. Enligt UNCTAD består den internationella handeln till en tredjedel av så kallad intra-firm trade.

Det finns också exempel på intra-firm trade som vi intuitivt uppfattar som traditionell utrikeshandel. När Volvo Personvagnar skickar XC 90 från hamnen i Göteborg till amerikanska östkusten för försäljning är det många som glömmer bort att det är en transaktion inom företaget Ford Motor Company.

Också utländska direktinvesteringar drivs av strävan efter att tjäna pengar. Företagen förlägger en verksamhet i ett annat land, antingen för att det finns goda förutsättningar för verksamhet där eller för att man vill ha tillgång och närhet till en marknad. Ibland är det båda dessa drivkrafter som ligger bakom.

Människor som flyttar över nationsgränser gör det av många olika skäl. En del flyr undan krig, förföljelse eller andra faror. Men många söker helt enkelt ett bättre liv, ofta i ekonomiska termer. Så också när det gäller rörligheten för människor är ekonomiska drivkrafter viktiga.

POLITISKA BESLUT

Men det är inte bara människors och företags ekonomiska strävan som står bakom de ökade internationella flödena. Det finns också andra förklaringsfaktorer, som beror på vilka villkor, lagar och regler som omgärdar internationella flöden. Ett av dessa villkor är handelstullar.

Den genomsnittliga tullnivån för industrivaror i i-länderna var i slutet av 1940-talet 40 procent. Idag är de under fyra procent. U-länderna har högre tullar på industrivaror än vad i-länderna har men som vi redan sett har också dessa gått ned de senaste decennierna. Detta är resultatet av de förhandlingar som sedan 1940-talet bedrivits i GATT (General Agreement on Tariffs and Trade) och senare i dess efterföljare, WTO (World Trade Organization).

När det finns lagar och regler som försvårar för investeringar i andra länder blir det naturligen färre sådana. Och när reglerna underlättar blir det fler investeringar. Det är därför viktigt att notera att det blir allt lättare för företag att investera i andra länder.

Det har gjorts försök att sluta avtal på global nivå för att minska hindren för utländska direktinvesteringar, men de har misslyckats. Det har dock pågått en utveckling där länder slutit överenskommelser för att underlätta för investeringar. År 2004 fanns det hela 2 265 sådana bilaterala investeringsavtal.¹⁸

På samma sätt har många länder på egen hand ändrat i lagar och regler för att underlätta för utländska direktinvesteringar. Mellan 1995 och 2003 gjordes det 1 403 regelförändringar som underlättar för utländska direktinvesteringar mot endast 109 sådana som försvårar.¹⁹

Förutom de förändringar som har skett på nationell och global nivå för att underlätta internationella ekonomiska flöden finns det mycket viktiga regionala faktorer att beakta. Här i Europa har naturligtvis EU spelat en viktig roll. Fri rörlighet för såväl varor och tjänster som människor

och kapital mellan medlemsstaterna garanteras, åtminstone i teorin. I praktiken har man kommit längst när det gäller fri rörlighet för varor. Till detta ska tillföras att EU:s utvidgning till att omfatta tio nya medlemsländer har gjort den europeiska inre marknaden större.

Men det är inte bara Europa som integrerats. I stora delar av övriga världen pågår liknande projekt som syftar till att underlätta ekonomiska flödena mellan länder. I Nordamerika finns the North American Free Trade Agreement (NAFTA) mellan USA, Canada och Mexico. Mer än hälften av dessa länders export går inom frihandelsområdet. I Sydamerika finns Mercosur, ett samarbete mellan Argentina, Brasilien, Paraguay och Uruguay. Förhandlingar pågår för att sluta ett frihandelsområde mellan Centralamerika och USA. Det har till och med talats om att skapa ett frihandelsområde för hela Nord- och Sydamerika, Free Trade Area of the Americas (FTAA).

I Asien finns ASEAN, Association of SouthEast Asian Nations, med ett långtgående ekonomiskt samarbete. Organisationen är i samtal med Kina om ett gemensamt frihandelsområde. Kina och Indien har också nyligen slutit ett avtal om ökat ekonomiskt samarbete. Under de två senaste åren har intresset för bilaterala och regionala frihandelsavtal ökat kraftigt i Asien. År 2003 stod exporten inom regionen för drygt hälften av regionens totala export. Också när det gäller investeringar är den regionala integrationen i Asien stor. Utländska direktinvesteringar inom och mellan Ost- och Sydostasien svarade för hälften av regionens totala utflöde av FDI 2001-2002, vilket är en tydlig ökning från 38 procent 1999-2000.

Också i den minst globaliserade världsdelen, Afrika, finns en hel del regionalt ekonomiskt samarbete som den Afrikanska Unionen (AU), South African Development Community (SADC), East African Community (EAC) samt den västafrikanska frankzonen.

Denna regionala integration har påverkat företagens strategier. Eftersom flödena flyter friare mellan länder inom en viss region än mellan regioner har många valt att förlägga verksamhet i vissa nyckelländer och att använda dessa som bas för verksamheten i hela regionen. Men man ska också komma ihåg att det pågår viss inter-regional integration. Exempelvis håller EU och Mercosur på och förhandlar om ett frihandelsavtal mellan de två blocken.

TEKNISK UTVECKLING

Den tredje förklaringen bakom globaliseringen är den tekniska utvecklingen. Även om de stora innovationerna inom transporter ligger sekler bakom oss har det blivit billigare att skicka varor mellan länder. Ett sätt att illustrera detta är att mäta skillnaden i varupriser mellan

världsdelar. Ju lägre priser på transporter, desto lägre är prisskillnaderna. Mellan 1950 och 2000 minskade prisskillnaderna med 76 procent. 26 procent av denna minskning berodde på minskade transportkostnader.²⁰

De stora minskningarna i kostnader för sjötransporter ägde visserligen rum längre bakåt i tiden. Mellan 1920 och 1990 minskade de med hela 70 procent.²¹ Men priserna har fortsatt att minska på senare tid. Sedan 1994 har priset för en TEU (ett standardmått för volym inom sjötransporten) gått ned från över 1 400 US dollar till under 1 100 US dollar.²²

Framväxten av lufttransporter sedan andra världskrigets slut har spätt på denna utveckling. En tredjedel av USAs export transporteras numera med flyg. Priset på flygtransporter sjönk med hela 80 procent mellan 1930 och 1990.²³ Bara mellan 1975 och 1993 minskade priserna med mellan 15 och 20 procent.²⁴

Det är inte bara transporter som har blivit enklare och billigare i och med den tekniska utvecklingen. De stora teknologiska framstegen ligger i stället inom kommunikation och information. På mycket kort tid har det blivit mycket lättare och billigare att skicka information globalt. Här spelar mobil kommunikation och internet naturligtvis en huvudroll.

- År 1930 kostade det 245 dollar att tala en minut på telefon mellan London och New York. Nu är det i det närmaste gratis att ringa över internet.
- Vi talade 25 gånger mer i telefon över nationsgränserna 2000 jämfört med 1975.
- År 1995 fanns det runt 100 miljoner människor i världen som hade mobiltelefon. Nu är det nästan 1,4 miljarder.
- Mellan 1995 och 2003 ökade den internationella telefontrafiken från 10 miljarder till 140 miljarder minuter.²⁵
- År 1995 var det färre än 25 miljoner människor som använde internet. Nu är det runt en miljard.
- År 2001 kunde man skicka mer information på en enda kabel på en sekund än som skickades över hela internet på en hel månad 1997.²⁶

Den amerikanske kolumnisten, journalisten och författaren Thomas L. Friedman menar därför att ”det är tydligt att det nu är möjligt för fler människor än någonsin att samarbeta och konkurrera i realtid med fler andra människor om fler sorters arbete från fler delar av planeten och på mer lika villkor än under någon tidigare period i världshistorien”.²⁷

1.5. FÖRETAGENS GLOBALISERING: OLIKA STRATEGIER

Som tidigare visats har de stora företagen globaliserats, dels för att politik och teknik gjort det möjligt, dels för att den internationella konkurrensen tvingar dem att förlägga delar av verksamheten på den plats där villkoren är bäst. En produkt kan designas och beställas i en världsdel, tillverkas i en annan och marknadsförs i en tredje. Men också själva produktionen kan delas upp över världen. Delar köps från hela världen innan de sätts samman till en produkt i ett visst land.

En ”amerikansk” dator består av chips från Japan och Korea, en hårddisk från ett amerikanskt företag i Singapore och ett moderkort från Taiwan. En studie av en amerikansk bil fann att den innehöll delar från nio olika länder.²⁸ En Volvo S 40 innehåller delar från hela 13 länder i Europa, Asien, Syd- och Nordamerika.²⁹

För immateriell produktion innebär det naturligtvis ännu större förändring. En röntgenplåt kan skickas elektroniskt från ett sjukhus i Tyskland, för att levereras analyserad och klar från Mexiko morgonen därpå. Ett datorprogram kan designas i Kalifornien för att levereras färdigprogrammerat från Indien morgonen därpå. Svenska företags bokföring kan skötas från Estland utan större problem. Kundcenters och andra supportfunktioner kan förläggas var som helst, så länge språk och tidsskillnad inte lägger några hinder för verksamheten. Ett exempel är Taxi Kurir, som har förlagt sin växel för färdtjänst till Riga. Det är delvis i ljuset av denna utveckling man ska se den ökning av utländska direktinvesteringar som beskrevs ovan.

Sammantaget ger denna omfattande internationella arbetsdelning och specialisering stora globala ekonomiska vinster.

Företagen har internationaliserats på olika sätt. I diskussionen om hur företagen möter globalisering kan man tala om fyra olika trender: uppdelning av processerna, outsourcing, offshoring och standardisering.

UPPDELNING AV PROCESSER

Den traditionella bilden av ett industriföretag är en verksamhet på en ort som köper råmaterial och insatsvaror för att sedan tillverka en färdig produkt. Större företag har dock sedan länge delat upp sin produktion på olika orter. Olika delar i processen utförs på olika platser. Volvo Personvagnars tillverkning i Sverige är exempelvis uppdelad så att motorer tillverkas i Skövde, karosser i Olofström och bromsskivor med mera i Floby, innan bilarna sätts ihop i Göteborg eller Uddevalla.³⁰

Men när det har blivit enklare och billigare att skicka varor, människor och information mellan olika länder har det också blivit allt vanligare att företagen förlägger delar av produktionsprocessen i olika länder. Det gäller både industri- och tjänsteföretag. På så vis lyckas företagen hålla ihop sin produktion, men ändå dra nytta av olika länders fördelaktiga villkor för olika sorters verksamhet. Det är ett sätt att dra nytta av globaliseringen.

Brittiska Rolls-Royce, till exempel, ett högteknologiskt kraftföretag (bilarna med samma namn tillverkas numera av BMW-koncernen), hade så sent som 1990 alla sina anställda i Storbritannien. Numera återfinns 40 procent av dem i andra länder. 75 procent av delarna i den färdiga produkten kommer från andra företag och andra länder. Det här gäller i än högre grad för mindre nystartade högteknologiska företag i tjänstesektorn. Enligt Vivek Paul, VD i WIPRO, ett av Indiens och därmed världens ledande IT-företag, finns det många nystartade företag med 30 anställda, varav 20 i Silicon Valley i Kalifornien och 10 i Indien.³¹

OUTSOURCING

För några år sedan var det väldigt vanligt att företagen lade ut olika delar av sin verksamhet på externa bolag. Först var det främst så kallade kringtjänster så som personalrestauranger eller IT-service som såldes av. Man talade om att företagen satsade på kärnverksamheten, för det var där man hade kompetens och därmed konkurrensfördelar i förhållande till andra företag. Det fanns pengar att tjäna på att låta experter syssla med det de är bra på. Men också mer kvalificerade delar av verksamheten som låg närmare kärnverksamheten började lejas ut. Sammantaget kallas detta för outsourcing.

Outsourcing har inte så stor betydelse för länders arbetstillfällen så länge verksamheten stannar kvar inom landets gränser. Det innebär dock stora produktivitetsvinster när bolag som är experter på sina områden tar över verksamheten. Men integreringen av världsekonomin har gjort att verksamheter som outsourcas numera oftare hamnar i andra länder.

Vissa företag har till och med lagt ut själva produktionen på andra företag medan man själv koncentrerar sig på att ta fram nya produkter samt att marknadsföra dessa. Två exempel på företag som valt att outsourca hela produktionen av en vara är Sony Ericsson vars mobiltelefoner tillverkas av Flextronics och SAAB Automobile som har lagt ut tillverkningen av sina cabrioletter på Magna-Steyer i Österrike. Inget av dessa exempel hade varit möjliga att genomföra om det inte hade varit enkelt och billigt att skicka varor, information och personal mellan olika delar av världen.

OFF-SHORING

Begreppet off-shoring hörs ofta i samma andetag som outsourcing, inte minst i den internationella debatten. Men det är inte samma sak. Medan outsourcing innebär att man flyttar verksamheten till ett externt företag innebär off-shoring att man flyttar verksamheten till ett annat land. Det kan man antingen göra inom det egna företaget (intern uppdelning) eller genom outsourcing (till ett annat företag). I den internationella debatten om off-shoring har det dock ofta handlat om tjänster inom IT eller administration som har flyttats till bolag i låglöneländer och därför har de två begreppen kommit att blandas ihop. Oftast handlar det om att villkoren för produktion är mer fördelaktiga i det nya landet än i ursprungslandet. Inte sällan beror detta på att lönekostnaderna är avsevärt mycket lägre vilket gör att företagen får lägre kostnader. SAS förlade exempelvis avräkning av biljetter till Indien för några år sedan och beräknades därmed minska sina kostnader med 85 miljoner kronor per år.³² Ett annat exempel är när Electrolux flyttar tillverkningen av dammsugare från Västervik till Ungern.

GLOBAL STANDARDISERING

Ett annat sätt att möta globaliseringen är att ”exportera” integrerade produktionsmetoder till olika länder men ändå behålla verksamheten inom företaget. Man gör helt enkelt samma sak på så liknande sätt som möjligt på olika platser runt om i världen. Japanska företag har exempelvis i allt högre grad börjat bygga hela färdiga fabriker till andra länder för att upprätta produktionsenheter med japansk kvalitet där.

Ett företag som hakat på denna trend är Pharmadule Elmtunga, som tillverkar flyttbara fabriker som levereras i container. Det betyder att produktionen kan förläggas på den plats där det är mest lönsamt för stunden utan de höga kostnader det innebär att bygga en ny anläggning på plats.³³

Ett exempel på hur ett företag i hög utsträckning lyckats upprätthålla samma kvalitet var än på jorden verksamheten äger rum är Sandvik Tooling, som beskrivs i boxen nedan.

FAKTARUTA 1.1: SANDVIK TOOLING

När Sandvik Tooling bestämmer var de ska förlägga sin verksamhet är det flera faktorer som avgör. Företaget befinner sig för högt upp i värdekedjan för att lönekostnaden ska vara det viktigaste. Ändå är Sandvik Tooling ett mycket internationellt företag med verksamhet i många världsdelar och strävar i sin globala strategi efter att hitta en balans mellan försäljning och förädling i en viss region, att sprida valuta- och andra risker och att undvika handelshinder.

Sandvik Tooling har standardiserat sin produktionsteknik. IT-utvecklingen samt enklare och billigare kommunikation och transporter gör att det går att använda samma processer, samma typ av maskiner och samma styr- och mätsystem på alla platser runt om i världen. Det gör det möjligt för Sandvik Tooling att se till att produkter har samma kvalitet var än i världen de har tillverkats, men också att nå en flexibilitet och lägre risk i produktionen. Numera kan en enhet i ett land mycket fort ta över tillverkningen av en produkt om det blir problem i ett annat.

Tidigare förlade Sandvik produktion i stora utvecklingsländer för att komma åt marknaderna där, men nu är många av dessa enheter effektiva delar i en global produktionsapparat, med hög andel export.³⁴

Globaliseringen har alltså lett till att produktionen är mycket mindre knuten till ett särskilt land än tidigare. Flödena är snabbare och flexibiliteten större.

1.6. DET MESTA BLIR BÄTTRE OCH BÄTTRE – VARFÖR?

Globaliseringen är tätt förknippad med en aldrig tidigare uppnådd levnadsstandard runt om i världen. I den rika världen får vi det allt bättre, men välståndsökningen är större i fattigare länder.³⁵ Allt fler människor överlever sitt första levnadsår, fler människor kan läsa och skriva, vi lever längre än någonsin tidigare och allt fler människor tar sig ur fattigdom. Aldrig förr i mänsklighetens historia har så många människor fått det så mycket bättre på så kort tid.³⁶ Ett exempel är Kina, där 400 miljoner människor tagit sig ur extrem fattigdom sedan landet trädde in i världsekonomin i början på 1980-talet.³⁷

FN:s utvecklingsorgan, UNDP, publicerar varje år ett index över mänsklig utveckling, som mäter olika faktorer som inkomster, utbildning och hälsa. Genomsnittet för indexet har gått kraftigt uppåt sedan 1960 när det gäller såväl rika som fattiga länder.³⁸

Hur kommer det sig? Att en öppen ekonomi ger högre ekonomisk tillväxt än en sluten har varit känt i flera århundraden. Olika länder har olika förutsättningar för produktion. Vissa länder är bra på att exempelvis odla vete medan andra är bra på att föda upp kor. I stället för att båda länderna ska både odla vete och föda upp kor kan de två länderna välja att fokusera på det de är bäst på och byta mjölk mot bröd. Då får båda länderna mer bröd och mjölk än de annars skulle ha fått. Det är detta som kallas arbetsdelning och specialisering. När fler sysslar med det de är bra på vinner alla. Detta resonemang gäller inte bara varor utan även för tjänster.

Vad händer då om ett land är bättre än ett annat på allt? Det fina i kråksången är att även då vinner länderna på att byta med varandra. För skillnaden mellan länderna är olika stora på olika områden. En ekonomi har inte bara absoluta fördelar utan även relativa, eller komparativa, sådana.³⁹

Utländska direktinvesteringar bidrar också till att sprida välståndet i världen. Företagen i avsändarlandet får tillgång till nya marknader och bättre förutsättningar för produktion. Mottagarlandet får kompetens, teknologi, kapital och nya arbetstillfällen med högre löner än i inhemska företag.

Internationella flöden av varor, tjänster och kapital leder också till ökad konkurrens. Det tvingar företagen att hela tiden vara så effektiva som möjligt. Och effektivare produktion leder till högre löner och därmed ökad levnadsstandard. Denna konkurrens leder också till ökad strukturomvandling. Företag eller hela branscher som inte är internationellt konkurrenskraftiga slås ut. Då frigörs resurser som kan användas till mer produktiv verksamhet. Det leder till att produktionen och levnadsstandarden i landet ökar.

Också människors rörlighet över nationsgränser bidrar till global välståndsökning. Människor hamnar på den plats där deras kompetens ger bäst avkastning. Överskott på arbetskraft i ett land kan matchas med lediga arbetstillfällen i ett annat. Det har talats en del om att ursprungsländer förlorar på utvandring, bland annat på grund av så kallad brain-drain. Men forskning har visat att även många avsändarländer vinner på att människor lämnar landet. Det beror bland annat på att lönerna stiger när överutbudet på arbetskraft försvinner, på att emigranter skickar hem stora mängder pengar till sina hemländer, att handeln mellan mottagarlandet och ursprungslandet ökar och att människor som flyttar tillbaka till ursprungsländerna tar med sig kompetens.

NOTER KAPITEL 1

¹ Lloyds Register-Fairplay Research

² Nicholas Crafts: *Globalization and Growth in the Twentieth Century*, IMF Working Paper WP/00/44 (Washington DC: International Monetary Fund, 2000), citerad i Wolf (2004), s. 113.

³ UNCTAD (2004), Overview, tabell 1, s. 2.

⁴ OECD (2002), s. 10.

⁵ UNCTAD (2004), Overview, s. 4.

⁶ Legrain (2002), s. 108.

⁷ Freeman (2005).

⁸ UNCTAD (2004), Annex Table B.7 och B.8.

⁹ Källa: UNCTAD Trains databas. U-ländernas rapportering av tullnivåer är ojämn. Olika länder rapporterar olika år, och därför varierar siffrorna rejält. Tendensen mot lägre tullar sedan 1988 är dock tydlig. Man gör ofta skillnad mellan bundna och tillämpade tullar, inte minst när det gäller u-länder. Ett land kan alltså ha en högstanivå som man inte får gå över, men tillämpa en mycket lägre tullnivå. Det är de tillämpade siffrorna som är de mest relevanta när det gäller påverkan på de internationella flödena och det är därför de som anges här.

¹⁰ UNCTAD (2004), Annex Table B.1. Statistiken över utländska direktinvesteringar redovisas i löpande priser och kan därför ha vissa brister. Men med en så kort tidsserie som här, och i en så stabil valuta som dollar, ger siffrorna ändå en bild av att FDI sprider sig till allt fler länder.

¹¹ UNCTAD (2001), Overview, s. 9 samt UNCTAD (2004), Annex Table B.3.

¹² UNCTAD (2004), s. 12, tabell 1.4

¹³ Ibid, Overview, s. 11, figur 2. Luxemburg ligger visserligen först i listan, men det beror främst på att landet är ett finansiellt centrum.

¹⁴ Ibid samt rumänska centralbanken.

¹⁵ Financial Times, den 29 april 2005.

¹⁶ Friedman (2005), s. 119.

¹⁷ Aykut, Dilek och Dilip Ratha (2004): "South-South FDI Flows: How big are they?", *Transnational Corporations*, 13, 1, ss 149-177, citerad i UNCTAD (2004).

¹⁸ UNCTAD (2004), Overview, s. 4.

¹⁹ Ibid, s. 4.

²⁰ Lindert, Peter H. och Jeffrey G. Williamson. "Globalization and Inequality: A Long History", uppsats presenterad vid Världsbankens årliga konferens om utvecklingsekonomi, Barcelona, 25-27 juni 2001, citerad i Wolf (2004), ss. 117-118.

²¹ Wolf (2004), s. 119.

²² Lloyds Register-Fairplay Research

²³ Världsbanken, *World Development Report 1995* (Washington DC: Oxford University Press, för Världsbanken 1995), citerad i Wolf (2004), s. 119.

²⁴ Bordo, Eichengren, och Irwin: "Is Globalization Today Really Different than Globalization a Hundred Years Ago?", s. 17. National Bureau of Economic Research Working Paper 7195, 1999, citerad i Wolf (2004), s. 119.

²⁵ Maurer (2005).

²⁶ Legrain (2002), s. 108.

²⁷ Friedman (2005), s. 8. Egen översättning.

²⁸ David D. Gossier om globalisering i *The Courier*, 164, juli-augusti 1997, citerad i Legrain (2002) s. 110.

²⁹ Edling (2005).

³⁰ Källa: Volvo Cars Newsroom, <http://www.volvocars.com>.

³¹ Friedman (2005), s. 354-356.

³² Dagens Industri, den 4 september 2003.

³³ Affärsvärlden nr 18 2005, ss. 60-61.

³⁴ Källa: Telefonintervju med Lars Haglund på Sandvik Tooling.

³⁵ Ginikoefficienten (eller gini-index) är det mest vedertagna sättet att mäta inkomstskillnader. En koefficient på 1 betyder att en person har alla inkomster, medan en koefficient på 0 innebär att alla har precis lika stora inkomster. År 1968 låg den globala ginikoefficienten på 0,6 och 1997 hade den sjunkit till 0,52. Världen har alltså blivit mindre ojämlig och därmed har fattigare länder haft en snabbare välförbättring än rika länder. Källa: Melchoir, Arne, Telle Kjetil, & Wiik, Henrik: *Globalisering og ulikhet: Verdens inntektsfordelning og levestandard 1960-1998*. Oslo: Royal Norwegian Ministry of Foreign Affairs, 2000. Citerad i Norberg (2004), s. 53.

³⁶ Se Norberg (2004), kapitel 1.

³⁷ Världsbanken (2004).

³⁸ Norberg (2004), s. 52. Det bör noteras att de fattiga länderna har förbättrat sitt genomsnitt mer än de rika.

³⁹ Teorin om att länder vinner på att specialisera sig och handla med varandra presenterades först av Adam Smith i slutet av 1700-talet. Idén om relativa eller komparativa fördelar utvecklades sedan av hans landsman David Ricardo i början av 1800-talet och vidare utvecklades av svenskarna Eli Heckscher och Bertil Ohlin i början av 1900-talet.

2. Sverige i globaliseringen

Sverige är ett av världens mest globaliserade länder. Vi har också lyckats dra nytta av den internationella ekonomiska integrationen på flera olika sätt: exporten har utgjort en stor del av BNP, utländska direktinvesteringar har skapat jobb och mervärde i Sverige, arbetskraftsinvandring har avhjälpt arbetskraftsbrist och den internationella konkurrensen har skyndat på strukturuomvandling och produktivitetsutveckling. Låt oss se hur.

2.1. SVERIGE SOM VINNARE

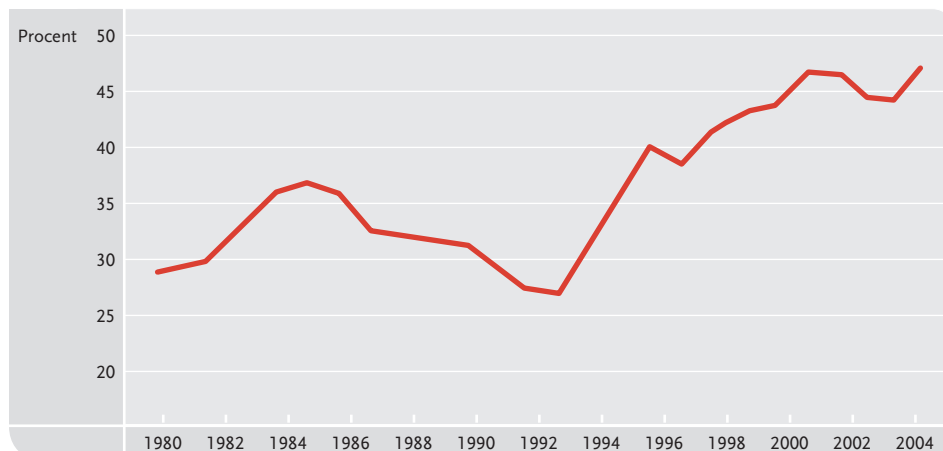
I mitten av 1800-talet var Sverige ett u-land. Sedan dess har utrikeshandeln vuxit mycket snabbt, med i genomsnitt sex procent årligen (i fasta priser). Handelsvolymen har under de gångna 150 åren blivit ungefär 600 gånger så stor. Utrikeshandeln har alltså ökat betydligt snabbare än BNP och även snabbare än industriproduktionen.⁴⁰

Sveriges inträde i världsekonomin gick hand i hand med en förvandling från u-land till ett av världens rikaste länder. Mellan 1870 och 1950 hade Sverige näst högst ekonomisk tillväxt i världen, efter Kanada.⁴¹

Men det är inte bara i det långa perspektivet som Sveriges välstånd bygger på tillgång till marknader i andra länder. Också på senare tid har en allt större del av BNP utgjorts av export. Som vi ser i figur 2.1 nedan utgjorde exporten 1980 omkring 29 procent av BNP, mot drygt 46 procent 2004.

FIGUR 2.1

SVERIGES EXPORT (EXPORT SOM ANDEL AV BNP, LÖPANDE PRISER)

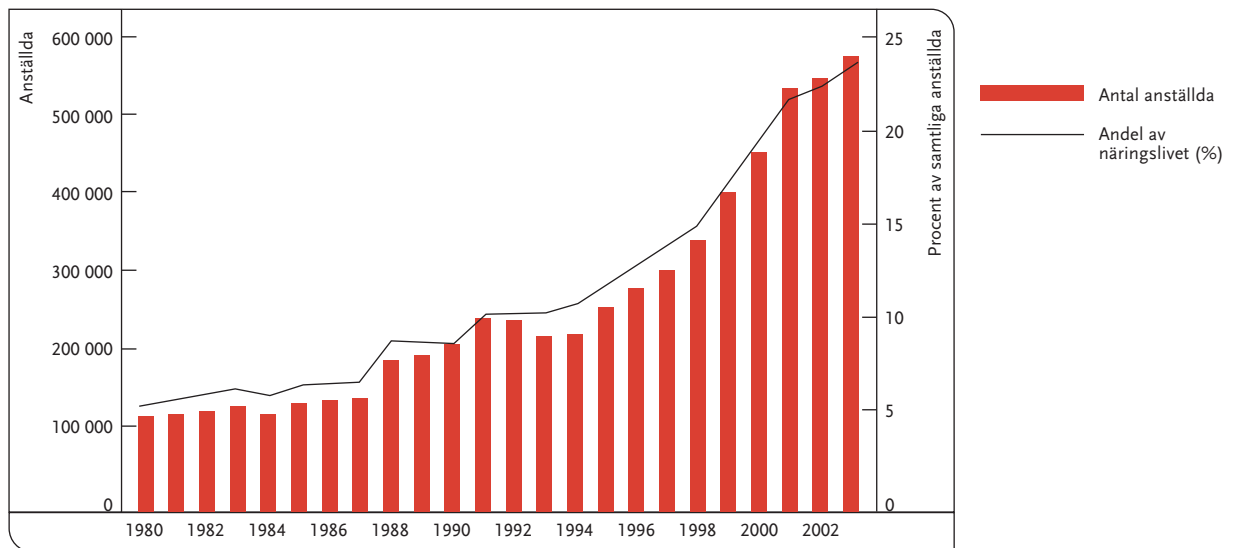

Ett exempel på hur exportberoende Sveriges ekonomi är får man genom att titta på pappersindustrin. Hela 86 procent av all papperstillverkning i Sverige gick år 2004 på export.⁴²

Men Sveriges ekonomi har inte bara tjänat på globaliseringen genom export och tillgång till marknader i andra länder. Utländska företags verksamhet i Sverige är också ett mycket viktigt bidrag i sammanhanget. Även om de utländska direktinvesteringarna i Sverige sjunkit kraftigt på 2000-talet,⁴³ har Sverige tidigare tagit emot mycket utländskt kapital. Mellan 1997 och 2001 flödade hela 130 miljarder dollar in i Sverige. Det finns numera 9 410 utländska företag i landet med sammanlagt drygt 500 000 anställda. Faktum är att utlandsägda företag har lika många anställda i Sverige som svenska multinationella bolag. Varannan anställd i ett multinationellt företag i Sverige arbetar alltså för ett utländskt företag. Utlandsägda företag skapar inte bara jobb utan bidrar också till att höja våra inkomster. De har nämligen ett högre förädlingsvärde per anställd och betalar högre löner än svenska företag.⁴⁴

FIGUR 2.2

ANSTÄLLDA I SVERIGE I UTLANDSÄGDA FÖRETAG

KÄLLA: ITPS

För tio år sedan fanns det två svenskägda masstillverkare av personbilar i Sverige. Numera finns det ingen.⁴⁵ Men ändå går delar av bilindustrin mycket bra. Volvo säljer som aldrig förr, inte minst tack vare XC 90 i USA. Utan Ford som ägare hade det varit svårt för Volvo att

utveckla sådana modeller. Det är nämligen ytterst kostsamt att ta fram nya bilmodeller. Så frågan är om vi hade haft någon personbilstillverkning i Sverige över huvud taget om inte GM och Ford hade köpt SAAB Automobile respektive Volvo PV.

Ett annat sätt på vilket Sverige dragit nytta av den internationella öppenheten är arbetskraftsinvandring. Från andra världskrigets slut till början av 1970-talet hade vi en ganska omfattande arbetskraftsinvandring från de övriga nordiska länderna och länder i Väst- och Sydeuropa.⁴⁶ Från 1950 till 1970, det vill säga på endast 20 år, tredubblades de utrikes födda från 198 000 till 538 000.⁴⁷ Till skillnad från på senare tid utgjordes invandrarna på den tiden främst av arbetskraftsinvandrare, vilket underlättade deltagandet på arbetsmarknaden.

Sedan har naturligtvis den internationella öppenheten gjort att konkurrensen mellan företag har ökat. För att kunna sälja sina produkter internationellt eller för att inte bli utkonkurrerade av utländska företag som exporterar till Sverige har företagen hela tiden tvingats se till att vara så effektiva som möjligt. En del företag, och ibland hela branscher, har slagits ut och då har resurser frigjorts som kunnat användas i mer produktiva verksamheter. Det är svårt att kvantifiera de vinster som den ökade konkurrensen och strukturomvandlingen skapat men man kan med stor säkerhet påstå att de starkt bidragit till landets välstånd.

Förra gången Sverige gick igenom en kraftig strukturomvandling, på 1970- och 1980-talet, handlade det bland annat om att textil- och varvsindustrin möttes av konkurrens från Sydeuropa och Asien. Från runt tio procent kring 1970 sjönk tekoindustrins andel av den totala industrisysselsättningen till bara några procent på mycket kort tid. På 1980-talet minskade framför allt basnäringar som gruvor, stålverk och trävaruindustri samt varvsindustrin.⁴⁸ Arbetskraftskostnaderna i konkurrentländerna var mycket lägre än i Sverige och det lönade sig helt enkelt inte längre att bygga fartyg, sy kläder eller bryta malm här. Men effekterna på sysselsättning och tillväxt blev inte så stora. Den arbetskraft och det kapital som tidigare var bundna i dessa branscher frigjordes och kunde användas i nya och växande branscher, med högre mervärde, produktivitet och därmed högre löner. Om man vill förenkla det hela kan man säga att de som svetsade plåt på varvet i Uddevalla blev montörer på SAAB i Trollhättan, medan de som sydde kläder i Borås blev maskinoperatörer på Autoliv i Vårgårda.

FAKTARUTA 2.1

OMVANDLING I BORÅSTRAKTEN

Boråsregionen dominerades länge av textilindustrin. När konfektionsindustrin flyttade ut tillverkningen, till Portugal, sedan till Baltikum och ibland till Fjärran Östern, blev design och distribution kvar i Borås. För att stödja postorderhandeln utvecklades specialiserade dataföretag (t ex Pulsen i Borås). När e-handeln slog igenom blev denna infrastruktur än mer efterfrågad. Innovativa e-handelsportaler fanns det tretton på dussinet, men endast få företag hade praktisk erfarenhet av hur man bygger upp effektiv datastyrd fysisk varudistribution. Därför gick postorderföretagen ur e-handelskrisen i stort sett oskadda och ofta stärkta. Vid sidan av postorderföretagen växte också Knalleland upp, men lågprisbutiker som drar shoppingturister från hela Syd- och Mellansverige, och även från Norge. Detta gör att Borås, som visserligen ligger vackert mellan höga åsar, men knappast har några andra stora sevärdheter, har en av de största besöksnäringarna i den svenska landsorten.

Andra företag specialiserade sig på att utveckla andra stödfunktioner till tekoindustrin, t ex Iro i Ulricehamn, som blev världsledande på garnmatare till stickmaskiner, eller Eton i Gånghester utanför Borås som blev ledande på takmonterade transportsystem för konfektionsindustrin, samtidigt som man utvecklade skjorttillverkningen till ett lyxsortiment och idag är en av Sveriges mycket få tillverkare som har någon skjortsömnad alls kvar i Sverige.

Under hela denna omvandlingsprocess har Boråsregionen haft en relativt låg arbetslöshet eftersom det funnits få stora dominerande företag, samtidigt som man i bygden har en nedärvd företagaranda, som gör att man är villig att pröva nya saker och arbeta vidare med att ständigt utveckla nya affärsidéer, när de gamla inte längre varit gångbara.

KÄLLA: SVENSKT NÄRINGSLIV

Här krävs det dock en rejäl brasklapp. När man talar om strukturomvandlingen på 1970- och 1980-talen ska man komma ihåg att den ägde rum under den tid då den offentliga sektorn växte som mest. Så den bild vi har av den framgångsrika perioden när vi drog nytta av den utländska konkurrensen för att hoppa upp ett snäpp på värdestegen är inte riktigt heltäckande, eftersom merparten av de jobb som slogs ut i näringslivet ersattes av jobb i offentlig sektor. Den offentliga sektorns andel av sysselsättningen ökade mellan 1970 och 1980 från drygt 20 till runt 33 procent.⁴⁹ 2004 det var över 100 000 färre anställda i privat sektor än 1970.⁵⁰ Så det kanske ligger närmare sanningen att sömmerskorna i Borås började arbeta i äldreården eller på Försäkringskassan.

2.2. MEN NU UTMANAS VI

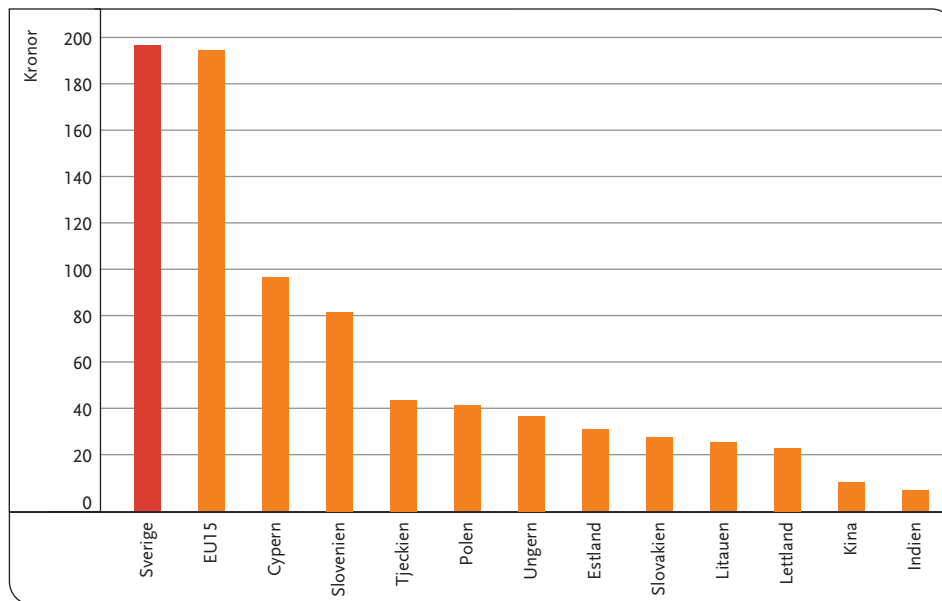
Även om man kan ha olika bilder av 1970- och 1980-talens strukturomvandling är det otvetydigt så att Sverige var en av vinnarna i 1900-talets globalisering. Nu verkar det dock ha gått stå i vinstmaskinen. Villkoren i den internationella ekonomin har förändrats så snabbt och så mycket att Sverige inte tycks hänga med lika bra som tidigare. De faktorer vi tog upp i kapitel 1 när vi beskrev globaliseringen är ytterst tillämpliga på vårt land och har fått effekter för svenska företag och arbetstillfällen. Lättheten, snabbheten och omfattningen av flödena är mycket större idag än när strukturomvandlingen några decennier bakåt ägde rum. Skillnaderna i arbetskraftskostnad mellan Sverige och de öppna låglöneländerna är större nu än då. En större del av världen är med i den globala ekonomin och en större del av vår ekonomi är globaliserad. De stora och allt mer också mindre företag har allt svagare koppling till Sverige. Den tekniska utvecklingen har gjort det möjligt att förlägga olika delar av verksamheten på den plats där det lönar sig bäst samtidigt som den internationella konkurrensen tvingar företagen att göra det. Man kan sammanfatta det som att den internationella konkurrensen blir allt hårdare.

ARBETSKRAFTSKOSTNADER

I kapitel 1 gick vi igenom hur flödena har ökat. Den mest grundläggande orsaken bakom flödena är, som tidigare nämnts, att olika länder har olika komparativa fördelar. Det lönar sig helt enkelt olika mycket att göra olika saker på olika platser. Och här är kostnaden för att ha någon anställd en mycket viktig komponent. En jämförelse inom tillverkningsindustrin visar att den totala arbetskraftskostnaden uppgår till ungefär 210 kr per timme i Sverige. I Tjeckien och Estland är kostnaden ungefär en femtedel av detta. I Indien respektive Kina uppskattas arbetskraftskostnaden inom tillverkningsindustrin till 2-3 procent av kostnaden i Sverige.⁵¹

FIGUR 2.3

GENOMSNIITTLIG TIMKOSTNAD FÖR EN INDUSTRIARBETARE, KRONOR

KÄLLOR: EUROSTAT, COLOGNE INSTITUTE FOR BUSINESS RESEARCH, US DEPARTMENT OF LABOR, NATIONAL BUREAU OF STATISTICS OF CHINA, LABOUR BUREAU OF INDIA SAMT BERÄKNINGAR AV SVENSKT NÄRINGSLIV.

Företag i Centraleuropa och Baltikum har, tack vare att det inom EU råder (i det närmaste) fri rörlighet för varor och att Unionen har gemensam handelspolitik med länder utanför EU, tillgång till samma marknader på samma villkor som svenska företag.

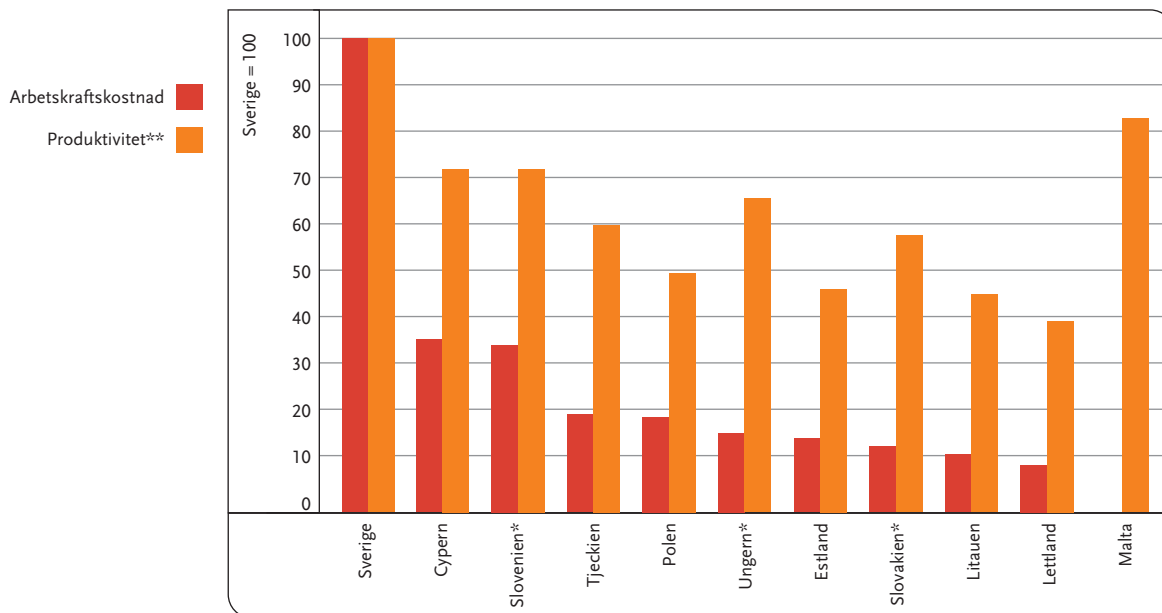
Företagen i Asien har visserligen inte samma tillgång till den europeiska marknaden som exempelvis tjeckiska eller estniska företag men i nästan alla asiatiska länder (utom Japan, Sydkorea och Singapore) ligger lönerna avsevärt mycket lägre än vad de gör i de europeiska låglöneländerna.

Men det gäller att komma ihåg att det inte är arbetskraftskostnaden som sådan som avgör huruvida en viss verksamhet kan konkurrera, utan snarare arbetskraftskostnaden i förhållande till produktiviteten. Om en svensk bilarbetare kan göra tio bilar på en dag medan en slovak endast kan göra en, är svensken fortfarande dubbelt så konkurrenskraftig om han eller hon tjänar fem gånger så mycket som slovakerna. Problemet är att skillnaden mellan Sverige och låglöneländer i Central- och Östeuropa och Asien är större när det gäller arbetskraftskostnad än när det gäller produktivitet.⁵²

Visserligen tenderar svenska företag, beroende på bland annat utbildningsnivå, tekniskt kunnande och automatiseringsgrad, att ha en högre produktivitet än tjeckiska och estniska företag. Men produktiviteten är inte fem gånger högre i Sverige än i Baltikum och Centraleuropa, vilket lönerna är. I figur 2.4 nedan, som visar både arbetskraftskostnad och produktivitet i de nya EU-länderna, som andel av Sveriges, ser vi att de vinröda staplarna, som anger produktivitet, är högre än de blå, som anger arbetskraftskostnaden. Skillnaden mellan Sverige och de nya EU-länderna är alltså större när det gäller arbetskraftskostnad än när det gäller produktivitet.

FIGUR 2.4

ARBETSKRAFTSKOSTNAD OCH PRODUKTIVITET I SVERIGE OCH DE NYA EU-LÄNDERNA

KÄLLA: LABOUR COSTS IN EUROPE 1996-2002, EUROSTAT, SAMT EUROSTAT STRUCTURAL INDICATORS

* ARBETSKRAFTSKOSTNAD AVSER 2001

** PRODUKTION PER ANSTÄLLD

Låglöneländerna i Central- och Östeuropa är alltså inte bara låglöneländer, utan också låglöneländer med relativt hög produktivitet.

I Kina och Indien finns det ingen tillförlitlig statistik över produktivitet, men det är svårt att tro att en svensk industriarbetare är 30 eller 50 gånger så effektiv som en indisk eller kinesisk, i alla sorters verksamhet.

Ytterligare en aspekt på detta resonemang är att det i länder i snabb omvandling finns anledning att problematisera statistik över produktivitet. Denna tenderar att variera högst väsentligt mellan globaliserade och icke-globaliserade sektorer. Företag som kommit till eller utvecklats av utländska direktinvesteringar eller inhemska företag som tillämpar internationellt gångbar teknik och företagsledning höjer ganska snabbt sin produktivitet till en nivå som liknar de mest utvecklade ländernas. Vi såg i kapitel 1 att många företag standardiserar sin produktion globalt och kan därmed tillverka produkter lika effektivt på många olika platser i världen.

De företag i övergångsländer som inte anammar mer moderna produktionsmetoder har dock lägre produktivitet. Många länder i snabb utveckling och omvandling tenderar därför att ha tudelade ekonomier. Det innebär att de företag i låglöneländer som vi i väst konkurrerar med har en ännu mer konkurrenskraftig relation mellan produktivitet och arbetskraftskostnad än vad statistiken antyder. Man skulle också kunna formulera det både som att låglöneländernas anställda har fått tillgång till höglöneländernas teknik och höglöneländernas produktion har fått tillgång till låglöneländernas låga löner.

Man kan illustrera detta med Kina. Skillnaden i produktivetsutveckling mellan den privata och den statliga sektorn i landet är enorm. Den privata sektorn av kinesisk industri ökade mellan 1995 och 2002 sin produktivitet med 17 procent per år medan tillväxten i landet som helhet låg på 8-9 procent. Intressant i sammanhanget är att den globaliserade och konkurrenskraftiga delen av det kinesiska näringslivet växer medan den statliga delen krymper. Människor går från statliga ineffektiva företag till privata effektiva sådana. Faktum är att Kina är mitt i en strukturomvandling som är mycket mer omfattande än den som vi går igenom. Mellan 1995 och 2002 förlorade den kinesiska tillverkningsindustrin hela 15 miljoner jobb, mot bara två miljoner i den amerikanska.⁵³ Det var främst i offentliga icke konkurrenskraftiga företag som jobben försvann. Allt fler kineser deltar därmed i den internationellt sett konkurrenskraftiga industrin.

Ju längre dessa omvandlingsprocesser går, desto närmre kommer de snabbväxande övergångsländernas produktivitet att ligga vår. Det finns inget som säger att ett land som Kina på längre sikt ska ha en lägre produktivitet än exempelvis Sverige. Långsiktigt tenderar reallönerna i ett land att stiga i takt med produktivetsutvecklingen. Men det resonemanget bygger på att det finns en balans mellan utbud och efterfrågan på arbetsmarknaden. Och i Kina finns det fortfarande hundratals miljoner människor i en arbetskraftsreserv, vilket kommer att hålla ner löneökningarna och därmed göra landet ännu mer konkurrenskraftigt.

Det här har världens konsumenter naturligtvis förstått. Det är inte så att de har gjort en analys av totala arbetskraftskostnader i förhållande till produktivitet i olika världsdelar. Det räcker att ta sig till vilken affär som helst för att se hur billiga produkter man kan få tag i. Den billigaste DVD-spelaren på Onoffs webbplats den 16 maj 2005 kostade 890 kronor.⁵⁴ År 1999 kostade den billigaste DVD-spelaren 3 495 kronor.⁵⁵ Franska Renault tillverkar i sitt rumänska dotterbolag bilen Logan, som kostar endast 5000 euro, drygt 40 000 kronor, i Östeuropa. Företaget tog snabbt 49 procent av den rumänska marknaden och har nu bestämt sig för att lansera bilen i Västeuropa.⁵⁶

Men det är inte bara världens konsumenter som har förstått. Svenska företag har också gjort det och köper därför allt mer insatsvaror från andra länder. Sedan 1993 har importerade insatsvaror ökat sin andel av den totala varuproduktionen från drygt 29 procent till drygt 39 procent.

FIGUR 2.5
IMPORT AV INSATSVAROR (EXKLUSIVE ENERGIVAROR) SOM ANDEL AV
DEN TOTALA VARUPRODUKTIONEN

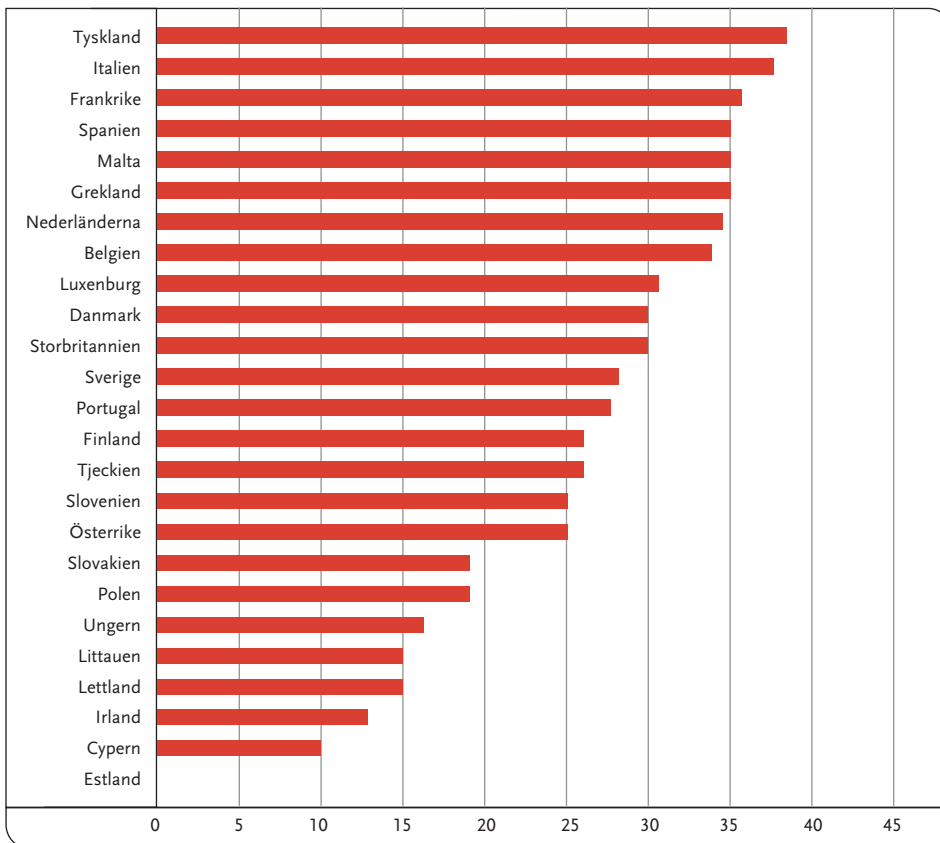
KÄLLA: SCB, KI, SAMT EGNA BERÄKNINGAR

BOLAGSSKATTER

Företag har dock andra kostnader än dem för arbetskraft. De betalar exempelvis också bolagsskatt. Denna har stor betydelse. Tillsammans med skatt på höga inkomster är bolagsskatten en av de viktigaste faktorerna när företag bestämmer var de ska placera sina huvudkontor. Också här utmanas Sverige. Nivån på bolagsskatten varierar högst betydligt i EU.

FIGUR 2.6

BOLAGSSKATTENIVÅER I EU-25, PROCENT

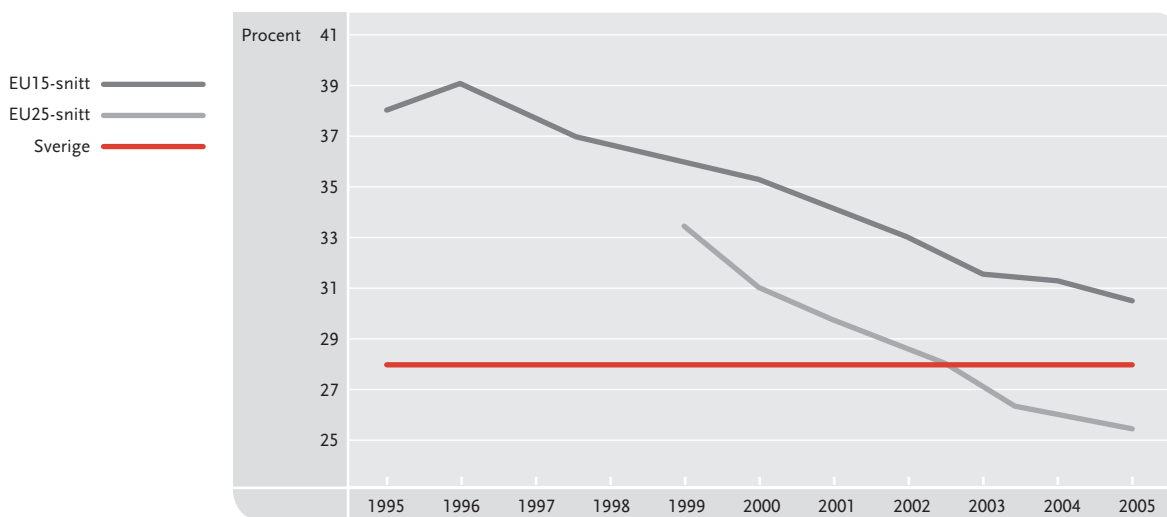
KÄLLA: INTERNATIONAL HERALD TRIBUNE 2005-03-27

I och med att företagen lättare än tidigare kan förlägga hela eller delar av verksamheten där det lönar sig bäst har flera EU-länder gjort det mer lönsamt att investera i det egna landet genom att sänka bolagsskatten. Estland och Slovakien var tidigt ute och Österrike, som ligger precis bredvid Slovakien, kände sig tvunget att följa med. Österrike gick också ut i internationell press med stora annonser om att bolagsskatten var mycket lägre än i Tyskland, just för att attrahera utländska investerare som vill in i det tyskspråkiga området. Så Tyskland har nu bestämt sig för att göra detsamma.

Och som framgår av figur 2.5 nedan har den genomsnittliga nivån på bolagsskatten i EU

minskat rejält sedan mitten av 1990-talet, och ligger nu under den svenska, som fram till för bara några år sedan ansågs internationellt konkurrenskraftig.⁵⁷ Den globala tävlan om konkurrenskraft pågår på flera fronter, dygnet runt.

FIGUR 2.7
BOLAGSSKATTER I SVERIGE OCH EU

KÄLLA: KPMG, INTERNATIONAL BUREAU OF FISCAL DOCUMENTATION (IBFD)

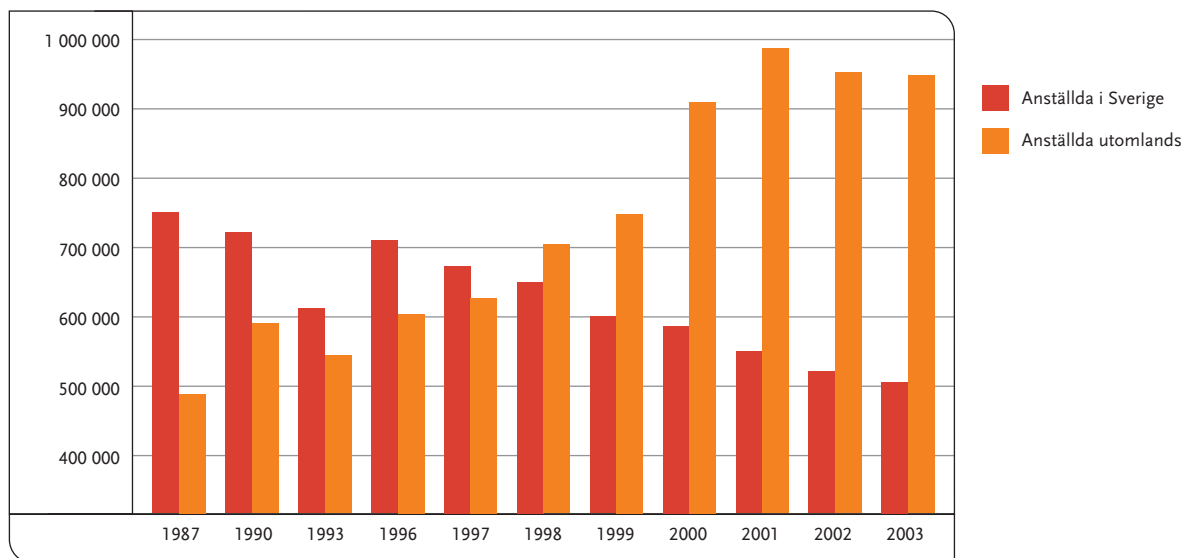
INDUSTRIN FÖRLORAR SIN (SYSSELSÄTTNINGS-)ROLL

Det talas ofta om att (Väst-)Europa är inne i en industriell kris. Det är allt mindre lönsamt att ha tillverkning i dyra europeiska länder. Konkurrensen från, och utflyttningen till, låglöneländer i Europa och Asien sätter hård press på Västeuropas samhällen, politiker, företagsledare och anställda. Politiker som den tyska förbundskanslern Gerhard Schröder och den förre franske finansministern Nicolas Sarkozy och ett antal företagsledare har varnat för att Europa håller på att avindustrialiseras. I Sverige låter det ibland likadant, om än mindre uttalat. Ett exempel på det är rapporten "Made in Sweden: Produktion för konkurrenskraft", som kan ses som ett varningsrop för att rädda kvar industriproduktionen i Sverige.⁵⁸

Både Schröder och "Made in Sweden"-författarna har rätt. Industrin spelar en allt mindre viktig roll i utvecklade ekonomier, inte minst när det gäller sysselsättningen.

Det är många som blir förvånade över sådana här signaler eftersom man samtidigt kan läsa om att många svenska storföretag gör rekordvinster. Det är sant att många svenska storföretag går mycket bra just nu. De gör stora vinster, de tar marknadsandelar och de nyanställer tusentals människor. Men jobben kommer inte i Sverige utan utomlands. Sveriges största industristad är numera Sao Paolo i Brasilien där det finns 180 svenska företag med sammanlagt 28 000 anställda.⁵⁹ Scania har fördubblat sin produktion i staden på två år.⁶⁰

FIGUR 2.8
SVENSKÄGDA FÖRETAG MED DOTTERBOLAG UTOMLANDS, 1987-2003

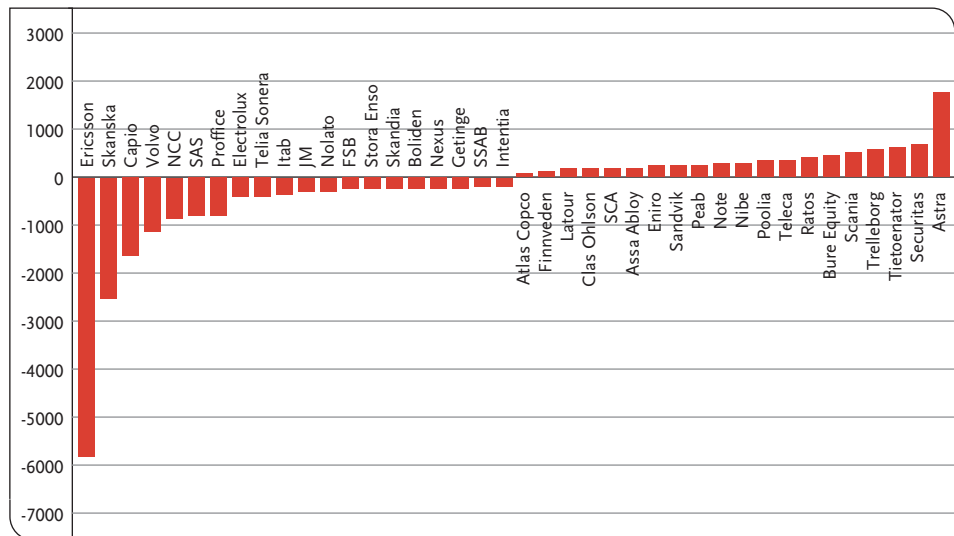

KÄLLA: ITPS

Som vi kan se i figur 2.8 ovan har svenska koncerner nästan en miljon anställda utomlands, mot endast drygt 500 000 i Sverige. År 1987 var proportionerna nästan de omvända. I figur 2.9 på nästa sida ser vi förändringen av antalet anställda i Sverige i 40 stora svenska företag bara mellan 2003 och 2004.

FIGUR 2.9

ANTAL ANSTÄLLDA I SVERIGE 2004 JÄMFÖRT MED 2003

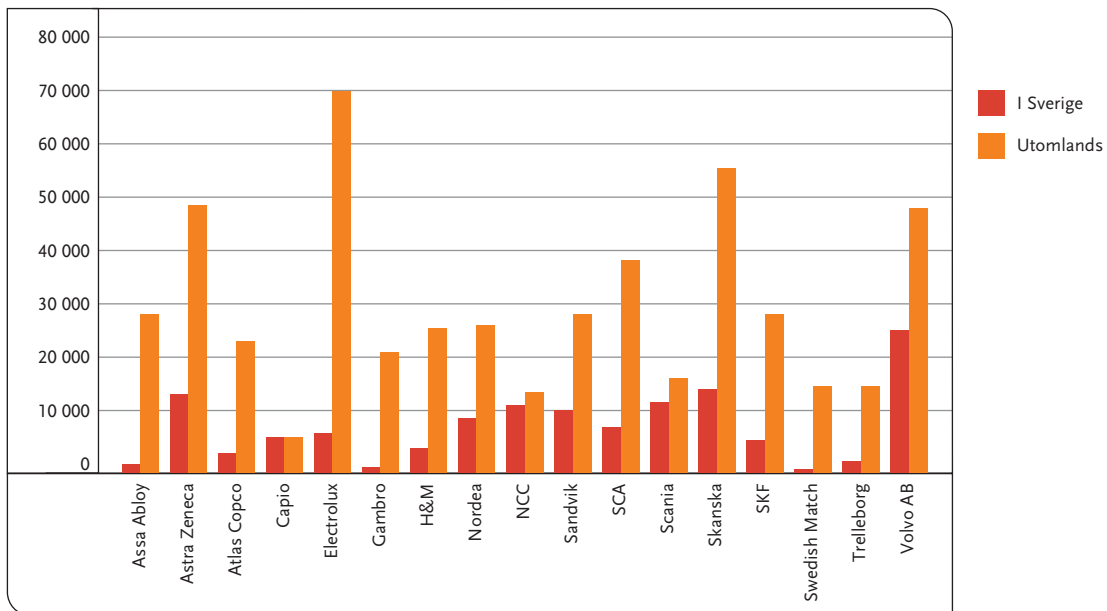

KÄLLA: SVD OCH BÖRSBOLAGENS ÅRSREDOVISNING

Och i figur 2.10 på nästa sida ser vi antalet anställda i Sverige och utomlands i några svenska koncerner.

FIGUR 2.10

ANTAL ANSTÄLLDA I NÅGRA SVENSKA STORFÖRETAG, 2004

KÄLLA: SVENSKA DAGBLADET

Det mesta talar för att denna utveckling kommer att fortsätta.

- Enligt Svenskt Näringslivs rekryteringsenkät riskerar vi att förlora 500 000 jobb till andra länder de kommande fem åren.⁶¹
- 324 VD:ar i större svenska företag i olika branscher fick i en enkät ange hur hög de tror produktionsintensiteten (det vill säga hur stor andel av personalen som arbetar med produktion) i deras företag kommer att vara om tio år. Sammantaget svarade inte en enda bransch att den kommer att stiga. Mest kommer produktionsintensiteten att minska i branscher som livsmedels-, verkstads- och skogsindustrin.⁶²
- 56 procent av bolagen med ett värde på Stockholmsbörsen på över tio miljarder kronor anger att de kommer att minska personalstyrkan de närmaste tolv månaderna även om vinsterna stiger. Bara ett enda av företagen angav att det kommer att öka personalstyrkan.⁶³

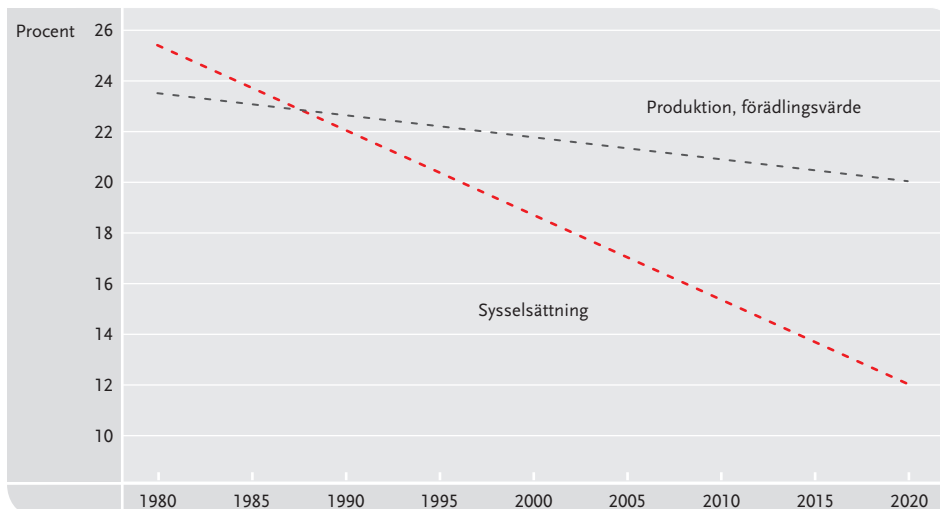
Det är dock inte bara de stora företagen som flyttar ut.

- Enligt en enkät av statliga organet ALMI Företagspartner planerar var femte litet eller medelstort företag inom tillverkningsindustrin att flytta verksamheten till andra länder inom två år. Så många som 75 000 företag och flera hundra tusen arbetstillfällen kan beröras.⁶⁴
- Det internationella revisions- och konsultföretaget Grant Thornton har i ytterligare en undersökning visat att visar att 52 procent av de medelstora svenska företagen redan har flyttat, eller planerar att flytta, hela eller delar av sin verksamhet till EU:s nya medlemsländer i Öst- och Centraleuropa. Det är bara Grekland som har mer flyttbenägna företagare.⁶⁵

Industrin står numera för endast knappt 17 procent av den totala sysselsättningen. Den röda kurvan i figur 2.11 på nästa sida visar trenden för industrins andel av total sysselsättning från 1980 och framåt. Om utvecklingen fortsätter i samma takt som tidigare kommer industrins andel av den totala sysselsättningen att ligga på endast 12 procent år 2020. Och som redan visats är det sannolikt att utvecklingen kommer att accelerera snarare än att tappa fart. Det ska dock noteras att industrins andel av förädlingsvärdet, den blå trenden, minskar mycket långsammare. Industrins andel av ekonomin minskar långsamt, men andelen anställda gör det snabbt. Faktum är att industrins andel av förädlingsvärdet minskar långsammare än vad BNP ökar, vilket betyder att i absoluta tal ökar industriproduktionen. Det betyder att det behövs allt färre för att göra allt mer.

FIGUR 2.11

INDUSTRINS TRENDMÄSSIGA ANDEL AV SYSSELSÄTTNING OCH PRODUKTION, %

KÄLLA: SCB

Det finns de som menar att mycket av den diskussion som pågår om utflyttningen av företag till lägstkostnadsländer är överdriven. Institutet för tillväxtpolitiska studier (ITPS) har påpekat att endast mellan fem och tio procent av de varsel om uppsägning som läggs i Sverige beror på utflyttning och att omstrukturering inom landet är mycket viktigare.⁶⁶

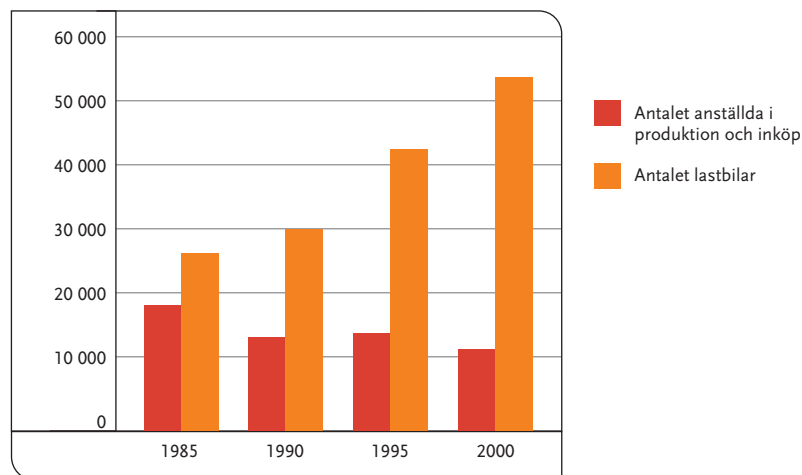
ITPS har både rätt och fel. De har rätt såtillvida att utflyttningen inte är den stora boven när det gäller den minskade sysselsättningen inom industrin. I stället har teknikutvecklingen gjort att det behövs allt färre för att göra lika mycket som tidigare. Globaliseringen har endast spätt och skyndat på denna utveckling. Låt oss se hur och varför.

Faktum är att industrins andel av total sysselsättning har minskat ända sedan 1960, då den toppade på dryga 40 procent.⁶⁷ Detta var före EU:s utvidgning, den höga tillväxten i de stora länderna i Asien, frihandelsrundorna inom GATT och de stora genombrott i kommunikation och annan teknologi som möjliggjort de senaste decenniernas globalisering. Som vi såg i figur 2.11 ovan minskar industrins andel av förädlingsvärdet ganska långsamt. Det betyder att industriföretagen fortfarande är viktiga när det gäller landets ekonomi, men att industrin förlorar sin roll som huvudsaklig arbetsgivare. Tack vare att den tekniska utvecklingen har

gjort att produktiviteten i industrin har stigit kraftigt behövs det allt färre människor för att producera allt mer.

Ett sätt att illustrera detta är att se på ett klassiskt och framgångsrikt svenskt industriföretag, Scania. Trots att Scania har en större del av sin verksamhet inom företaget än många andra industriföretag har företaget utvecklat sin produktivitet på ett alldeles enastående sätt. Faktum är att Scania gick från 1,6 lastbil per anställd inom inköp och produktion 1985 till 4,6 lastbilar per anställd 2000. Allt färre gör allt mer.

FIGUR 2.12
PRODUKTIVITETSUTVECKLING SCANIA

KÄLLA: SCANIA

Så långt har ITPS alltså rätt. Men de har fel om globaliseringens effekter på jobben i Sverige när de endast tittar på den direkta utflyttningen, det vill säga att man lägger ned en verksamhet i Sverige och ersätter den direkt med en annan i ett annat land. Mycket av debatten har handlat om just direkta utflyttningar, eftersom det är sådana förändringar som får mest uppmärksamhet i media. Men detta resonemang bygger på att man ser ekonomin som statisk, att det är samma arbetstillfällen och verksamheter som finns i ett land år efter år. Så är inte fallet.

Ett lands samhällsekonomi utvecklas ständigt i en dynamisk process. Vissa företag tappar marknadsandelar eller går i konkurs och försvinner, samtidigt som andra företag växer eller

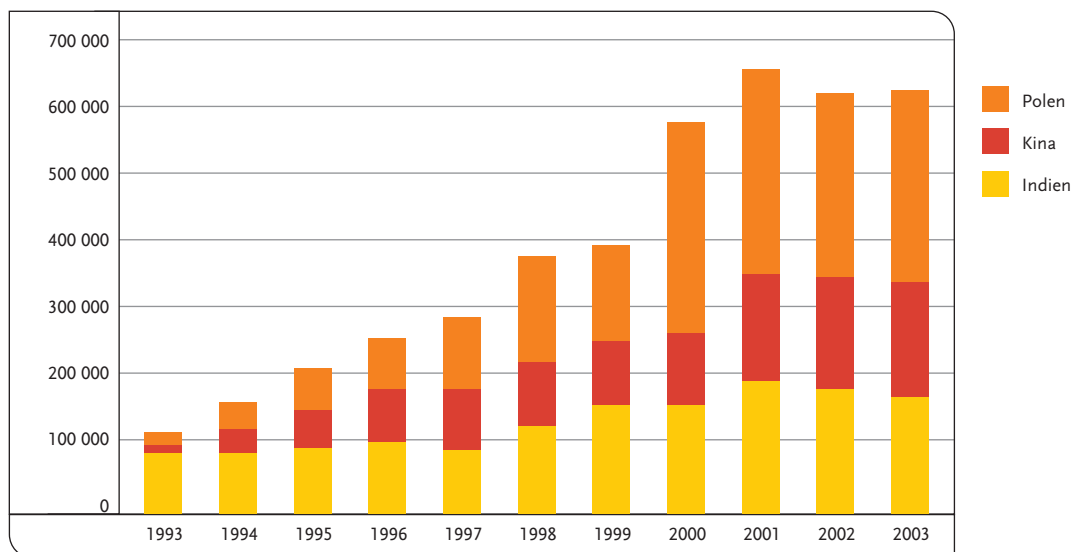
startas helt från grunden. Detta innebär därmed att även arbetsmarknaden utvecklas i en dynamisk process, där vissa jobb försvinner samtidigt som andra jobb tillsätts. TCO har i en beräkning uppskattat att runt vart femte jobb försvinner och ersätts av ett nytt varje år. Förra året försvann, enligt TCO, ungefär 470 000 jobb medan det tillkom ungefär 430 000.⁶⁸ I tidigare studier över omsättningen av jobb på den svenska arbetsmarknaden hamnar motsvarande siffror något lägre, närmare bestämt runt 300 000 jobb som försvinner respektive tillkommer per år.⁶⁹

En del av de jobb som försvinner och en del av de jobb som tillkommer kan härledas till den pågående utflyttningen av verksamhet från Sverige. Men det är inte alltid så att jobb A flyttar till Polen eller Kina, utan jobb A kan försvinna som vanligt, men till skillnad från tidigare kan jobb B komma till i ett svenskt företag i Polen eller Kina i stället för i Sverige.

Som vi såg ovan skapades nästan 500 000 jobb inom svenska multinationella företag mellan 1987 och 2002 – i andra länder. För 30 år sedan hade antagligen en del av dessa jobb skapats i Sverige. Det är detta som är den stora utflyttningen. Vi kan också illustrera detta med hur svenska företag har vuxit i några låglöneländer.

FIGUR 2.13

ANTAL ANSTÄLLDA I SVENSKÄGDA FÖRETAG MED DOTTERBOLAG UTOMLANDS, 1993-2003

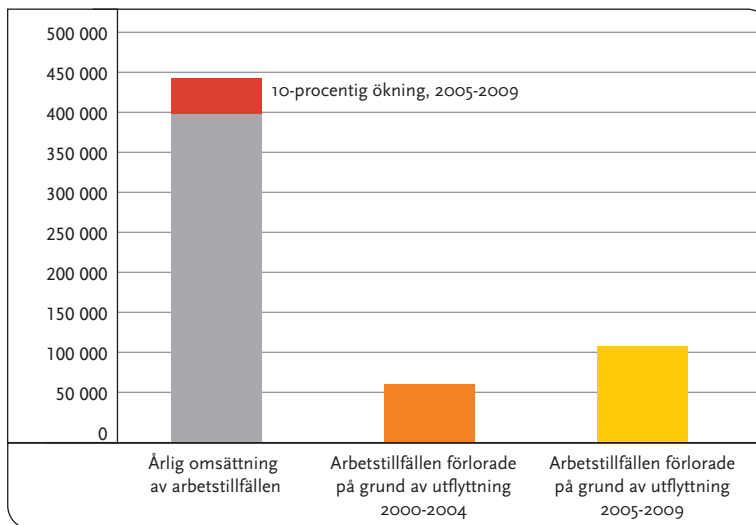
KÄLLA: ITPS

FAKTARUTA 2.1

I Svenskt Näringslivs Rekryteringsenkät 2004/2005 uppskattades, i en beräkning av TEMO, att cirka 60 000 jobb per år hade försvunnit som en direkt eller indirekt följd av utflyttningen de senaste fem åren. Låt oss anta att det förstörs och kommer till omkring 400 000 jobb varje år, enligt TCO-rapporten som nämndes tidigare. Då skulle jobbskapandet under dessa fem år ha lyckats hantera utflyttningen.⁷⁰

Men de närmaste fem åren förväntas utflyttningen, enligt samma enkät, öka till 100 000 jobb per år. Det innebär att antalet jobb som försvinner varje år ökar med 40 000. Om befolkningen i arbetsför ålder ligger konstant måste då antalet jobb som kommer till också öka med 40 000 för att arbetslösheten inte ska öka. Det innebär en ökning med tio procent, från 400 000 till 440 000, vilket ställer stora krav på en ekonomi.

OMSÄTTNING AV ARBETSTILLFÄLLEN I SVERIGE, ÅRLIGEN

KÄLLA: SVENSKT NÄRINGSLIV (2005)

Den stora frågan är då: vad ska vi göra i framtiden? Vad ska vi arbeta med när jobben inom tillverkningsindustrin antingen rationaliseras bort eller flyttar till låglöneländer? Det talas en hel del om övergången till tjänstesamhället. Vad krävs av ett land för att övergången från industri till tjänstesamhälle ska ske så framgångsrikt som möjligt? Det ska vi diskutera i de två följande kapitlen.

NOTER KAPITEL 2

40 Schön (2000), ss. 34-35.

41 Maddisson: (2001). Mellan 1890 och 1950 hade Sverige högst ekonomisk tillväxt i världen. Sverige var då ett lågskatte-land. 1950 var det svenska skattetrycket 20 procent av BNP, mot över 50 idag. Se Karlsson (2004).

42 Källa: Sveriges Skogsindustrier.

43 Se Frycklund (2005).

44 ITPS (2005a).

45 Det svenska företaget Koenigsegg tillverkar dock extrema sportbilar i liten skala.

46 Lundh (2005).

47 Nilsson (2004).

48 Schön (2000), ss. 476-77. Det ska dock sägas när det gäller textilindustrin att det främst var de arbetsintensiva inslagen i verksamheten, som själva sömnaden, som slogs ut. Sverige har fortfarande en textilindustri med 13 000 anställda och en export värd runt 15 miljarder kronor per år. Källa: Sveriges Tekoindustrier.

49 Schön (2000), diagram 6.2., s. 477.

50 Källa: OECD Economic Outlook Database.

51 Fölster och Wallen (2005).

52 Detta kan ha flera orsaker. På kortare sikt kan det bero på att svenska löner har stigit snabbare än produktiviteten. På längre sikt kan det bero på att utjämningsprocessen tar tid, eftersom konkurrensen och flödena inte är hundra procentiga, samt att ett överskott på arbetskraft i låglöneländerna håller nere lönerna i förhållande till produktivitetsokningarna.

53 Friedman (2005), s. 118.

54 www.onoff.se

55 Källa: http://www.nyttit.com/reportage/vad_DVD.htm

56 Källa:

<http://www.oxfordbusinessgroup.com/weekly01.asp?id=1322>.

I Västeuropa kommer priset dock att ligga på 7 500 euro.

57 Det är dock inte bara för att attrahera utländska investeringar som länder sänker bolagsskatter. En sänkning av bolagsskatten ökar chansen att en investering ska löna sig, vare sig den görs av ett inhemskt eller ett utländskt företag. Därför höjer en sänkning av bolagsskatten investeringsnivån i ekonomin generellt, vilket ger högre ekonomisk tillväxt och därmed bättre levnadsstandard.

58 Rapporten togs fram av Kungliga

Ingenjörsvetenskapsakademien (IVA), Teknikföretagen, fackförbundet Metall, Vinnova, KK-Stiftelsen och Pro Viking inom Stiftelsen för strategisk forskning och kan laddas ned på <http://www.ivawebb.se/produktion/download/rapporter/Syntesrapport.pdf>.

59 Dagens Nyheter den 15 april 2005.

60 Dagens Industri, den 21 april 2005.

61 Svenskt Näringsliv (2005). Rekruteringsenkäten 2004/2005. Vart tar jobben vägen? - obalans på arbetsmarknaden, Svenskt Näringsliv, mars 2005.

62 Stefan Fölster m. fl. (2005).

63 Dagens Industri, den 23 maj 2005.

64 Svenska Dagbladet den 30 maj 2005.

65 Grant Thornton (2005).

66 Svenska Dagbladet, den 13 april 2005.

67 Schön (2000), s. 14, diagram 1.2.

68 TCO (2005).

69 Persson (1998).

70 Det här är bara ett antagande för att belysa problematiken. Det är tydligt att det redan nu har kommit till färre jobb än som försvunnit. TCO anger också att det försvinner fler jobb än som kommer till.

3. Övergången till tjänstesamhället

Sverige står alltså, tillsammans med de flesta andra mogna industriländer, mitt i en mycket omfattande strukturomvandling. Den tekniska utvecklingen och globaliseringen har gjort att arbetstillfällena i tillverkningsindustrin har minskat drastiskt och kommer av allt att döma att fortsätta att så göra. Vi ställs då inför två stora frågor: (1) vad ska vi arbeta med när industrijobben inte längre kan försörja oss, och (2) vilka delar av industrin kommer att kunna behållas och utvecklas i landet?

Den första frågan handlar om det som många har talat om i svepande termer men inte kunnat beskriva eller diskutera mer i detalj: övergången till tjänstesamhället. Vad innebär denna omvandling för jobb och inkomster? Det ska vi diskutera generellt i detta kapitel, för att i nästa kapitel se på vilken politik som bör föras för att omvandlingen ska gå så smidigt som möjligt. Vi ska sedan titta på hur väl förberett Sverige är i förhållande till dessa krav. Fråga två återkommer vi till ännu längre fram.

Först är det dock på sin plats med en rejäl brasklapp. Övergången till tjänstesamhället innebär inte att industrin är död. För det första finns det en stark koppling mellan industrin och många tjänsteföretag. En stor del av de tjänsteföretag som vuxit på senare tid producerar företagsnära tjänster, och kunderna till dessa tjänster är ofta industriföretag.⁷¹ Många tjänsteföretag utför också tjänster som tidigare fanns inom industriföretagen, men som dessa lagt ut på andra företag i sin strävan att fokusera på kärnverksamheten.⁷² En vibrerande tjänstesektor är alltså beroende av industrin på många sätt. Ett motargument är, som vi ska se senare, att även många tjänster blir allt mer globaliserade och mindre beroende av att vara geografiskt nära kunderna.

För det andra pågår det en rejäl uppluckring av de traditionella branschgränserna. Många företag som vi är vana att betrakta som industriföretag har idag en stor andel tjänster i sin verksamhet.⁷³ Ericsson är ett sådant företag. Även om Ericsson fortfarande främst lever på att producera system för mobil telefoni finns det flera skäl som talar för att företaget åtminstone delvis borde klassificeras som ett tjänsteföretag. En tredjedel av företagets anställda arbetar med forskning och utveckling. Innan man bildade ett samriskbolag för mobiltelefoner tillsammans med Sony lade företaget ut tillverkningen av mobiltelefoner på underleverantörer, medan man behöll produktutveckling, marknadsföring och andra tjänster. Det man kunde ta på "outsourcades", resten behöll man. Mellan 2001 och 2003 växte tjänsternas andel av systemförsäljningen från 20 till 27 procent. Mer än 25 procent av företagets anställda arbetar med dessa tjänster. Ericsson tjänar helt enkelt pengar på att ha ingenjörer och tekniker verksamma med tjänsteproduktion runt om i världen.⁷⁴

Ett annat intressant företag i sammanhanget är IBM. IBM står för International Business Machines och levde länge på att tillverka datorer. Nyligen sålde man dock av tillverkningen av persondatorer till det kinesiska företaget Lenovo. Numera får IBM nästan hälften av intäkterna från tjänster. Och om man räknar med utvecklingen av mjukvara kommer man upp till närmare två tredjedelar av alla intäkter.⁷⁵

Låt oss så titta på vilka effekter övergången till tjänstesamhället får på arbetstillfällen och inkomster. I detta kapitel behandlar vi inte Sverige specifikt, utan talar om hela den industrialiserade världen.

3.1. FLER JOBB OCH HÖGRE LÖN

Även om det finns problem med både definitioner, avgränsningar och mätmetoder är det tydligt att tjänstesektorn vuxit både som andel av BNP och som andel av total sysselsättning i världens rika länder. År 2001 utgjorde tjänstesektorn i genomsnitt knappt 66 procent av OECD-ländernas ekonomier. År 1980 var motsvarande siffra endast drygt 55 procent.⁷⁶

Men vad är det egentligen för tjänster vi pratar om? OECD försöker i en rapport samla en rad verksamheter som faller inom begreppet tjänster:

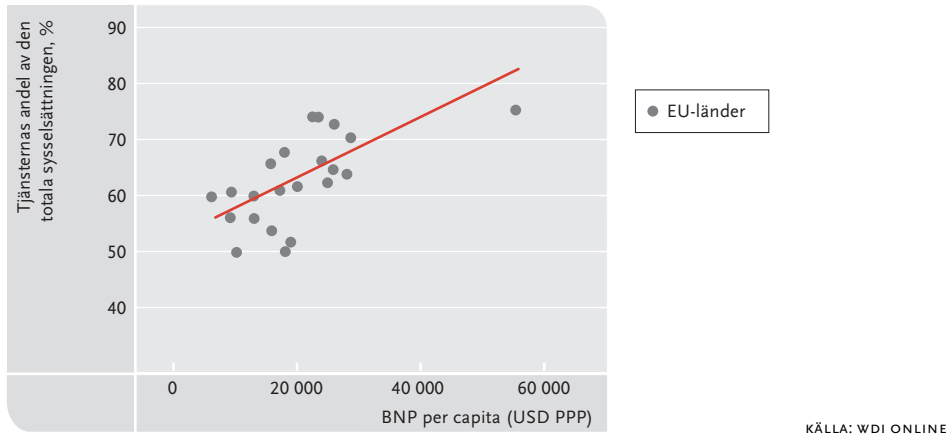
Grossist- och detaljhandel, vissa former av reparationer, hotell och restaurang, transporter, post och telekommunikation, finans och försäkring, mäklari, förvaltning och uthyrning av fastigheter, IT, forskning, marknadsföring och andra företagstjänster, offentlig administration, utbildning, rengöring, hälsorelaterade, sociala, audiovisuella, fritidsorienterade, kulturella, personliga samt hemnära tjänster.⁷⁷

Man skulle lite lekmanmässigt kunna säga att det handlar om allt ifrån hårklippning och restaurangbesök till implementering av affärssystem och formgivning av hus.

Men vad innebär då tjänstesamhället för inkomster och jobb? Rika länder där tjänstesektorn står för en större andel av BNP och sysselsättning tenderar att ha högre inkomster och lägre arbetslöshet än andra länder, som vi ska se i figurerna 3.2, 3.3 och 3.4 senare i detta kapitel. Vi ska dock komma ihåg att detta gäller främst högt utvecklade länder. För många fattigare länder kan ökad industrialisering tvärt om vara en väg ut ur fattigdom. En förutsättning för att övergången till tjänstesamhället ska leda till högre inkomster är att det utvecklas tjänstesektorer med högt mervärde, och en förutsättning för att övergången ska leda till lägre arbetslöshet är att lagar, regler och andra förutsättningar tillåter en tjänstesektor med lägre mervärde. Mer om detta senare.

FIGUR 3.3

JU FLER TJÄNSTEJOBBS, DESTO HÖGRE INKOMSTNIVÅ (23 EU-LÄNDER, 2001)⁸⁰

OECD finner med färskare siffror ett liknande samband bland sina medlemsländer mellan tjänstesektorns andel av BNP och av total sysselsättning å ena sidan och inkomstnivå å den andra.⁸¹

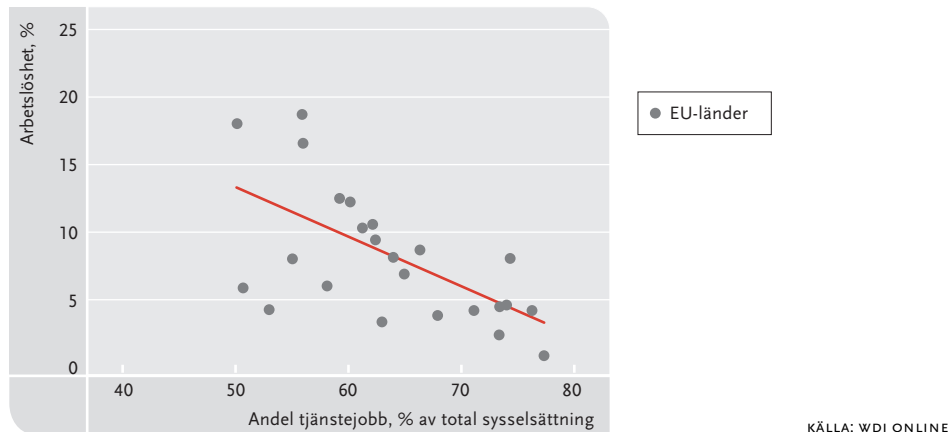
Hur ska man då förklara varför ett land med en stor andel tjänster i ekonomin tenderar att ha en högre inkomstnivå? Det finns åtminstone tre möjliga förklaringar, och sanningen är antagligen en kombination av dessa tre:

- En snabb teknikutveckling och specialisering i industrin leder både till ökad produktivitet och till minskad sysselsättning inom industrin, vilket leder till höjda löner i industrin. Dessa löneökningar sprider sig sedan till tjänstesektorn.
- Länder där det har skapats arbetstillfällen åt dem som förlorat sina jobb i industrin har en högre sysselsättningsgrad, vilket leder till en högre BNP per capita.
- Länder har lyckats utveckla produktiviteten och därmed inkomsterna i tjänstesektorn. Så är fallet i USA där produktiviteten i tjänstesektorn växte snabbare än i ekonomin som helhet mellan 1995 och 2000.⁸² Den tekniska utvecklingen har nu börjat påverka också denna del av ekonomin. Några exempel: e-handel, bankmaten, Wal-Marts IT-användning för att revolutionera detaljhandeln samt PC:ns roll i att effektivisera kontorsarbete.

3.3. TJÄNSTESAMHÄLLET OCH ARBETSLÖSHETEN

Precis som det finns ett positivt samband mellan hög andel tjänster och höga inkomster finns det ett mellan hög andel tjänster och låg arbetslöshet. Ju större andel tjänstejobb i ett land, desto lägre arbetslöshet tenderar landet att ha.

FIGUR 3.4
ARBETSLÖSHET OCH TJÄNSTEJOBB I EU-LÄNDERNA (2001)

KÄLLA: WDI ONLINE

OECD finner ett liknande samband bland sina medlemsländer mellan tjänstesektorns andel av total sysselsättning och sysselsättningsgrad.⁸³ Ju högre andel tjänstejobb, desto lägre arbetslöshet och högre sysselsättning tenderar ett land att ha.

Detta samband är enklare att förklara än det mellan tjänster och inkomster. De länder som bäst lyckats skapa nya arbetstillfällen åt dem som förlorat sina jobb inom industrin har av naturliga skäl lägre arbetslöshet än andra länder. Som nämntes i stycke 2.1 absorberades många av de industrijobb som försvann i Sverige på 1970- och 1980-talen av offentlig sektor. Det verkar nu råda en bred konsensus om att det svenska skattetrycket inte tillåter någon stor ytterligare utvidgning av denna sektor.

Ett land som illustrerar denna övergång till tjänstesamhället och fler jobb i näringslivet på ett ypperligt sätt är Irland, som mellan 2000 och 2004 ökade sin totala sysselsättning med drygt tio procent samtidigt som industrissysselsättningen minskade med knappt tio procent.⁸⁴

3.4. STRUKTUROMVANDLINGENS TVÅ UTMANINGAR

Det torde stå klart för de flesta att Sverige och den övriga i-världen befinner sig i en omfattande förändringsprocess. Övergången till tjänstesamhället är en kraftig och mycket omfattande strukturomvandling. Sådana har genom historien lett till högre inkomster genom att resurser i form av människor och kapital har slussats över till mer produktiva verksamheter, när de mindre produktiva och därmed mindre konkurrenskraftiga slagits ut. Så sker också nu, som vi såg ovan.

Men denna strukturomvandling är mer omfattande än tidigare när det gäller omfång, hastighet och natur. En större del av ekonomin än tidigare berörs, jobben inom industrin försvinner fortare och övergången från industri till tjänster är en större förvandling än när vi flyttade över resurser mellan olika industribranscher. Utvecklingen av kommunikationsteknologi har också gjort det lättare för tjänstesektorer att globaliseras.

Strukturomvandlingen ställer oss inför två stora utmaningar. Det gäller att (1) hamna så högt upp på värdestegen som möjligt när strukturomvandlingen är klar och (2) att utveckla tjänstesektorn så att de som inte längre kan arbeta i industrin hittar någon sysselsättning. Låt oss diskutera dessa två utmaningar lite kort.

När man diskuterar långa utvecklingsskeenden brukar man prata om värdestegen. Denna steg delar upp all världens ekonomiska aktivitet efter vilket mervärde aktiviteten innehåller. Ett lands välstånd jämfört med andra länder, allt annat lika, beror på var på värdestegen landet befinner sig. Ju högre förädling, desto mer värd är en ekonomisk aktivitet och ju högre upp på värdestegen befinner sig den person, det företag eller det land som bedriver denna aktivitet. Eller, för att förenkla, någon som utvecklar komplexa IT-system befinner sig högre upp på värdestegen än både den som sätter ihop DVD-spelare och den som odlar vete. Ett land med en stor andel av sysselsättningen i jordbruket eller i tillverkningsindustrin tenderar också att ha lägre inkomster än ett land med en stor andel utvecklare av komplexa IT-system. Den rika världen är rik just för att den befinner sig högst upp på värdestegen.

Men värdestegen delas inte endast upp efter bransch. Som noterats tidigare har det blivit enklare för företagen att stycka upp sina processer och förlägga dem på olika platser i världen. Alltså kan ett land vara aktivt i en bransch med ganska lågt förädlingsvärde, men behålla de delar av verksamheten som har högt mervärde medan övriga delar utförs på andra platser, och ändå befinna sig på en hög plats på värdestegen.

Under industrialiseringen har stegen definierats efter industriella mått. Ju större andel industri, desto högre upp på trappan befann sig ett land. Men den nutida strukturomvandlingen skakar om värdestegens struktur, eller kastar om ordningen på pinnstegen om man så vill. Den stora utmaningen för länder är att hamna högt upp på stegen när den nya ordningen på pinnstegen är klar.

Den andra utmaningen är inte lika komplicerad som resonemanget om värdestegen, utan handlar helt enkelt om att skapa förutsättningar för nya arbetstillfällen så att de som förlorar sina jobb inom industrin kan finna en ny sysselsättning.

I nästa kapitel ska vi så titta på vad som krävs av ett land för att man ska komma så framgångsrikt som möjligt ur denna process.

NOTER KAPITEL 3

⁷¹ Här ska dock noteras att preliminära beräkningar visar att de största användarna av kommersiella tjänster är andra tjänsteföretag. Källa: Owe Danemar, Almega.

⁷² Se IVA m. fl. (2005).

⁷³ Detta kan bland annat illustreras av att en av Svenskt Näringslivs största medlemsorganisationer häromåret bytte namn från Sveriges Verkstadsföretag till Teknikföretagen. Det är inte verkstaden som står i fokus utan tekniken.

Och teknik kan också bestå av tjänster.

⁷⁴ LM Ericsson AB (2003).

⁷⁵ Gregory (2005).

⁷⁶ Källa: WDI Online. Data tillgänglig endast för 22 OECD-länder. Organisationen har (idag) 30 medlemsländer.

⁷⁷ Egen översättning. Se OECDs webbplats: http://www.oecd.org/faq/o,2583,en_2649_34239_23183508_1_1_1_1,00.html

⁷⁸ Länder som av Världsbanken klassas som höginkomstländer, med en BNI per capita på minst 9 076 dollar.

⁷⁹ En liten befolkning med en hög andel tjänster kan snedvrida trendlinjen och därför ge en missvisande bild. Landet

längst upp till höger i figur 3 är Luxemburg, med en extremt hög BNP per capita, liten befolkning och en extremt stor andel tjänster i ekonomin. Men trenden finns även om man tar bort Luxemburg ur statistiken. Dessutom kan landet längst upp till vänster, Irland, anses vara extremt med en liten tjänsteandel av BNP kombinerat med hög BNP per capita. Och tar man bort både Irland och Luxemburg blir sambandet mellan andelen tjänster och inkomstnivå i EU-länderna ännu starkare. Diagrammen redovisas inte här av utrymmesskäl, men finns tillgängliga hos författaren.

⁸⁰ Tjänstesektorn definieras här enligt ILOs nomenklatura som grossist- eller detaljhandel, hotell- och restaurangtjänster, transport-, lager- och kommunikationstjänster, finans-, försäkrings-, fastighets- och affärstjänster, samt sociala, samhälleliga eller personliga tjänster.

⁸¹ Kongsrud och Wanner (2005), figure 2.2 s. 10.

⁸² Triplett och Bosworth (2003).

⁸³ Kongsrud och Wanner (2005), figure 2.3, s. 11.

⁸⁴ Källa: Central Statistics Office, irländska statistikmyndigheten.

4. Vilka krav ställer omvandlingen på ett land?

Vad bör då en mogen industribaserad ekonomi göra när teknisk utveckling och globalisering sätter landets ekonomiska strukturer på ända? Det handlar om att bejaka strukturomvandlingen och se till att utveckla såväl gamla som nya sektorer. I det här fallet handlar det som vi sett främst om tjänstesektorer. Som vi såg i kapitel tre tenderar framväxten av sådana i ett land att leda till högre inkomster och fler jobb.

OECD har i en rapport som beställdes av den svenska regeringen inför organisationens ministermöte i maj 2005 beskrivit vilken politik som bäst lämpar sig för en öppen tjänstebaserad ekonomi i snabb förändring.⁸⁵ Rapporten diskuterar ett lands förmåga att (1) anpassa sin arbetsmarknad till strukturomvandling och framväxten av en tjänstesektor samt (2) få fram ett växande tjänsteföretagande. Låt oss först gå igenom dessa två delar var för sig. Sedan diskuterar vi kort hur man kommer ur en strukturomvandling så högt upp på värdestegen som möjligt för att till sist fördjupa oss i hur sysselsättningen fungerar i en tjänsteekonomi.

4.1. ANPASSNING AV ARBETSMARKNADEN TILL STRUKTUROMVANDLING OCH TJÄNSTESEKTOR

En kraftig strukturomvandling innebär dynamik i både företag och jobb. Vissa försvinner samtidigt som det skapas nya. Som antydde i kapitel 3 skapas det fler jobb och högre inkomster i de länder som snabbast genomför övergången till tjänstesamhället och som hamnar högt på värdestegen. Vad krävs då för att omvandlingen ska ske så snabbt som möjligt? OECD varnar i ovan nämnda rapport för att följande faktorer kan hämma nödvändiga strukturförändringar genom att kasta grus i maskineriet.

ERSÄTTNINGSNIVÅER I SOCIALFÖRSÄKRINGSSYSTEM

I diskussionen om strukturförändringar finns det de som hävdar att generösa socialförsäkringar är en förutsättning för att människor ska acceptera förändringar, och därför ett nödvändigt villkor för att omvandlingen ska ske så smidigt som möjligt. OECD medger att så kan vara fallet, men påpekar sedan att alltför höga och långa ersättningar i socialförsäkringssystemen minskar individens drivkrafter att söka nya jobb och gör därför omställningen långsammare än vad den annars skulle vara. Det måste löna sig att arbeta och att flytta till ett nytt jobb på en annan plats.

ANSTÄLLNINGSSKYDD

Strikta anställningsskydd hämmar företagets förmåga att omorganisera och införa nya tekniska lösningar. Detta är särskilt viktigt när det gäller stora delar av tjänstesektorn, inte minst företagsnära tjänster, eftersom dessa ofta karakteriseras av snabba tekniska förändringar och stor

fluktuation i efterfrågan. Detta leder i sin tur till att utvecklingen av nya tjänsteföretag går långsammare än vad den annars skulle göra. Det finns också ett negativt samband bland OECD-länderna mellan strikta anställningsregler och sysselsättning i tjänstesektorn.⁸⁶

LÖNEBILDNING

Stel lönebildning, med små skillnader mellan låg- och höginkomsttagare, gör att det lönar sig mindre för anställda att byta bransch, att flytta geografiskt eller att vidareutbilda sig, vilket i sin tur hämmar strukturomvandlingen.

LÄGSTALÖNER

Höga minimilöner, antingen via lag eller via kollektivavtal, hindrar framväxten av jobb inom tjänstesektorer med något lägre produktivitet. Eftersom sådana jobb är det enda möjliga alternativet för många människor stänger höga lägstalöner ute många från arbetsmarknaden. (Denna punkt diskuteras mer utförligt nedan.)

UTBILDNING

En bättre utbildad arbetskraft har lättare att ta till sig ny teknologi och nya produktionsmetoder och är mer rörlig, både geografiskt och mellan branscher.

BOSTADSMARKNADEN

Regionala omflyttningar kan hämmas rejält av ineffektiva bostadsmarknader. Dessa ineffektiviteter kan skapas av regleringar på hyresmarknader, av höga skatter på fastighetsaffärer och av restriktiva byggregler. Det gör det svårare för människor att flytta till expansiva regioner.

SKATTER PÅ ARBETE OCH KONSUMTION

Vissa växande tjänstenärings hämmas av höga skatter på arbete och konsumtion. De branscher som drabbas hårdast av detta är tjänster som riktar sig till privatpersoner. Detta eftersom utbudet på sådan arbetskraft är elastiskt (många har inte arbetet som huvudsaklig försörjning och kan därför välja att inte arbeta), eftersom efterfrågan på sådana tjänster har hög priselasticitet och eftersom alternativet till att köpa tjänsten är att utföra den själv eller köpa den svart. OECD finner ett negativt samband både mellan skatt på arbete och sysselsättning i tjänstesektorn och mellan skatteklarar för köp av hushållsnära tjänster och sysselsättning i hushållsnära tjänstesektorer.⁸⁷ Annan forskning har visat att branscher med stora inslag av arbete med låga kompetenskrav och låga löner, såsom detaljhandel, restaurang och hotell, drabbas särskilt hårt av sådana skatter.⁸⁸

4.2. FAKTORER SOM FRÄMJAR FRAMVÄXTEN AV EN TJÄNSTESEKTOR

Men det finns inte bara hinder mot en snabb och effektiv strukturomvandling, såsom bristande rörlighet på och anpassning av arbetsmarknaden. Det finns också faktorer som främjar utvecklingen av en tjänsteekonomi, såsom (1) konkurrensfrämjande och andra avregleringar, (2) öppnande upp för internationell konkurrens samt (3) avskaffande av offentliga monopol som låser fast tjänstesektorer.

KONKURRENSHÄMMANDE OCH ANDRA REGLERINGAR

Det handlar om regleringar som hindrar konkurrens på olika produktmarknader generellt, men också mer specifikt i branscher som professionella tjänster såsom juridik, arkitekt- och ingenjörstjänster, detaljhandeln samt transportsektorn.

När det gäller professionella tjänster handlar det bland annat om skråregleringar och strikta regler för vem som får utföra tjänsterna. För transportsektorn ligger regleringshindren i statlig styrning, strikta regler för inträde på marknaden och prisregleringar med mera. Inom detaljhandeln har många stormarknader hindrats att etablera sig och regleringar av priser samt öppet- och arbetstider har hindrat konkurrens.

INTERNATIONELL KONKURRENS

Internationella flöden av tjänster, genom både handel och utländska direktinvesteringar, ökar konkurrensen, för in nya tjänster på marknaden och skapar nya möjligheter för inhemska företag att exportera tjänster. Internationell arbetsdelning av tjänster förstärker länders möjligheter att exploatera sina komparativa fördelar och därmed sänka kostnaderna och öka realinkomsterna. Men i många länder finns det fortfarande kvar skydd i form av produktkrav och krav på licenser samt krav på medborgarskap eller bosättning för att få utföra en viss tjänst eller driva eller äga en viss sorts företag.

OFFENTLIGA MONOPOL

Sociala tjänster såsom hälsovård och utbildning sköts ofta av det offentliga, både när det gäller finansiering och utförande. Verksamheterna är inte konkurrensutsatta och prismekanismerna är satta ur spel. Konkurrens kan dock skapas eller öka genom att brukarna får välja fritt mellan olika offentligt finansierade utförare och att nyetableringar av alternativa utförare underlättas. Konkurrensutsatt offentlig upphandling kan öka effektiviteten i tjänsteproduktionen.

4.3. HUR HAMNAR ETT LAND HÖGT PÅ VÄRDESTEGEN?

En strukturomvandling ska inte bara ske snabbt och effektivt. Det gäller också att innehållet i den verksamhet som ska ersätta de jobb som försvinner har ett så högt kunskapsinnehåll som möjligt. Då tenderar man att hamna högre upp i värdestegen. Det handlar om inom vilka områden ett land kommer att ha sina komparativa fördelar när omvandlingen är klar. Ju högre kunskapsinnehåll i de verksamheter man har sina komparativa fördelar i, desto högre mervärde i verksamheten och desto högre inkomstnivå i förhållande till andra länder får ett land.

En viktig faktor är utbildningsnivå. Denna faktor togs upp ovan som en som underlättar omvandling, men den påverkar också var på värdestegen man kommer ut efter omvandlingen. Om ett land har en välutbildad befolkning har de verksamheter där man har sina komparativa fördelar ett högt kunskapsinnehåll.

Men det handlar inte bara om utbildning, utan även forskning och utveckling spelar en viktig roll. Det gäller dock att göra skillnad på input, det vill säga hur mycket av samhällets resurser som läggs på forskning och utveckling, och output, hur mycket som kommer ut av dessa resurser. En ekonomi har större chans att syssla med ekonomisk verksamhet med högt värdeinnehåll ju högre output forskning och utveckling ger.

4.4. SYSSELSÄTTNING

Låt oss så mer i detalj diskutera sysselsättning i tjänstesamhället. Industrin i de rika länderna är som vi tidigare sett satt under hård press. Den internationella konkurrensen är stenhård. Företagen har därför tvingats att förlägga verksamheten på den plats i världen där det lönar sig bäst, vilket ofta är länder med lägre arbetskraftskostnader än i den rika världen. Den verksamhet som blir kvar i de rika länderna tvingas utveckla sin produktivitet, ofta genom att rationalisera, automatisera och därmed skära ned på personalstyrkan mycket kraftigt för att förbli konkurrenskraftiga. Företag som inte har lyckats öka effektiviteten eller flytta verksamheten till billigare länder har slagits ut. Därför har sysselsättningen inom industrin minskat trendmässigt.

I många rika länder har man fört en politik som har skyndat på denna process. Idén bakom den solidariska lönepolitiken i Sverige, med höga lägstalöner, var just att förstärka strukturomvandlingen. De företag som inte klarade av det höga löneläget genom att öka produktiviteten slogs ut av den internationella konkurrensen. Denna process har också spåtts på ytterligare av att merparten av arbetskraftkostnaden i många länder utgörs av annat än nettolönen, nämligen arbetsgivaravgifter och inkomstskatt. Det har gjort arbetskraften dyrare och konkurrensstrycket för företagen hårdare än vad det annars skulle vara.

Denna politik medför två problem i en globaliserad post-industriell ekonomi:

- De människor som inte klarar av kraven på tempo och kompetens slås ut och
- många tjänsteföretag kan inte kompensera de höga arbetskraftskostnaderna med produktivitet utveckling på samma sätt som industrin.

Den internationella konkurrensen och de höga arbetskraftskostnaderna ställer som sagt krav på företagen att öka sin produktivitet. Företagen ställer då också krav på sina anställda att vara produktiva. Därför har kravet på kompetens och effektivitet på arbetskraften i de rika länderna ökat. De arbetstillfällen som inte ställer så höga krav på människor har blivit färre och färre. De lågproduktiva jobben har konkurrerats ut.

Här måste man komma ihåg något som ofta glöms bort i debatten, nämligen att en anställning blir av endast när en arbetsgivare tror att en kandidat till ett jobb kommer att producera mer än han eller hon kostar. Annars förlorar arbetsgivaren på att anställa personen i fråga. Människor som av olika skäl inte producerar för ett värde som räcker till de höga lönerna, inkomstskatten och arbetsgivaravgiften, blir då utan arbete.

Det är detta som har skett i stora delar av den rika världen. De som inte har de egenskaper eller har lyckats tillskansa sig den kompetens som behövs för att vara så effektiva som de höga arbetskraftskostnaderna kräver i en konkurrensutsatt ekonomi blir inte anställda. Det finns helt enkelt inga jobb som kostar så lite att det lönar sig att anställa dem. Detta är en av huvudförklaringarna till den höga arbetslösheten i Europa.

Och här innebär övergången till tjänstesamhället något nytt. Inom industrin har man genom teknisk utveckling kunnat effektivisera verksamheten och på så sätt öka produktiviteten och har därför kunnat bära de höga arbetskraftskostnaderna. Inom tjänstesektorn är det inte möjligt på samma sätt. Man kan eller vill helt enkelt inte effektivisera ett restaurangbesök eller en hårklippning lika enkelt eller lika mycket som industriproduktion. Tekniken hjälper inte människor i tjänstesektorn att bli så produktiva att de producerar ett värde som är högre än vad det kostar att ha dem anställda. I ett tjänstesamhälle blir människor lättare utprisade från arbetsmarknaden än i ett industrisamhälle.

I industrisamhället tenderade både arbetskraften och arbetsuppgifterna att vara relativt homogena. Schablonen var en industriarbetare som tjänade 20 000 kronor i månaden. Tjänstesamhällets arbetsliv är långt mer heterogent. Vissa av dem som förlorar sina industri-

jobb kommer att kunna skaffa sig ny kompetens och gå vidare till högproduktivt tjänstearbete. Men andra kommer inte att kunna göra det.

Chefen för den ekonomiska enheten på finansdepartementet, Susanne Ackum, bekräftade ovanstående resonemang i Dagens Nyheter nyligen och påpekade att det finns de som inte är tillräckligt produktiva för att klara sig på konkurrensutsatta jobb.⁸⁹

Det är sant att man genom utbildning och kompetensutveckling kan höja produktiviteten hos arbetskraften. Men kvalificerad tjänsteproduktion ställer andra krav på människor än kvalificerad industriproduktion. För att illustrera: det är lättare för en svetsare att bli maskinoperatör än det är för en maskinoperatör att bli arkitekt, utformare av komplexa IT-system eller managementkonsult. Det är inte lika lätt i denna mer omfattande strukturomvandling att hoppa upp ett pinnhål i värdestegen. Förändringen är mer omfattande till sin natur än tidigare strukturomvandlingar.

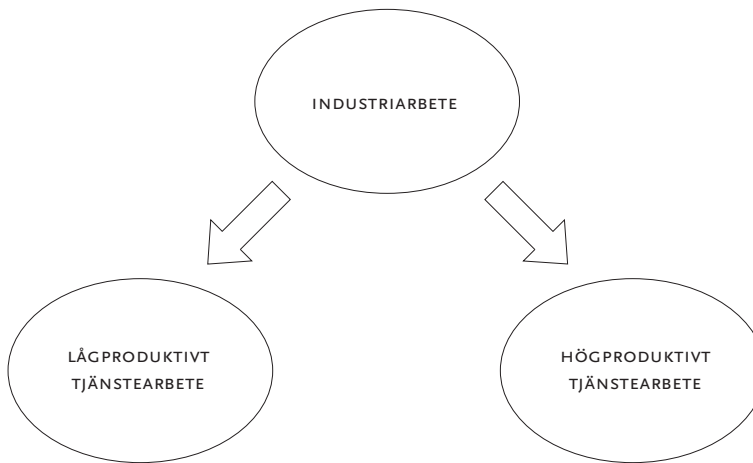
Det statliga organet Institutet för Tillväxtpolitiska Studier (ITPS) formulerar det mycket försiktigt: "Alla de arbeten som inte kräver kvalificerad utbildning och som försvinner ser inte ut att kunna ersättas uteslutande med högt kvalificerade arbeten inom tillverkningsindustrin."⁹⁰

Aftonbladets ledarsida var mer direkt när den formulerade Ackums uppdrag: "Att hitta arbetsuppgifter för dem som inte är tillräckligt produktiva för att få jobb på den konkurrensutsatta marknaden. Det vill säga jobb åt alla långtidsarbetslösa och långtidssjukskrivna som kan arbeta men inte får de nya jobb där det krävs hög utbildning, erfarenhet och att orka jobba 110 procent."⁹¹

Inför denna utmaning är det tydligt att länder med olika politiska kulturer valt olika strategier. De anglosaxiska länderna har valt att tillåta arbetstillfällena med lägre löner. För att göra det möjligt att leva på lägre inkomster har man samtidigt låga skatter på låga inkomster. De västra kontinentaleuropeiska länderna har däremot valt, ofta av ideologiska skäl, att motverka uppkomsten av låglönejobb, antingen via höga lagstadgade minimilöner eller via kollektivavtal, kombinerat med hög beskattning av låga inkomster. Resultatet har då blivit att en stor del av arbetskraften slagits ut och försörjs i stället av det offentliga genom olika former av bidrag.

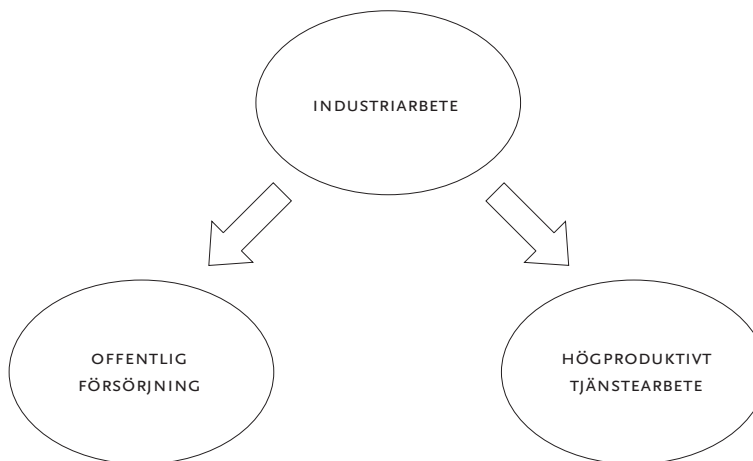
FIGUR 4.1

DEN ANGLOSAXISKA MODELLEN FÖR ÖVERGÅNG TILL TJÄNSTESAMHÄLLET

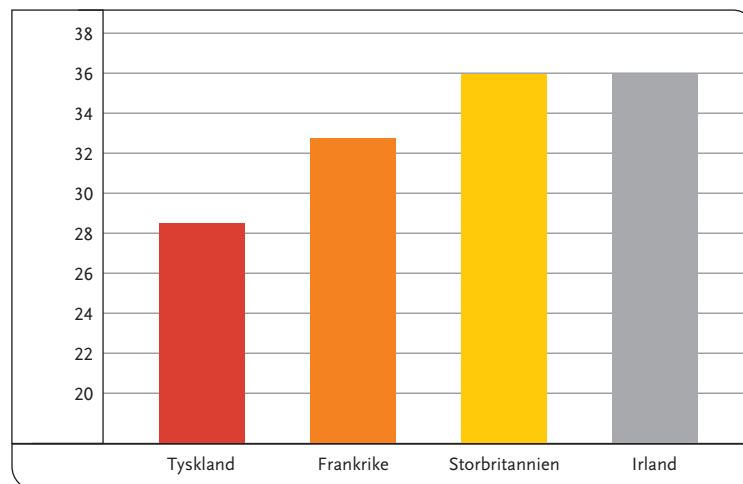
FIGUR 4.2

DEN KONTINENTALEUROPEISKA MODELLEN FÖR ÖVERGÅNG TILL TJÄNSTESAMHÄLLET

Dessa figurer kan illustreras av en jämförelse mellan Irland och Storbritannien å ena sidan, och Tyskland och Frankrike å den andra. Den anglosaxiska modellen med större inkomstspridning och lägre skatt på låga inkomster ger lägre offentliga utgifter, snabbare ekonomisk tillväxt och lägre arbetslöshet.

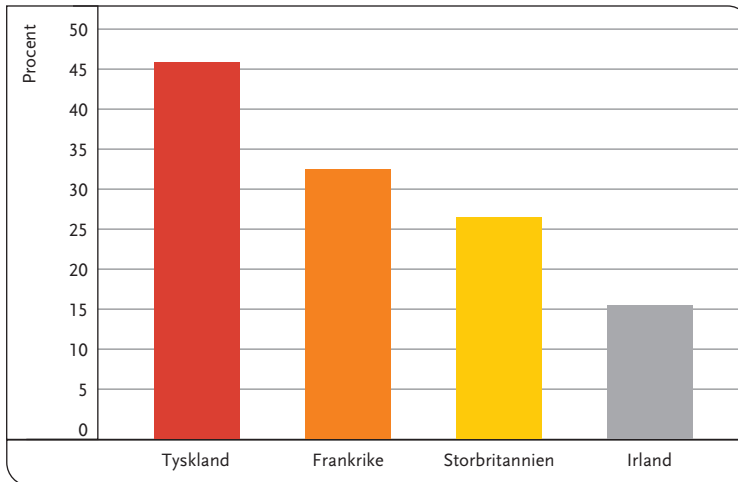
FIGUR 4.3
INKOMSTSPRIDNING, GINI-INDEX

KÄLLA: HUMAN DEVELOPMENT REPORT 2004

Gini-indexet är ett mått på inkomstskillnader i ett land. Ett index på 100 betyder att en person får ett lands alla inkomster medan ett index på 0 betyder att alla personer har exakt lika höga (eller låga) inkomster. Det är alltså ett mått på inkomstspridning. Och som vi ser i Figur 4.3 ovan är denna spridning större i Irland och Storbritannien än vad den är i Tyskland och Frankrike. Det betyder att det finns möjlighet att arbeta för en lägre ersättning i de engelskspråkiga länderna än i de kontinentaleuropeiska.

FIGUR 4.4
SKATT PÅ LÅGA INKOMSTER (2/3 AV EN ARBETARLÖN)

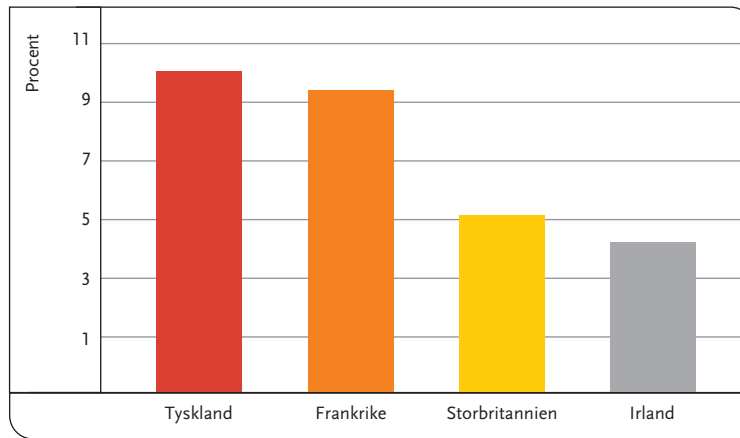

* ÅR 2004. INKOMSTSKATT, EGENAVGIFTER, ARBETSGIVARAVGIFTER SAMT BIDRAG SOM ANDEL AV
BRUTTOLÖNEN FÖR ENSAMSTÅENDE UTAN BARN.

KÄLLA: OECD, TAXING WAGES 2003-2004

Skatten på låga inkomster är lägre i Irland och Storbritannien än vad den är i Tyskland och Frankrike. Det gör det billigare att anställa människor med låga löner samt lättare för dessa människor att leva på sina inkomster.

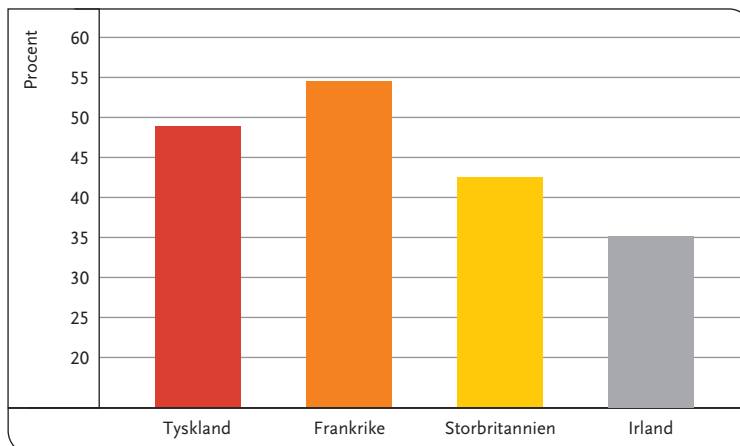
FIGUR 4.5
GENOMSNIITTLIG ARBETSLÖSHET (2000-2004)

KÄLLA: OECD

Arbetslösheten är lägre i de anglosaxiska länderna än vad den är i de kontinentaleuropeiska länderna.

FIGUR 4.6
OFFENTLIGA UTGIFTER SOM ANDEL AV BNP, 2003

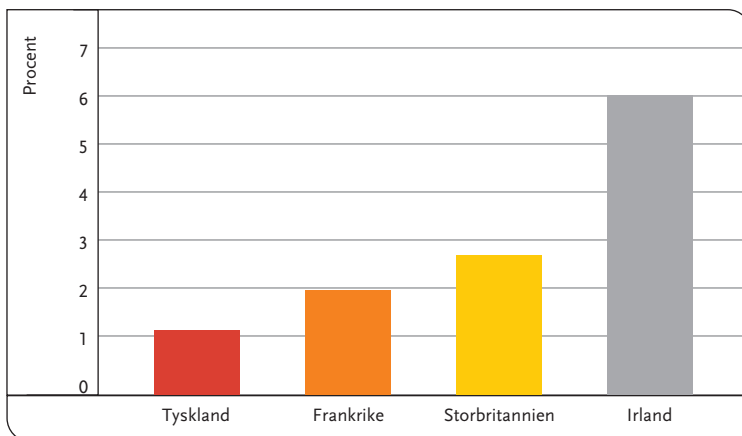

KÄLLA: OECD

De offentliga utgifterna är högre i de kontinentaleuropeiska länderna än i de anglosaxiska.

FIGUR 4.7

GENOMSNIITTLIG TILLVÄXT 2000-2004

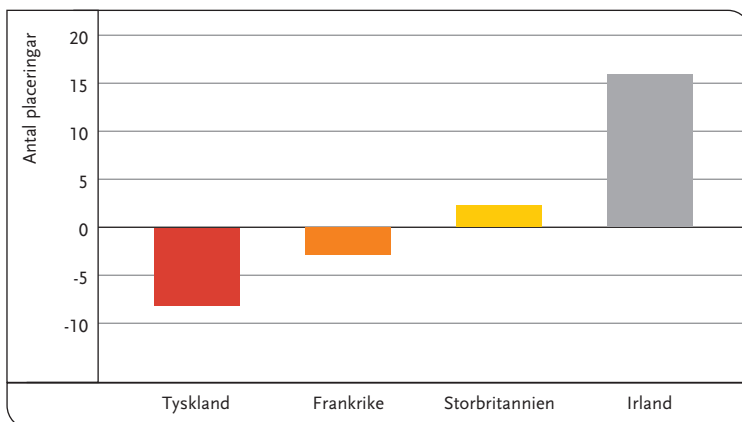

KÄLLOR: CSO – CENTRAL STATISTICS OFFICE (IRLAND), ONS – OFFICE FOR NATIONAL STATISTICS (STORBRIANNIEN), INSEE – NATIONAL STATISTICS OFFICE (FRANKRIKE) SAMT FEDERAL STATISTICAL OFFICE (GERMANY)

Den ekonomiska tillväxten är högre i de anglosaxiska länderna än i de kontinentaleuropeiska.

FIGUR 4.8

VÄLSTÅNDSLIGAN, FÖRÄNDRING I RANKING 1993-2003

KÄLLA: OECD

Man kan också illustrera de fyra ländernas ekonomiska utveckling genom att titta på deras förflyttning de senaste 10 åren i OECDs välståndsliga över köpkraftsjusterad BNP per capita. Irland har klättrat 16 placeringar och Storbritannien två, medan Tyskland och Frankrike har förlorat åtta respektive tre placeringar.

Det är alltså tydligt att den anglosaxiska modellen är bättre rustad än den kontinentaleuropeiska för en lyckad övergång till tjänstesamhället. Och det finns egentligen bara dessa två modeller att välja mellan, vilket man inte verkar vilja inse i den svenska debatten. Man verkar inte heller vilja erkänna att det finns en rejäl motsättning mellan den kontinentaleuropeiska modellen och en framgångsrik övergång till tjänstesamhället.

Vi har alltså att välja mellan två modeller. Den ena ger små inkomstskillnader och ett stort offentligt åtagande, men lägre ekonomisk tillväxt, högre arbetslöshet och större grader av permanent utanförskap från arbetsmarknaden för stora grupper i samhället. Den andra ger större inkomstskillnader, ett mindre offentligt åtagande men högre ekonomisk tillväxt, högre sysselsättningsnivå och mindre grad av permanent utanförskap från arbetsmarknaden. Detta är naturligtvis ett politiskt val. Men man kan inte låtsas som att det inte är så här verkligheten ser ut och att valet inte måste göras.

Låt oss då i nästa kapitel se hur Sverige står rustat inför övergången till tjänstesamhället.

NOTER KAPITEL 4

⁸⁵ Kongsrud och Wanner (2005).

⁸⁶ Ibid, figur 3.4, s. 28.

⁸⁷ Ibid, figur 3.13, s. 42.

⁸⁸ Davis och Henrekson (2004).

⁸⁹ Dagens Nyheter, den 27 april 2005.

⁹⁰ ITPS (2005b).

⁹¹ Aftonbladet, den 29 april 2005.

5. Hur klarar Sverige övergången till tjänstesamhället?

Hur väl rustat står då Sverige inför övergången till tjänstesamhället? Vi börjar med att jämföra Sverige med övriga andra länder i förhållande till OECDs villkor för en lyckad övergång till tjänstesamhället som presenterades i förra kapitlet. Det gäller förmågan att (1) anpassa arbetsmarknaden samt (2) få igång ett framgångsrikt tjänsteföretagande. Därefter ser vi på vilka konsekvenser för sysselsättningen Sveriges politik på dessa områden har fått. Slutligen tittar vi på var på värdestegen Sverige har störst möjlighet att komma ut efter den strukturuomvandling vi just nu går igenom och antyder därmed också var det finns möjlighet att de nya jobben ska kunna komma.

5.1. FÖRMÅGAN ATT ANPASSA ARBETSMARKNADEN

På den här punkten tenderar Sverige faktiskt att uppvisa de flesta av de faktorer som OECD räknar upp som hämmande för en framgångsrik övergång till tjänstesamhället.

HÖGA ERSÄTTNINGSNIVÅER I SOCIALFÖRSÄKRINGSSYSTEM

Sverige har näst högst ersättningsnivå i arbetslöshetsförsäkringen bland alla OECD-länder. OECD mäter också hur hög ersättningsnivån är för en arbetare i tillverkningsindustrin i förhållande till ett nytt jobb med lägre lön i tjänstesektorn.⁹² Och då hamnar ersättningsnivån på över 100 procent, vilket alltså skulle innebära att om personen i fråga tog jobbet skulle han eller hon få en lägre inkomst än ersättningen från arbetslöshetsförsäkringen.

STRIKT ANSTÄLLNINGSSKYDD

När det gäller anställningsskydd (här definierat som (1) reglering av tidsbestämda anställningar, (2) särskilda krav vad gäller kollektiva uppsägningar samt (3) tillsvidareanställdas skydd mot individuella uppsägningar) rankas Sverige som det åttonde mest strikta landet av 28.

LÅG FLEXIBILITET I LÖNEBILDNING

Också när det gäller lönebildningens flexibilitet ligger Sverige dåligt till. Vi har näst högst facklig anslutningsgrad, näst högst täckningsgrad för kollektivavtal, samt den femte mest centraliserade lönebildningen. Det är endast när det gäller graden av samordning av löneförhandlingar som det ser bättre ut med en trettondeplats.

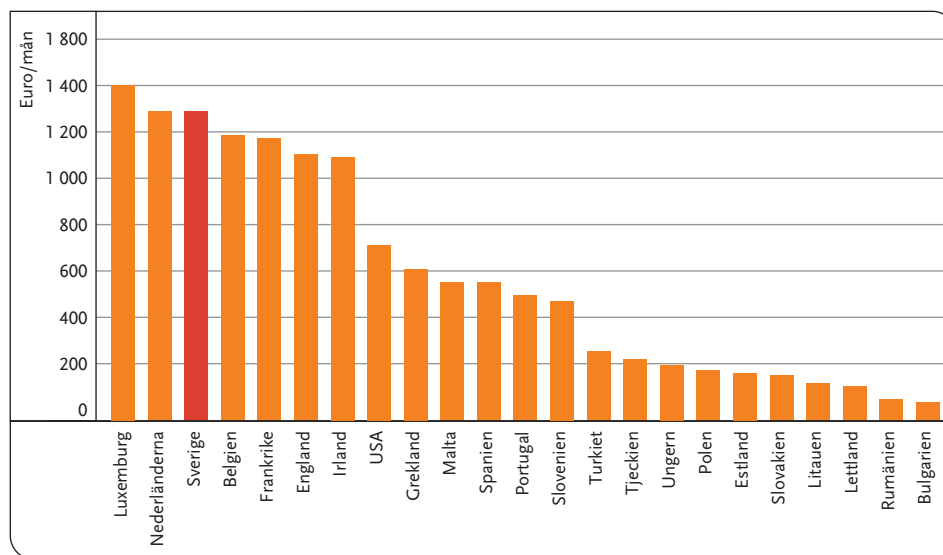
HÖGA LÄGSTALÖNER

I Sverige finns det ingen lagstadgad minimilön. Däremot förekommer det minimilöner i många av de kollektivavtal som finns på den svenska arbetsmarknaden, vilket med tanke på kollektivavtalens täckningsgrad är att jämställa med en lagstadgad minimilön.

Sverige har tredje högst lägсталönen bland 22 EU-länder samt USA, vilket framgår av figur 5.1 nedan. Den redovisade svenska lägсталönen avser den lägsta redovisade lägсталönen på den privata arbetsmarknaden.

FIGUR 5.1

LAGSTADGAD MINIMILÖN 2004 EU, KANDIDATLÄNDER OCH USA
SAMT ÖVERENSKOMMEN MINIMILÖN I SVERIGE

KÄLLOR: EUROSTAT, STATISTICS IN FOCUS, POPULATION AND SOCIAL CONDITIONS, 10/2004 OCH SVENSKT NÄRINGSLIV

Inom de flesta avtalsområdena är lägсталönen dock högre än de redovisade i 264 euro per månad. Inom exempelvis detaljhandeln är lägсталönen motsvarande i 448 euro per månad och inom verkstadsindustrin motsvarande i 518 euro per månad, det vill säga betydligt över minimilönen i de andra länderna.

Man kan också jämföra lägсталöner som andel av medianlönen (i procent) i respektive land, ”relativ lägsta löne”. Inte minst när det gäller möjligheterna att få igång en tjänstesektor som riktar sig till privatpersoner är detta en mer relevant jämförelse. Också här ligger Sverige dåligt till. Vi har näst högsta relativa lägsta löne bland 22 undersökta OECD-länder, på 57 procent. Endast Luxemburg ligger högre. Inom detaljhandeln och verkstadsindustrin ligger lägsta lönen i Sverige på 65 respektive 68 procent av medianlönen, det vill säga mycket högre än mini-

milönerna i andra länder. Endast fyra av de 22 undersökta OECD-länderna har relativa lägsta-löner på över 50 procent.⁹³

GOD UTBILDNINGSNIVÅ

Utbildningsindikatorn är den som ser bäst ut för Sverige. Bland OECD-länderna är det endast i Korea, Japan och Kanada som en större andel i åldern 25-34 har en eftergymnasial utbildning än i Sverige. Och när det gäller andelen i samma ålder som har minst gymnasieutbildning ligger vi på sjätteplats, medan vi hamnar på tolfte plats i åldern 45-54 år.

STEL OCH REGLERAD BOSTADSMARKNAD

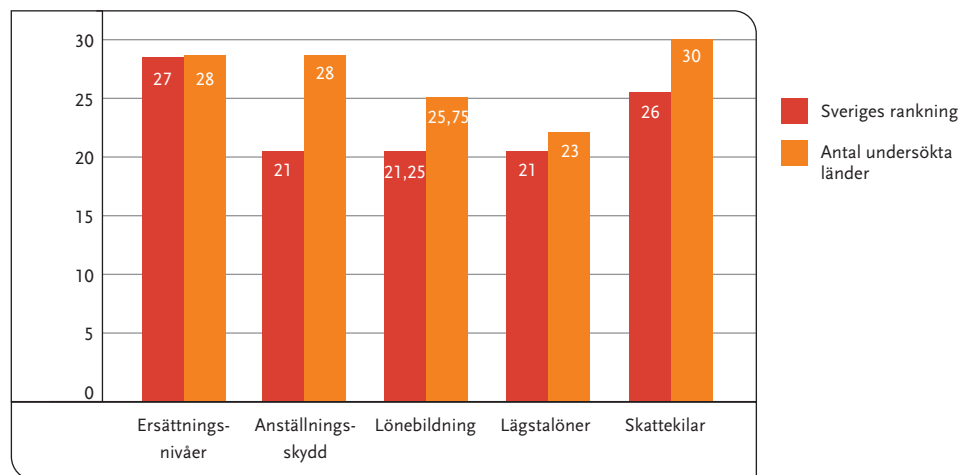
Ineffektiva bostadsmarknader hämmar strukturomvandlingar främst när de har en regional dimension. Så är fallet i Sverige, med mycket varierande utanförskap på arbetsmarknaden i olika delar av landet. Den före detta LO-utredaren Jan Edling har visat att andelen människor som uppstår ersättning för arbetslöshet och ohälsa varierar från 8,7 procent i Danderyd till 40,9 procent i Haparanda.⁹⁴ Sverige har skatt på fastighetstransaktioner, vilket hämmar rörligheten hos dem som äger sina bostäder. När det gäller hyresbostäder medför hyresregleringen långa bostadsköer för att få tag i bostäder i tillväxtregioner som exempelvis Stockholm, vilket försvårar omflyttningen av arbetskraft. Kötiden för en hyresrätt i Stockholm är cirka 20 år.

HÖGA SKATTER PÅ ARBETE OCH KONSUMTION

Också när det gäller skatt på arbete ligger Sverige dåligt till. Vi har femte högst skattekilrar för en genomsnittsfamilj av alla OECD-länder. OECD har vidare räknat ut hur många timmar en genomsnittsfamilj⁹⁵ måste arbeta för att betala en timmes arbete i hushållet, både när det gäller enklare sysslor och mer kvalificerat hantverksarbete. Och Sverige ligger över genomsnittet bland OECD-länderna i alla nivåer av inkomst för utföraren av tjänsterna.

Sammantaget kan man alltså säga att Sverige har sämre förutsättningar än många andra OECD-länder när det gäller arbetsmarknadens förmåga att anpassa sig till, och underlätta strukturomvandlingen från industri- till en tjänsteekonomi. Figur 5.2 på nästa sida anger Sveriges rankning när det gäller fem av de hinder som nämndes ovan. Ju högre rankning, desto sämre ligger ett land till.

FIGUR 5.2
SVERIGE DÅLIGT FÖRBERETT FÖR ÖVERGÅNG TILL TJÄNSTESAMHÄLLET⁹⁶
HINDER FÖR ANPASSNING TILL TJÄNSTESAMHÄLLET

KÄLLA: KONGSRUD OCH WANNER (2005)

Denna bild bekräftas av en tidigare rapport från Svenskt Näringsliv som visar att den låga flexibiliteten på den svenska arbetsmarknaden riskerar att leda till att varje jobb som flyttar ut leder till en nettoförlust för landets ekonomi, i stället för den nettovinst som varje utflyttat jobb i USA leder till.⁹⁷

5.2. FAKTORER SOM FRÄMJAR FRAMVÄXTEN AV EN TJÄNSTESEKTOR

INHEMSKA REGLERINGAR: BRA

När det gäller inhemsk reglering av de tre tjänstemarknader OECD tar upp som exempel ligger Sverige mycket bra till. Vi har den minst reglerade detaljhandeln, den tredje minst reglerade marknaden för professionella tjänster (i det här fallet revisions-, arkitekt, ingenjör- samt juridiska tjänster) och den nionde minst reglerade transportsektorn av alla undersökta länder.

SKYDD MOT INTERNATIONELL KONKURRENS: HYFSAT

Sverige är som vi sett tidigare ett exportberoende land och en av världens mest globaliserade ekonomier. Vi kommer dock inte förrän på tolfte plats (dock av 30 länder) när det gäller frånvaron av hinder mot internationell handel och investeringar generellt. OECD har räknat ihop fyra faktorer: tullar, hinder mot utländskt ägande (inklusive offentligt ägande, vilket de facto

innebär ett hinder mot utländskt ägande) samt diskriminerande och reglerande hinder.

När det gäller frånvaron av hinder för utländska direktinvesteringar inom olika tjänstesektorer kommer vi på medelmåttiga platser för fem branscher (företagsnära tjänster, telekom, finansiella tjänster, hotell och restaurang samt transporter). Det är endast inom distribution som det är lättare för en utländsk investerare att etablera sig Sverige än i de flesta andra OECD-länder. Denna relativt svaga position försämrats ytterligare av motståndet mot EU:s tjänstedirektiv och fackliga blockader mot tjänsteföretag från de nya medlemsländerna. Detta hindrar Sveriges strukturomvandling och försämrar vår förmåga att utveckla våra komparativa fördelar. På sikt hämmar detta utvecklingen av nya jobb och högre inkomster.

OFFENTLIGA MONOPOL: TVETYDIG BILD

När det gäller hur stor andel av tjänstesektorn som utförs av det offentliga utan konkurrens ser bilden ganska tvetydig ut. Det finns två aspekter här, brist på konkurrens på grund av att användarna inte kan välja utförare samt brist på konkurrens på grund av att det bara finns offentliga utförare. Vi ligger mycket bra till (delad etta bland arton undersökta länder) när det gäller möjligheten att välja utförare av vård och omsorg, men mycket sämre till när det gäller andelen privata utförare av olika tjänster (äldreomsorg: näst sämst; barnomsorg: fjärde sämst; gymnasieutbildning: tredje sämst; högskoleutbildning: sexa från slutet).⁹⁸ Här drar den nyligen införda stopplagen mot utförsäljning av akutsjukhus samt försvärandet för friskolor ned betyget. Sverige ligger dock hyfsat till när det gäller andelen offentlig konsumtion som upphandlas i konkurrens, på en femte plats av femton.

Sammantaget kan man alltså säga att jämfört med övriga OECD-länder är det svenska regelverket hyfsat väl utformat för utveckling av en stark tjänstesektor.

5.3. EFFEKTER PÅ SYSSELSÄTTNINGEN

Sverige befinner sig alltså i ett motsägelsefullt läge, där frånvaro av hämmande regleringar ger visst utrymme för konkurrens och företagande inom tjänstesektorn, samtidigt som arbetsmarknaden inte har förmåga att anpassa sig till strukturomvandlingen och till de krav som en utveckling av jobb inom tjänstesektorn ställer. Detta är en av de huvudsakliga faktorerna bakom det stora utanförskapet på arbetsmarknaden.

Frågan om detta utanförskap, eller om hur hög arbetslösheten och sysselsättningen egentligen är i Sverige har haft hög aktualitet i debatten under våren 2005. Regeringen brukar ju hävda att arbetslösheten ligger på mellan fem och sex procent. Men LO-utredaren Hans Karlsson

hävdade att ”mellan 20 och 25 procent av människor i arbetsför ålder står ofrivilligt utanför arbetsmarknaden” och sedan menade hans numera före detta kollega Jan Edling i en rapport att ungefär 20 procent av befolkningen mellan 20-64 år försörjer sig på arbetslöshets- eller någon typ av ohälsaersättning.⁹⁹

Svenskt Näringsliv har i en rad rapporter under de senaste åren illustrerat det stora utanförskap som finns på den svenska arbetsmarknaden. Vi har bland annat visat att en vanlig dag går endast 65 procent av den vuxna befolkningen till ett arbete¹⁰⁰, att 1,4 miljoner försörjs av olika bidrag samt att 2,2 miljoner personer i arbetsför ålder inte går till något arbete en vanlig vecka.¹⁰¹

Sverige har alltså valt den kontinentaleuropeiska modellen, med höga lägstalöner, hög skatt på arbete även vid låga inkomster, liten skillnad mellan att arbeta och leva på bidrag, hårt reglerad arbetsmarknad och stel och centraliserad lönebildning, vilket OECD menar hämmar övergången till tjänstesamhället. Vi har valt att behålla industrierans strukturer och låter de som blivit uppsagda när industrin drar ned på personalen i Sverige försörjas av det offentliga i stället för att se till att en tjänstesektor kan växa fram som ersätter de jobb som försvinner inom industrin. Detta skapar i praktiken ett stort utanförskap på arbetsmarknaden.

För att citera ovannämnde Jan Edling: ”Det finns ett starkt samband mellan den struktur-omvandling som nu äger rum i Sverige och den utslagning som sker i de delar av landet, som inte lyckas förnya sitt näringsliv i takt med att jobben slås ut.”¹⁰²

Ovanstående resonemang om Sveriges möjligheter att ta klivet in i tjänstesamhället handlar om framtiden. Men faktum är att vi står mitt i omvandlingen, och att den har pågått i flera decennier, vilket illustreras av det utanförskap på arbetsmarknaden som beskrivs ovan.

Det finns länder som redan har kommit längre i sin omvandling, och som tjänat på det. Ett sådant land är Storbritannien. Mellan 1980 och 2003 minskade industrins andel av total sysselsättning där med 14,9 procent, mot 8 procent i Sverige. Under samma period ökade den privata tjänstesektorn i Storbritannien med 12,6 procent, mot endast 8 procent i Sverige. Storbritanniens snabbare strukturomvandling avspeglar sig i landets ekonomiska utveckling jämfört med övriga rika länder, enligt resonemanget i kapitel tre. Mellan 1980 och 2003 vann Storbritannien fyra platser i den internationella välståndsligan, medan Sverige under samma period förlorade sju platser.

5.4. VAR PÅ VÄRDESTEGEN KOMMER SVERIGE ATT HAMNA?

Som vi såg i kapitel fyra är det dock inte bara hastigheten med vilken man tar sig igenom omvandlingen som räknas, utan också var någonstans på värdestegen man kommer ut efter omvandlingen. Den som fortast kommer ut på banan har visserligen ett försprång i förhållande till konkurrenterna. Men det handlar också om i vilken form man är när man kommer ut på banan.

I en så kraftig och omfattande förvandling av globala ekonomiska aktiviteter som vi just nu upplever förändras ett lands komparativa fördelar. De är inte desamma i ett tjänstesamhälle som i ett industrisamhälle. Vill man behålla och utveckla sitt välstånd i denna förvandling gäller det att man hamnar så högt upp på värdestegen som möjligt. Man måste helt enkelt anpassa sig efter de nya förutsättningarna.

Frågan är då var någonstans Sverige kommer att hamna på värdestegen. Ett sätt att svara på denna fråga är att utifrån läget vad gäller utbildning samt forskning och utveckling (FoU) förutspå hur stort kunskapsinnehållet i framtida ekonomiska aktiviteter kommer att vara.

KUNSKAPSINNEHÅLLET I FRAMTIDENS NÄRINGS-LIV

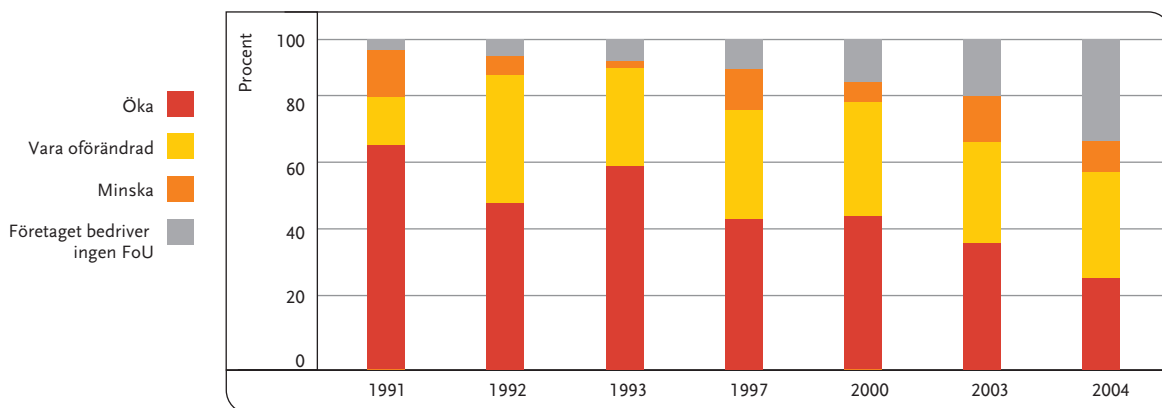
Kunskapsinnehållet bestäms något förenklat av arbetskraftens utbildningsnivå och FoUs andel av BNP. När det gäller utbildning ligger Sverige, som vi såg tidigare, hyfsat bra till, inte minst i den något yngre generationen, med över 90 procent av befolkning i åldern 25-34 år som har minst gymnasieutbildning och hela 50 procent med någon form av eftergymnasial utbildning.¹⁰³

När det gäller forskning och utveckling brukar Sverige lyftas fram som det land i världen som lägger störst andel av BNP på FoU (över fyra procent). Men det finns faktorer som talar emot att denna siffra säger hela sanningen.¹⁰⁴ ITPS har i enkäter till svenska företag med minst tio anställda och med minst ett dotterbolag utomlands ställt frågor om bland annat FoU. Andelen företag som planerar ökade satsningar på FoU har minskat trendmässigt sedan början av 1990-talet. Samtidigt har andelen företag som inte bedriver någon FoU ökat kraftigt.

FIGUR 5.3

MINSKAD SATSNING PÅ FOU

PÅ FEM ÅRS SIKT, HUR BEDÖMER DU ATT VOLYMEN PÅ FÖRETAGETS SATSNINGAR PÅ FORSKNING OCH UTVECKLING I SVERIGE KOMMER ATT UTVECKLAS?

KÄLLA: NÄRINGSKLIMATET I SVERIGE. NUTEK OCH ITPS

En annan aspekt är att vi inte ligger alls lika bra till när det gäller högteknologisk produktion och högteknologisk export som när det gäller FoU. I stället hamnar vi någonstans i mitten av OECD-länderna. Det som kommer ut av FoU motsvarar inte på något sätt de resurser som satsas.

I sammanhanget gäller det att komma ihåg att satsningar på FoU i regel ger få effekter på sysselsättningen, eftersom forskning och utveckling ofta leder till kapitalintensiv snarare än arbetsintensiv verksamhet, eller till rationaliseringar av produktion.

Till detta ska läggas det faktum att även verksamheter som FoU håller på att globaliseras. IBM är ett bra exempel på det. Företaget har forskningsverksamhet i USA, Schweiz, Israel och Japan, men också i Kina och Indien.¹⁰⁵ Här finns det åtminstone två varningsflaggor att resa.

För det första innebär det ökade utländska ägandet av storföretag verksamma i Sverige en fara. Utländskt ägda företag satsar nämligen mindre på forskning och utveckling än svenska multinationella företag, vilket leder till att FoU-intensiteten i svenskt näringsliv har minskat. Det finns inte heller något som pekar på att detta förhållande kommer att ändras.¹⁰⁶

För det andra kan man undra om Sverige kommer att kunna behålla sin komparativa fördel inom FoU. Det finns många människor med goda utbildningar inom FoU som kostar mindre än svenskar. Varje år utbildas det 400 000 ingenjörer i Kina. Det är lika många som i alla OECD-länder tillsammans. I en tävling för gymnasieelever som sponsras av den amerikanska datachipstillverkaren Intel deltog 65 000 amerikaner mot sex miljoner kineser.¹⁰⁷ Ericsson har redan 600 anställda inom FoU i Kina och räknar med att snart ha 1 000. Astra Zeneca har investerat 280 miljoner kronor i Indien för att bedriva utveckling av metoder för tuberkulos-behandling.¹⁰⁸ 20 av Sveriges största IT- och telekomföretag har redan 3 600 anställda eller anlitate konsulter som arbetar med forskning och utveckling i låglöneländer. Inom ett år räknar de 20 bolagen med att anlita ytterligare 2 200 utvecklare, en ökning med 60 procent på bara ett år.¹⁰⁹ Indiska enheter av Cisco Systems, Intel, IBM, Texas Instruments och GE har redan lämnat in 1 000 patentansökningar i USA.¹¹⁰

Sammantaget kan man dock säga att Sverige har hyfsat goda förutsättningar för att komma ut högt på värdestrappan när strukturomvandlingen är klar.

5.5. POTENTIAL I VÅRD OCH HÖGRE UTBILDNING

Det finns mycket som talar för att två av de tjänstesektorer som har störst potential i framtiden är vård och högre utbildning. Detta eftersom efterfrågan på dessa tjänster kommer att öka, både i Sverige och globalt, och eftersom det numera blir allt lättare att utföra och konsumera dessa tjänster över nationsgränser.

Professorn i ekonomisk historia, Lennart Schön, menar att ”utbildning och sjukvård är exempel på branscher som spelar en alltmer framträdande roll i kunskapsbaserade ekonomier”.¹¹¹

Inkomsterna i världen kommer med stor sannolikhet att fortsätta att stiga och människor använder en större del av dem för att konsumera tjänster. Och det finns ett klart samband mellan högt välbefinnande och andelen resurser i en ekonomi som läggs på vård. Världen kommer också att bestå av långt fler människor än idag med inkomster som är tillräckligt höga för att konsumera kvalificerade vårdtjänster.

Allt fler människor i allt fler länder inser vidare att i en globaliserad post-industriell värld är kunskap en av de mest åtråvärda varorna. Peter Drucker skrev redan 1993 att ”den grundläggande ekonomiska resursen är inte längre kapital, inte heller naturresurser och inte heller arbetskraft. Det är och kommer att bli *kunskap*” (vår kursivering).¹¹² Och i takt med att inkomsterna i världen stiger får allt fler råd och tid att skaffa sig en högre utbildning.

Den globala efterfrågan på vård och utbildning kommer därför att öka. Det finns också mycket som talar för att produktionen av dessa tjänster kommer att globaliseras. Allt fler av studenterna på universiteten och av patienterna på vårdinrättningarna runt om i världen kommer att komma från andra länder. Den internationella arbetsdelning vi tidigare såg när det gäller industriprodukter kommer att kopieras av tjänstenäringar. Vård och högre utbildning är inget undantag.

Professorn vid Georgetown University i Washington DC, Michael R. Czinkota, har skrivit att "högre utbildning kanske ser sig själv som undantagen från den internationella tjänsteindustrins regler, men den är inte på något sätt immun mot ekonomins regler, särskilt inte när det gäller frågor om utbud, efterfrågan och pengar".¹¹³ En enkät av Sveriges Förenade Studentkårer (SFS) visar att en majoritet av universitetens och högskolornas rektorer redan nu vill börja ta betalt av utländska studenter.¹¹⁴

I 2004 års rapport från SNS Välfärdspolitiska råd skriver författarna om den europeiska sjukvården att "för framtiden kan vi förvänta ytterligare arbetsfördelning, främst genom ökad rörlighet av arbetskraft och patienter inom Europa. Vi kommer att få se vårdföretag som i ökad utsträckning ser Europa som sin marknad. Kvalitet och kostnader kommer i allt högre grad att avgöra om patienter söker vård i Sverige eller i andra länder". Vidare finns det stora möjligheter till ökad produktivitet och effektivitet i vårdproduktionen,¹¹⁵ vilket ökad mångfald och konkurrens bland utförarna skulle stimulera till.

Faktum är att denna utveckling redan tagit fart, fast i andra riktningen, det vill säga när det gäller import av vårdtjänster. Tandläkaren Meene Möttus på kliniken CityMed i centrala Tallinn säger till Dagens Nyheter att hälften av hans patienter kommer från Sverige. Priserna ligger på ungefär en tredjedel av de svenska. Företaget samarbetar med svenska researrangörer och räknar kallt med att utöka verksamheten för att ta emot fler svenska patienter.¹¹⁶

Internationaliseringen behöver dock inte bara begränsas till Europa. Skillnaden i pris för en höftledsoperation i Sverige respektive Indien är mycket större än vad det kostar att flyga fram och tillbaka mellan de två världsdelarna. SNS välfärdspolitiska råd skriver: "När det gäller den svenska sjukvårdens villkor föreslår rådet att de utformas så att svenska vårdproducenter kan konkurrera framgångsrikt internationellt (...) Den svenska sjukvårdens potential är stor."¹¹⁷

En kommersiell och globaliserad utveckling av vård och högre utbildning kommer alltså att öppna stora möjligheter för både exportintäkter och sysselsättning. Bilden bekräftas också av den undersökning Svenskt Näringsliv gjort, som refererades till i kapitel 2, till 342 VD:ar i

stora svenska företag, där industrin förväntas dra ned på sysselsättningen i Sverige medan företag inom bland annat hälso- och sjukvård och utbildning förväntas öka antalet anställda.¹¹⁸

5.6. ÄVEN TJÄNSTEJOBBen KAN FLYTTA UT

När vi talar om att tjänstesektorn ska ta över efter de mer rörliga arbetstillfällena inom tillverkningsindustrin gäller det dock att komma ihåg att även en allt större del av jobben inom tjänstesektorn har blivit rörliga, eller flyttbara. Detta är kanske den främsta brasklappen när det gäller hela resonemanget om framtidens tjänstesamhälle. Den tekniska utvecklingen gör att många tjänster kan utföras på distans, i billigare länder. Det har vi tidigare berört på olika sätt, men låt oss diskutera frågan mer i detalj.

I kapitel 1 tittade vi på hur företagens aktivitet sprider sig över världen, och hur olika delar i produktionsprocesser förläggs på den plats där verksamheten är mest lönsam. Det gäller också i allt högre grad tjänster. I svensk debatt talas det väldigt mycket om att tillverkningsjobben flyttar till Kina. Men många tjänstejobb flyttar också ut, till exempelvis Baltikum och Indien. Indiens IT-industri omsätter redan idag drygt 200 miljarder kronor och landet är världens största leverantör av IT-tjänster över nationsgränser.¹¹⁹ 245 000 indier svarar idag i telefon i call-centers för internationella kunders räkning. 2005 beräknas 400 000 amerikanska skattekäklaringer utföras av indiska revisorer.¹²⁰

Faktum är att den globala exporten av kommersiella tjänster har femdubblats sedan 1980.¹²¹ Det finns en lång rad studier om utflyttning av tjänstejobb från USA och Västeuropa till låglöneländer.

- En studie visade exempelvis att världens hundra största företag inom finansiella tjänster kommer att flytta två miljoner jobb till andra länder de fem närmaste åren.¹²²
- En annan studie visade att Sverige riskerar förlora 18 800 arbetstillfällen inom tjänstesektorn fram till 2015.¹²³
- En tredje har visat att vartannat av de 500 största svenska företagen inom en femårsperiod kommer att utlokalisera en eller flera stödprocesser eller affärsfunktioner. Det är främst transaktions- och arbetsintensiva tjänster såsom ekonomi (t ex bokföring och fakturering), IT (t ex applikationsutveckling och helpdesk) och HR (t ex löneadministration) som är de främsta kandidaterna för utlokalisering till lågkostnadsländer.¹²⁴

Ett exempel är Volvo, som expanderar inom tjänstesektorn i Polen. Volvo Business Services ökar från 50 anställda till 200-250. På sikt blir det antagligen fler. Även Volvo IT nyanställer på

löpande band i Polen. En ekonom vid Volvo Polska kostar igenomsnitt motsvarande 10 000 kronor, mot 40 000 kronor i Sverige.¹²⁵

Men alla sorters tjänster kan inte flyttas utomlands. Man kan därför dela upp tjänsteverksamhet i sådana som går att flytta till andra länder (mobila tjänster) och sådana som inte går att flytta (immobila tjänster). När det gäller mobila tjänster med lågt förädlingsvärde kan man nämna sådant som att fylla i data (data entry) och andra back-officefunktioner, enklare programmering, administrativa och personalfunktioner, olika supportfunktioner och rutinärenden. Men det finns också mer avancerade tjänster som design av IT-system, arkitektur och medicinsk diagnosticering. På senare tid har man till och med sett att det finns möjligheter för läkare att operera på distans.

Immobila tjänster är sådana som kräver fysisk närvaro. När det gäller mer kvalificerade tjänster handlar det bland annat om verksamheter som kräver nära kundkontakter, om vård och omsorg (som ofta innehåller inslag av både högkvalificerade och mindre kvalificerade verksamheter), företagstjänster inom verksamhetsutveckling, juridik och teknik etc. Här finns det också tjänster som kräver någon sorts licens eller annan tillåtelse för att verka i landet. Och när det gäller verksamheter med lägre mervärde kan man nämna sådant som hårklippning, restauranger, gräsklippning, tvätterier, massage etc.

5.7. TJÄNSTERS PRISELASTICITET

En annan aspekt att ta hänsyn till i sammanhanget är huruvida efterfrågan på en viss tjänst varierar med priset. Det finns tjänster där efterfrågan varierar starkt beroende på priset (hög priselasticitet) och sådana där efterfrågan varierar svagt med priset (låg priselasticitet).

Vissa tjänster konsumerar man även om priset stiger. Det kan bero på att företag eller hushåll inte kan vara utan tjänsten eller på att alternativet antingen inte finns eller är ännu dyrare. Det ska bli väldigt dyrt innan människor slutar uppsöka läkare när de är allvarligt sjuka, innan de undviker att anlita en VVS-tekniker om det är stopp i toaletten eller innan de väljer att inte kontakta en elektriker om det inte finns el i bostaden. Man säger att tjänsten har låg priselasticitet.

Andra tjänster är mer priskänsliga. Om det blir väldigt dyrt att gå till frisören klipper man sig kanske själv eller låter någon annan göra det gratis. Om det kostar mycket att få gräsmattan klippt eller kläderna tvättade gör man det själv. Är det dyrt att gå på restaurang äter man hemma.

Om man då kombinerar priselasticiteten med mobilitetsaspekten kan man dela upp tjänste-

sektorn i fyra kategorier. Det bör noteras att denna modell är starkt förenklad och att de tjänster som anges i respektive kategori inte nödvändigtvis måste hamna i den kategorin. Men som verktyg för att analysera framtidens tjänstebranscher i Sverige kan modellen vara nyttig.

FIGUR 5.4

TJÄNSTER UPPDELADE EFTER MOBILITET OCH PRISELASTICITET

	IMMOBILA	MOBILA
HÖG PRISELASTICITET	a) Hår- och gräsklippning Restaurangbesök Tvätter Spa, massage	b) Enklare företagstjänster
LÅG PRISELASTICITET	c) VVS, el, kundnära företagstjänster	d) Vård, utbildning, kvalificerade företagstjänster

Låt oss då se inom vilken av dessa kategorier Sverige har störst chans att utveckla och/eller behålla företag och jobb.

Om vi börjar bakifrån med kategori d), är det sådana tjänster som är mobila och som företag eller människor konsumerar även om priset är högt. Här har Sverige med ett högt kostnads- läge och en välutbildad befolkning en möjlighet att behålla eller utveckla sysselsättning. När det gäller tjänster som riktar sig till företag finns det en lång rad verksamheter inom exempelvis företagsledning, organisation, logistik, marknadsföring, design och forskning och utveckling. Dessa tjänster är ofta inte särskilt arbetskraftsintensiva och därför inte så beroende av att utföras i länder med ett lågt kostnadsläge. Men det gäller för ett land med höga arbetskraftskostnader, om man vill vara konkurrenskraftig inom sådana tjänster, att nivån på kreativitet och kvalitet verkligen kompenserar för det höga kostnadsläget. Sverige skulle kunna konkurrera inom vård och utbildning, tjänster som blir alltmer mobila men som har låg priselasticitet. Då gäller det dock att det finns kommersiella aktörer på området som kan konkurrera på världsmarknaden.

Kategori c) är också tjänster som varierar svagt med priset, men som inte har lika stora möjligheter att utföras på distans som kategori d). Det är den kategori som Sverige kommer att ha lättast att behålla. När det gäller företagstjänster finns det en hel del funktioner som är beroende av att vara fysiskt på plats för att kunna utföras, som till exempel implementering av IT-system. Många kvalificerade företagstjänster är också beroende av täta kontakter med kunder

av kommersiella skäl, vilket gör det svårare för dem att utföras på distans. Sådana tjänster kommer vi att kunna behålla i Sverige, så länge det finns ett kundunderlag i form av företag som konsumerar dessa tjänster. När det gäller tjänster som riktar sig till privatpersoner återfinns exempelvis bygg, VVS- och eltjänster i denna kategori. Det ska dock noteras att en fri handel med tjänster inom EU kan innebära att företag från låglöneländer, om dessa får möjlighet att betala löner i nivå med ursprungslandet, kan komma att konkurrera ut många svenska företag.

Kategori b) är den sortens tjänster som kommer att bli allra svårast att behålla i landet. Det finns anledning att tro att vi kommer att förlora en stor del av sysselsättningen. Som redovisades i stycke 5.9 ovan har företagen redan börjat flytta ut sådana tjänster och en hel del arbetstillfällen förväntas flytta ut under kommande år. Det handlar inte minst om mindre kvalificerade tjänster inom IT och administration. På lite sikt finns det också risk för att allt mer kvalificerade tjänster flyttar eller konkurreras ut, som tidigare nämnts.

Kategori a) är tjänster som inte är mobila, men som har hög priselasticitet. Det vill säga tjänsterna kan inte utföras i andra länder, men efterfrågan på dessa varierar starkt med priset. I Sverige skapas det för få företag och arbetstillfällen inom denna kategori, på grund av den höga arbetskraftskostnaden, höga lägstalöner och hög skatt på arbete och konsumtion.

NOTER KAPITEL 5

⁹² När en anställd byter bransch är denne initialt mindre produktiv och får då naturligt en lägre lön. Löner varierar också mellan olika branscher och sektorer, varför det kan vara så att vissa uppsagda industriarbetare måste ta ett jobb med lägre lön, åtminstone initialt.

⁹³ Källa: Svenskt Näringsliv samt Kongsrud och Wanner (2005), figur 3.7, s. 32.

⁹⁴ Edling (2005), s. 60.

⁹⁵ Familjen består av två vuxna, där den ena medlemmen tjänar en genomsnittlig industriarbetarlön och den andra 67 procent av en genomsnittlig industriarbetarlön, samt två barn.

⁹⁶ Ersättningsnivåer i arbetslöshetsförsäkringen.

Lönebildningen består av ett snitt av fyra faktorer (facklig anslutningsgrad, kollektivavtalens täckningsgrad, lönebildningens centraliseringsgrad samt samordningsgrad).

⁹⁷ Fölster och Wallen (2005).

⁹⁸ Det ska noteras att dessa rankningar inte innehåller alla OECD-länder, utan antalet länder för vilka det finns tillgänglig data varierar.

⁹⁹ Se Dagens Industri den 14 april 2005 samt Edling (2005).

¹⁰⁰ Fabian Wallen m. fl. (2004).

¹⁰¹ Andersson-Stråberg m. fl. (2005).

¹⁰² Edling (2005), s. 42.

¹⁰³ Kongsrud och Wanner (2005), figur 3.11, s. 36.

¹⁰⁴ Resonemanget om FoU i Sverige bygger om inte annat

anges på en intern Svenskt Näringslivs-promemoria av Fabian Wallen.

¹⁰⁵ Gregory (2005).

¹⁰⁶ Löf (2005), s. 9.

¹⁰⁷ Zakaria (2005).

¹⁰⁸ ITPS (2005c), s. 6.

¹⁰⁹ Ny Teknik, den 9 juni 2005.

¹¹⁰ Friedman (2005), s. 30.

¹¹¹ Schön (2005), s. 29.

¹¹² Drucker (1993), s. 9.

¹¹³ Czinkota (2005).

¹¹⁴ Dagens Nyheter, den 17 april 2005.

¹¹⁵ Jönsson m fl (2004).

¹¹⁶ Dagens Nyheter, den 16 april 2005.

¹¹⁷ Jönsson m fl (2004): Slutsatser och sammanfattning, s. 11.

¹¹⁸ Fölster m fl (2005).

¹¹⁹ Mukherjee (2005).

¹²⁰ Friedman (2005): s. 13 och s. 24.

¹²¹ Maurer (2005).

¹²² Deloitte Research: Survey: Financial Institutions to Reduce Costs by Moving 2 Millions Jobs Offshore, april 2003, återgiven i Engman (2005).

¹²³ Forrester Research (2004).

¹²⁴ PA Consulting Group (2005).

¹²⁵ Svenska Dagbladet, den 20 april 2005

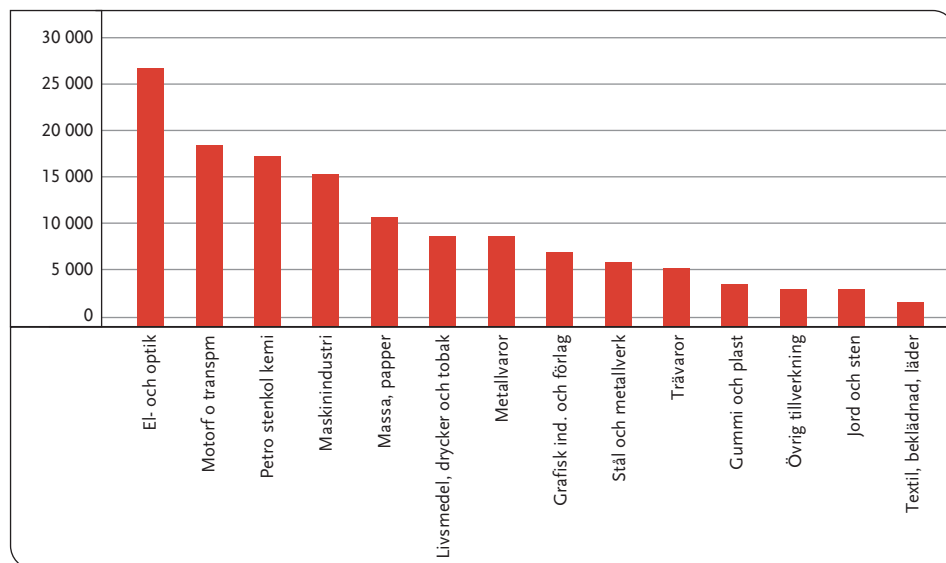
6. Tre scenarier för Sverige i globaliseringen

Så har vi då beskrivit hur globaliseringen gjort världen mindre, att Sverige tjänat på globaliseringen men att vi numera utmanas, vad övergången till tjänstesamhället innebär, hur den går till och vilka krav som ställs på ett land för att denna omvandling ska ske så bra och så effektivt som möjligt och så till sist tittade vi på hur väl Sverige uppfyller dessa krav. I det här kapitlet ska vi beskriva tre scenarier för framtiden. Vi börjar dock med utgångsläget i olika industribranscher.

Det är omöjligt att förutsäga vilka företag som kommer att vara framgångsrika i framtiden. Det kan till och med vara direkt kontraproduktivt att försöka utse vinnare. Det beror på en alltför stor mängd faktorer, i både Sverige och omvärlden. Två faktorer som dock kan sägas något om i nuläget är förädlingsvärde och forskning och utveckling. I figur 6.1 nedan anges förädlingsvärdet i olika industribranscher.

FIGUR 6.1

FÖRÄDLINGSVÄRDET I OLIKA BRANSCHER, MILJONER SEK

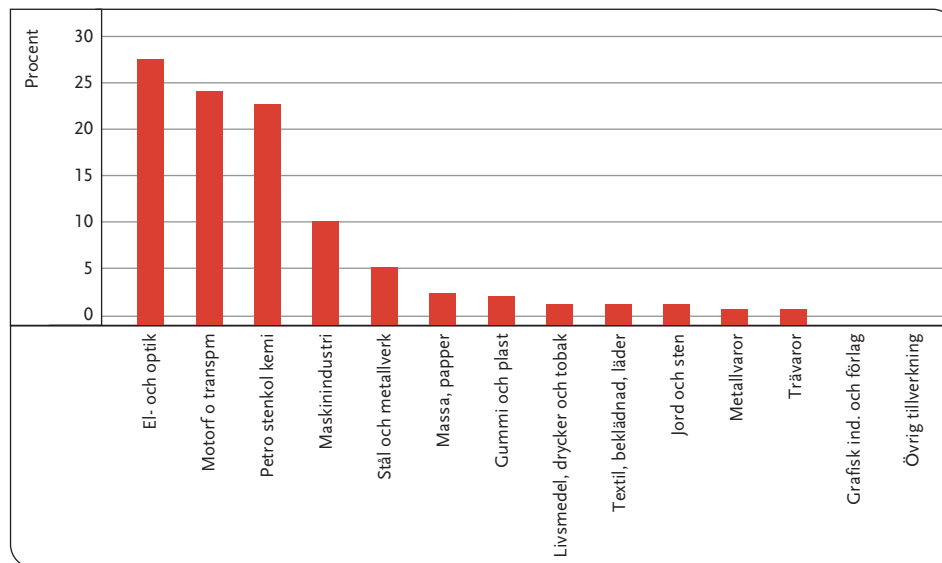
KÄLLA: SCB

Detta betyder dock inte att dessa branschers andel av ekonomin kommer att vara lika stora i framtiden. Vi såg ju tidigare hur olika branscher minskade i betydelse mycket snabbt under 1970- och 1980-talen.

När det gäller FoU är det en något bättre framtidsindikator. Det brukar ju ta några år innan en satsning på att ta fram en produkt ger effekt i form av försäljningsintäkter. Ju större del av ett företags verksamhet som läggs på att ta fram nya produkter eller produktionsmetoder, desto större är chansen därför att företaget kommer att vara framgångsrikt framöver. De branscher inom industrin som idag lägger störst andel av förädlingsvärdet på FoU anges i figur 6.2 nedan.

FIGUR 6.2

FORSKNING OCH UTVECKLING SOM ANDEL AV FÖRÄDLINGSVÄRDET I OLIKA INDUSTRIBRANSCHER, 2004, PROCENT

KÄLLA: SCB

Vi ska dock komma ihåg att dessa siffror inte nödvändigtvis säger så mycket om huruvida FoU:n leder till någon verksamhet eller om verksamheten kommer att förläggas i Sverige.

6.1. SCENARIERNA

Låt oss så skissa på tre olika scenarier för Sverige i ett globaliserat tjänstesamhälle. Vi tar oss ungefär 20 år framåt i tiden. Det ska noteras att scenarierna är starkt förenklade och dragna till sin spets. Det finns också en mängd mellanscenarier. Men även om utvecklingen inte behöver bli så dramatisk som anges här är de tendenser som beskrivs i scenarierna både sannolika och relevanta.

Alla tre scenarierna utgår ifrån att utflyttningen av de stora industriföretagen fortsatt. Bolagens tillverkning har sedan länge flyttats till länder där de stora växande marknaderna finns samt där relationen mellan produktivitet och arbetskraftskostnad är mer gynnsam. Ett tag stannade funktioner som marknadsföring, logistik och forskning och utveckling kvar i landet, men efter några år började även dessa flytta närmare antingen produktionen eller de stora marknaderna. Dessa tjänster kunde också företagen få utförda i länder med billigare arbetskraft när utbildningsnivån i Central- och Östeuropa och Asien steg. Till en början höll företagen kvar sina koncernledningarna i landet, men i takt med att de mer kvalificerade delarna av verksamheten lämnade landet följde ledningarna med. Ägarna finns dock fortfarande delvis kvar i Sverige, så de stora globaliserade företagens vinster kommer fortfarande landet till del, och kan försörja en del av den offentliga sektorn. Sverige har blivit något av en rentierekonomi.

Förutsättningar för att behålla verksamhet i av huvudkontorskaraktär är dock inte opåverkbara. Genom att till exempel göra det mer gynnsamt för högkvalificerade personer att leva och arbeta i Sverige, inte minst när det gäller bolagsskatt och skatt på höga inkomster, kan man underlätta för företag att behålla och utveckla verksamheter av huvudkontorskaraktär i Sverige. Sådan verksamhet kommer sannolikt att vara den mest lukrativa av alla i framtiden¹²⁶ och en utveckling med fler huvudkontor i Sverige skulle påverka scenarierna i en positiv riktning.

Så här har en chef på det indiska IT-företaget WIPRO beskrivit utvecklingen i en kolumn av Thomas L. Friedman i the New York Times: "Man går från att lösa någons problem, till att sälja tjänster till någons företag, till att känna någons företag till att bli någons företag". Friedman kommenterar: "Det som blir kvar för västerländska företag är "ideationen", den ursprungliga idén och utformandet av en flaggskeppsprodukt (vilket är viktigt) och så marknadsföringen och försäljningen."¹²⁷

I och med att flera av de stora industriföretagen lämnat Sverige har också en rad företag som var beroende av dessa som kunder försvunnit. Underleverantörerna, inte minst de små och

medelstora industriföretagen som tillverkade komponenter till de stora företagen, har tvingats slå igen, först på grund av hård konkurrens från länder med lägre arbetskraftskostnader och sedan på grund av sjunkande efterfrågan. Många tjänsteföretag, såsom budfirmor och företagsrestauranger, har också lagts ned. En stor del av de kunskapsintensiva tjänsteföretag som växte fram kring de stora industriföretagen har också försvunnit, även om en viss del har verksamhet kvar i Sverige genom att de exporterar tjänster till stora företag i andra delar av världen. Omfattningen av denna sista kategori företag varierar dock i de olika scenarierna.

De företag som dominerar Sveriges näringsliv kan lite förenklat delas upp i tre olika grupper.

Den första gruppen är en del mycket specialiserade högteknologiska industriföretag där arbetskraftskostnaden utgör en liten del av den totala kostnaden. De är ofta världsledande inom sin nisch, och har lyckats spinna vidare på Sveriges höga utbildningsnivå och de stora satsningarna på forskning och utveckling. Företagen är lönsamma och ger en del skatteintäkter men de sysselsätter inte mer än någon eller några procent av befolkningen i arbetsför ålder.

Den andra gruppen består av industriföretag som använder råvaror som finns i landet. Det gäller främst gruvor, stål- och pappersföretag. Varken skogen eller malmen flyttar man på. Skogsindustrin har dock dragit ned på personalen, genom att man specialiserat sig på nischade produkter med högt mervärde inom bland annat sanitet. Massproduktion av lågförädlad papper är numera förlagd till Östeuropa. Stålföretagen har genomgått en liknande process, och tillverkar numera främst specialprodukter. Inte heller dessa branscher sysselsätter mer än någon eller några procent av befolkningen i arbetsför ålder.¹²⁸

Den tredje gruppen företag är sådana tjänsteföretag som behöver vara på plats för att utföra tjänsterna, såsom VVS- och elföretag.

Denna utveckling kan te sig dramatisk, men som vi sett i tidigare kapitel är den inte alls osannolik, tvärt om.

Vi har valt att skissa på tre scenarier, uppbyggda efter om vi lyckas utveckla ett framgångsrikt tjänsteföretagande, med såväl högt som lågt förädlingsvärde, för att ersätta den industri som försvunnit. Matrisen nedan visar huruvida de olika scenarierna ger förutsättningar för tillväxt för tjänsteföretag med relativt lågt respektive högt förädlingsvärde.

SCENARIO TJÄNSTEFÖRETAG	1. VARKEN ELLER	2. HÖGT FÖRÄDLINGSVÄRDE	3. BÅDE OCH
HÖGT FÖRÄDLINGSVÄRDE	Nej	Ja	Ja
LÅGT FÖRÄDLINGSVÄRDE	Nej	Nej	Ja

SCENARIO 1: VARKEN ELLER

I detta scenario har Sverige inte genomfört några av de åtgärder som OECD föreslår för att underlätta omvandlingen till, och utvecklingen av tjänstesamhället, utan driver i stort sett den politik som förs idag.

Näringslivet består därför av de tre kategorier som togs upp ovan: högteknologiska industriföretag, industri som är beroende av råvaror samt enklare tjänsteföretag.

De två kategorierna industriföretag har stor produktion och export och bidrar på så sätt till en stor del av BNP. De har dock väldigt få anställda. Majoriteten av den privata sysselsättningen finns därför i lokala tjänstenäringsmedelåttjänster med lågt förädlingsvärde. Eftersom arbetsgivaravgifter och inkomstskatter har fått höjas för att kompensera för de flyende skattebaserna är arbetskraftskostnaden alldeles för hög för att en mer omfattande privat tjänstenäring ska kunna utvecklas. Det är helt enkelt för dyrt att köpa folks tjänster. Eftersom det finns få personer med goda inkomster är också efterfrågan på sådana tjänster begränsad.

Sysselsättningen är mycket låg. Mindre än hälften av den vuxna befolkningen har reguljär heltidssysselsättning. Den öppna arbetslösheten har börjat krypa upp mot tioprocentgränsen och en lika stor andel av den arbetsföra befolkningen är sysselsatta i olika arbetsmarknadspolitiska program. Majoriteten av vuxna svenskar försörjs därför via olika former av offentliga transfereringar. På grund av det minskade skatteunderlaget ger dessa en mycket låg levnadsstandard. Sverige har stora problem med utanförskap.

De som har jobb är en mycket splittrad grupp. Några procent (kanske fem) av befolkningen i arbetsför ålder arbetar med högkvalificerade uppgifter i antingen den råvarubaserade eller högteknologiska industrin. Ytterligare någon procent återfinns i de få högkvalificerade tjänsteföretag som trots allt finns kvar. Bulken av dem som har sysselsättning i privat sektor återfinns

i den immobila tjänstesektorn med lågt mervärde, som dock för en tynande tillvaro. Majoriteten av dem som arbetar gör det dock i en offentlig sektor med allt lägre löner.

Skillnaderna i levnadsstandard mellan olika samhällsgrupper har ökat dramatiskt. Sverige har fortsatt att falla i den internationella välståndsligan och tillhör numera de fattigaste av de traditionella i-länderna.

SCENARIO 2: HÖGT FÖRÄDLINGSVÄRDE

I detta scenario har Sverige genomfört en rad åtgärder för att utveckla ett framgångsrikt tjänsteföretagande, främst när det gäller att avreglera och privatisera framtidens tjänstebanscher, men också delvis för att underlätta arbetsmarknadens förmåga till anpassning.

En flexiblare arbetsmarknad, större skillnader mellan att arbeta och att leva på bidrag, en fri prissättning på bostadsmarknaden samt en mer decentraliserad lönebildning har gjort att människor som förlorade sina jobb inom industrin snabbt kunde slussas över till nya och växande tjänstenärings. Men höga lägsta löner, skatteklar och höga skatter på låga inkomster omöjliggör fortfarande en lågkvalificerad tjänstesektor.

En stor mängd kvalificerade tjänsteföretag har vuxit fram. Dessa riktar sig främst till internationella kommersiella kunder. Sverige är en stor nettoexportör av högkvalificerade företagsnära tjänster. Exempelvis finns det ett antal ledande ingenjörskonsultföretag som hjälper många nyligen industrialiserade länder att snabbt öka sin produktivitet. Tack vare landets toleranta och skapande kultur har vi också utvecklats starkt inom många mycket kreativa branscher, som olika former av design, reklam, kommunikation och arkitektur. Det spelas in hundratals filmer i Sverige varje år.

De två största tjänstebanscher, och exportframgångarna, är dock vård och utbildning.

Precis som avregleringarna inom telekom ledde till att Sverige på 1990-talet blev en framstående nation inom IT och telekom har avregleringar och privatiseringar av vård och utbildning förvandlat Sverige till en av världens främsta utbildnings- och värdeekonomier.

Vi är världsledande när det gäller ett tjugotal specialistbehandlingar av livsstilssjukdomar och vi erbjuder mycket avancerade rehabiliteringslösningar för olika ”kontorsåkommor”. Hundratalsentals indier kommer till Sverige varje år för kostsamma behandlingar, samtidigt som många svenskar åker till Indien för enklare rutinoperationer.

Studenter från hela världen söker sig till Sveriges fem stora och mycket framgångsrika privata universitet, som tar ut höga avgifter. Sverige tar emot 100 000-tals asiater som lär sig den senaste teknologin, nya vårdmetoder och hela omsorgskoncept, samt de senaste ledningsstrategierna enligt den skandinaviska managementmodellen. Tre av de högst rankande MBA-utbildningarna i världen finns nu i vårt land.

Sverige har tagit klivet in i den högkvalificerade tjänstevärlden och befinner sig högt upp på den globala värdeintrappan. Lönerna hos dem som arbetar är därför höga i ett internationellt perspektiv.

Men runt trettio procent av den arbetsföra befolkningen arbetar inte, utan försörjs av det offentliga via bidrag. De har inte lyckats hänga med i den allmänna kompetenshöjningen i samhället och har inte utvecklats till de högeffektiva och kompetenta tjänsteutförare man måste vara för att få plats på arbetsmarknaden.

Det beror på att skatterna på låga inkomster, både i form av arbetsgivaravgifter och inkomstskatter, och de lägsta tillåtna lönerna fortfarande är mycket höga. Det lönar sig därför inte för någon arbetsgivare att anställa dem. Och eftersom skatterna för dem som arbetar då måste vara fortsatt höga för att försörja dem som inte arbetar, finns det få i Sverige som har råd att köpa personliga tjänster. Precis som i scenario 1 lider landet av ett utanförskap, om än i mindre omfattning.

Andra rika länder har lyckats mycket bättre med att få in även människor med något lägre produktivitet i arbetskraften och har därför en högre genomsnittlig inkomstnivå än Sverige. Vi har alltså inte stigit i den internationella välståndsligan, utan ligger kvar på runt femtonde plats. Sverige är ett två tredjedelssamhälle, ett land av designers och förtidspensionärer.

SCENARIO 3: BÅDE OCH

I detta scenario har Sverige genomfört samma åtgärder som i scenario två, och vi har utvecklat ett mycket framgångsrikt och internationellt sett konkurrenskraftigt och globaliserat tjänsteföretagande. Men vi har dessutom tillåtit ökad lönespridning, sänkt skatten och arbetsgivaravgift på låga inkomster mycket kraftigt och sänkt skatten på privatpersoners köp av personliga tjänster.

Samhället och ekonomin uppvisar därför alla de styrkor som redovisades i scenario två, men inga av de svagheter som kopplas till ett stort utanförskap för människor med något lägre

produktivitet. I stället har ett vibrerande tjänsteföretagande uppstått, som erbjuder privatpersoner en rad tjänster som underlättar deras vardag. Majoriteten av alla måltider som äts i landet köps på restaurang, de flesta hushåll lämnar bort sin tvätt och städhjälp i hemmen är snarast legio. Dessutom har personaltätheten i affärer och restauranger ökat. I varje hotelloobby står det unga människor från hela världen och delar ut paraplyer och kartor till gästerna. En stor del av de framgångsrika exportföretagen inom vård och utbildning ger också förstklassig service tack vare att de har råd med mer personal än tidigare, vilket i sin tur gjort företagens produkter mer åtråvärda.

Arbetslösheten är låg, sysselsättningen hög och den sociala harmonin är stor. Skattetrycket har kunnat sänkas rejält, i och med att allt färre behöver leva på offentliga bidrag. Sverige har återtagit en tätplacering i den internationella välståndsligan.

NOTER KAPITEL 6

¹²⁶ Stefan Fölster m fl (2005).

¹²⁷ New York Times, den 8 juni 2005.

¹²⁸ Att de råvarubaserade företagen inte hamnar i samma kategori som de specialiserade högteknologiska företagen har inget med att göra med deras teknologiska nivå eller specialiseringsgrad. Det beror i stället på att anledningen

till att Sverige har en komparativ fördel i sådan verksamhet är en kombination av tillgång till råvaror och just specialisering och högteknologisk kompetens. Faktum är att svenska råvaruföretag redan idag i mycket grad är högspecialiserade och högteknologiska.

Källförteckning

Affärsvärlden nr 18 2005.

Aftonbladet, den 29 april 2005.

Alexandra Andersson-Stråberg m. fl. (2005): Arbetslinjens renässans. Svenskt Näringsliv.

Michael R. Czinkota (2005): Loosening the Shackles. The Future of Global Higher Education, presentation vid WTO-symposium om Cross-Border Supply of Services, Genève, 28-29 april 2005.

Dagens Industri, den 4 september 2003, den 14 april 2005, den 21 april 2005 och den 23 maj 2005.

Dagens Nyheter, den 15 april 2005, den 16 april 2005, den 17 april 2005 och den 27 april 2005.

Peter Drucker (1993): Post-Capitalist Society. New York: Harper Business.

Steven J. Davis och Magnus Henrekson (2004): Tax Effects on Work Activity, Industry Mix and Shadow Economy Size: Evidence from Rich-Country Comparisons. Stockholm: Ratio Working Papers no. 57.

Jan Edling (2005): Alla behövs – blott arbetsmarknadspolitik skapar inga jobb. Rapporten är inte publicerad offentligt, men kan laddas ned på www.timbro.se.

Michael Engman (2005): International Sourcing of IT and Business process Services: Experiences from the United States, the European Union and India, rapport presenterad vid WTO-symposium om Cross-Border Supply of Services, Genève 28-29 april 2005.

LM Ericsson AB. Årsrapport för 2003. Se http://www.ericsson.com/investors/annual_report/2003/pdf/summary_annual_se.pdf.

Financial Times, den 29 april 2005.

Forrester Research (2004): Two-speed Europe: Why 1 Million Jobs Will Move Offshore.

Richard Freeman (2005): What Really Ails Europe (and America). www.theglobalist.com, den 3 juni 2005.

Thomas L. Friedman (2005): The World is Flat – A brief history of the twenty-first century. New York: Farrar, Straus and Giroux.

Jonas Frycklund (2005): Sverige missar direktinvesteringar. Svenskt Näringsliv maj 2005

Stefan Fölster m fl. (2005): Tidsjakten – Sveriges Näringsliv år 2020. Stockholm: Svenskt Näringsliv.

Stefan Fölster och Fabian Wallen (2005): Utflytningens konsekvenser. Stockholm: Svenskt Näringsliv.

Grant Thornton (2005): International Business Owner Survey 2005 <http://www.grantthorntonibos.com/>.

Douglas Gregory (2005): Presentation vid WTO-symposium om Cross-Border Supply of Services, Genève 28-29 april 2005.

Lars Haglund, Sandvik Tooling. Telefonintervju i maj 2005.

ITPS (2005 a): Utlandsägda företag – ekonomiska uppgifter 2003. Stockholm: Institutet för Tillväxtpolitiska Studier.

ITPS (2005 b): Internationalisering är bra för produktivitet och FoU i Sverige. Tillväxtpolitisk utblick nr 3. Stockholm: Institutet för Tillväxtpolitiska Studier.

ITPS (2005 c): Tillväxtpolitisk utblick nr 4. Stockholm: Institutet för Tillväxtpolitiska Studier.

IVA m. fl. (2005): Made in Sweden. Produktion för konkurrenskraft – Syntesrapport. Stockholm: Svenska Ingenjörsvetenskapsakademien med flera.
<http://www.ivawebb.se/produktion/download/rapporter/Syntesrapport.pdf>

Bengt Jönsson m fl (2004): Hälsa, vård och tillväxt – Välfärdspolitiska rådets rapport 2004, Stockholm: SNS.

Nils Karlsson (2004): Dignity and the Welfare State. Stockholm: Ratio Working Papers No 34, 28 april 2004.

Per Mathis Kongsrud och Isabelle Wanner (2005): The Impact of Structural Policies on Trade-Related Adjustments and the Shift to Services. OECD: Economics Department Working Paper No. 427. Paris: Organisation for Economic Cooperation and Development.
[http://www.ois.oecd.org/olis/2005doc.nsf/linkto/ECO-WKP\(2005\)14](http://www.ois.oecd.org/olis/2005doc.nsf/linkto/ECO-WKP(2005)14)

Philippe Legrain (2002): Open World: The Truth About Globalization. London: Abacus.

Christer Lundh (2005): Invandringen till Sverige. Stockholm: SNS.

Hans Lööf (2005): Den växande utlandskontrollen av ekonomierna i Norden – effekter på FoU, innovation och produktivitet. Stockholm: Institutet för Tillväxtpolitiska Studier.

Angus Maddison (2001): The World Economy – A Millennial Perspective. Paris: Organisation for Economic Cooperation and Development.

Andreas Maurer (2005), presentation vid WTO-symposium om Cross-Border Supply of Services, den 28-29 april 2005 i Genève. Ursprungskälla: ITU.

Ajoyendra Mukherjee (2005), presentation vid WTO-symposium om Cross-Border Supply of Services, den 28-29 april 2005 i Genève. Ursprungskälla: NASSCOM, Strategic Review 2005, neoIT och NASSCOM. New York Times, den 8 juni 2005.

Åke Nilsson (2004): Efterkrigstidens invandring och utvandring. Stockholm: SCB Demografiska rapporter 2004:5.

Johan Norberg (2004): Till världskapitalismens försvar. Stockholm: Timbro, tredje utgåvan.

OECD (2002): Foreign Direct Investment for Development.
Paris: Organisation for Economic Cooperation and Development.

Ny Teknik, den 9 juni 2005.

PA Consulting Group (2005): Baltikum nästa: Varför offshoring av tjänster är nästa stora utmaning för svenska företag.

Helena Persson (1998): Job and Worker Flows in Sweden 1986-1995: Who Gets the New Jobs and Who Loses the Old Jobs? Stockholms Universitet, Institutet för social forskning..

Lennart Schön (2000): En modern svensk ekonomisk historia: tillväxt och omvandling under två sekel. Stockholm: SNS Förlag.

Lennart Schön (2005): Lissabonstrategin i ett historiskt perspektiv, i S. Gustavsson m fl:
Lissabonstrategin i halvtid. Europaperspektiv 2005. Stockholm: Santérus.

Svenska Dagbladet, den 13 april 2005, den 20 april 2005 och den 30 maj 2005.

Svenskt Näringsliv (2005): Rekryteringsenkäten 2004/2005.
Vart tar jobben vägen? - obalans på arbetsmarknaden.

TCO (2005): Fler och bättre jobb. Stockholm: Tjänstemännens Centralorganisation.

Jack E. Triplett och Barry P. Bosworth (2003): Productivity Measurement Issues in Service Industries: Baumol's disease has been cured. FRBNY Economic Policy Review/ September 2003.

UNCTAD (2004): World Investment Report 2004: The Shift Towards Services. New York och Geneve: Förenta Nationerna.

UNCTAD (2001): World Investment Report 2001: Promoting Linkages. New York och Geneve: Förenta Nationerna.

Fabian Wallen m. fl. (2004): Ett Sverige för alla. Svenskt Näringsliv.

Martin Wolf (2004): Why Globalization works. Cambridge and London: Yale University Press.

Världsbanken (2004), World Development Report 2004: Making Services Work For Poor People. World Bank och Oxford University Press, Washington DC.

Fareed Zakaria (2005): Does the Future Belong to China? Newsweek, den 2 maj 2005.